

BUDA ÉS PEST A BACH-KORSZAKBAN.

Irta: Szinnyei Ferenc.

A Z ÖNKÉNYURALOM erős politikai nyomása kétségkívül zsibbasztólag, néha bénítólag hatott a nemzet életére, de azért ez az élet folyt tovább a szabadságharc után is. A Bach-kormánynak különben sem az volt a célja, hogy minden fejlődést megakasszon, hanem csak arra ügyelt, hogy a fejlődés folyama alá ne mossa az ő politikai rendszerének épülő falait. Így azután volt élet, mozgás, élénkség ebben a korban is. A magyarság erős korlátok közé szorítva, de élt, s nem is olyan szomorú életet, mint a főntebb elmondottak után gondolnók.

A fővárosnak mind szorosabbá vált a kapcsolata az ország többi részével és a külfölddel. Pestről Bécsbe mindennap, Zimonyba hetenként kétszer, később háromszor, Orsovára hetenként kétszer indult gőzhajó. Rendes hajójárat volt Galacig s innen Konstantinápolyig. A Tiszán Tokajtól Szolnokig, onnan Szegedig és Zimonyig jártak hajók kétszer hetenként, a Száván Zimonytól Sziszekig. A Balatonon a Kisfaludy-gőzös Balatonfüredtől Keszthelyig járt háromszor hetenként (öt állomást érintve) s ugyancsak háromszor Kenesére a pesti gyorskocsi utasait fölvenni, s Füredre szállítani.

A Dunagőzhajózási Társaság óbudai hajógyárában, hol több mint kétezer munkás dolgozott, folytonosan épültek a hajók. 1850-ben, tehát már korszakunk legelején, 47 hajó járt a Dunán, másfél millió utast, s négy és félmillió mázsa árut szállítva.

A szárazföldi közlekedést még mindig gyorskocsik bonyolították le, melyek mindenféle irányban jártak, elég kényelmetlenek, s nevük ellenére elég lassúk voltak. A vasutak csak fokónként szorították ki őket.

A negyvenes évek végén csak Pesttől Vácig és Pesttől Szolnokig járt vonat, de 1850. december 15-én már megnyílt a Pest—bécsi vasutvonal, mely összekötötte a fővárost a külfölddel. 1859 végén ezen kívül már a következő vasútjaink voltak: Bécs—Győr—Újszöny; Pest—Szeged—Temesvár—Báziás; Pest—Szolnok—Püspökladány—Debrecen; s ezzel a vonallal kapcsolatban Püspökladány—Nagyvárad, Szolnok—Mezőtur—Arad, Arad—Nagyvárad. A pályaudvar a mai Nyugati pályaudvar helyén állott (öt sín párral). A mozdonyokat fával fűtötték, télen az utasok (de csak 1856-tól kezdve) az állomásokon «melegített zsákokat» rendelhettek a lábuk alá. Az új vonalakon elég gyakoriak voltak a szerencsétlenségek, melyekről az egykorú lapok siettek hírt adni. Ilyen hír pl., hogy 1851. július 17-én a Bars nevű mozdony Vecsésnél kisiklott, s pár lépésnyire a homokba fúródott. Hogy nagyobb baj nem történt, az a mozdonyvezető lélekjelenlétének köszönhető, ki «merész kezekkel ragadá meg a csavartyut, s a gőzerőt hirtelen kibocsátván, a neki szilajult gőzmén megzabolázva állott meg». A német kalauzok természetesen keréketörték az állomások magyar neveit, pl. Gönyűből «Kenyi»-t, Kőbölkütből «Gebelgit»-et csináltak. A táviróvonalak a vasúttal párhuzamosan szaporodtak.

Buda és Pest még ebben a korban is kisváros, Buda lakossága 1851-ben

ötvenezer, Pesté több mint százezer. Buda majdnem egészen német, Pest már magyarabb, de még messze van a teljes megmagyarosodástól.

A két város képe nagyjából ugyanolyan, mint a század első felében. Itt csak a kép néhány új vonását emeljük ki.

Széchenyi Lánchídját 1849. november 20-án délben nyitották meg. Haynau és Geringer, a polgári kormányzó mentek át rajta először hivatalosan. A régi hajóhidat lebontották, vele együtt eltűntek a főváros életéből a sokat emlegetett hajóhid-mizériák. Széchenyi másik terve, az Alagút is ekkor valósult meg. Clark Ádám 1853-ban már áttörte a Várhegyet. Kapuzatát eleinte egyiptomi stílusban tervezte, de tervét szerencsére megváltoztatta. 1857. április 30-án nyílt meg a kocsiforgalom számára is, s így végre a két város kapcsolata teljessé vált. A helyi közlekedés másként is javult. A Várba vezető Albrecht-út (ma Hunyadi János-út) ekkor épült. A kezdetleges csónak-közlekedés mellett megindult a helyi-hajóközlekedés. Óbudára óránként indult hajó s öt állomást érintett (köztük a Császárfürdőt). Társaskocsik (omnibuszok) jártak többfelé, így a Városligetbe, a budai hegyek közé, sőt Budáról Promontor (Budafok) és Tétény felé is. A kétfogatú bérkocsik mellett 1853-tól kezdve az egyfogatúak (comfortable), a ma már eltűnt «komflik» ősei is meghonosodtak. Hamarosan nagy lett a keletük, mert 12 pengőkrajcárért körülbelül akkora utat tettek, mint a kétfogatúak egy forintért. Igaz, hogy lassúak voltak. A *Pesti Napló* szerint lovaik «nem ügetnek, nem poroszkálnak, csak másznak, léptetnek». Számuk 1855-ben már 90-re, a kétfogatúaké pedig 160-ra emelkedett csak Pesten. Kocsisaik olyanok voltak, mint a bécsi fiákeresek : kedélyeskedők, és sült németek.

Az utcák közül még nagyon sok nem volt kövezve, csatornázva s nyáron öntözve, de azért ez a helyzet is fokozatosan javult. A világítás nagyon kezdetleges volt. Az olajlámpák sötéten égtek, sok már este tíz óraker kialudt. A légszuszvillágítás csak 1856 decemberében kezdődött. A kávéházakban, vendéglőkben, magánlakásokban néhány nappal előbb gyulladtak ki a gázlángok, az utcákon december 11-én volt az első próbavilágítás. «Az olajlámpák szomorúan, fénytelen búskodnak az új jelenség előtt, melyet az utcákon mindenki a kíváncsiság érdekelével bámul», írja a *Hölgyfutár*. 1859 elején már 33.600 gázláng égett Pesten, természetesen csak a főtvonalonon, másutt továbbra is olajlámpák terjesztették a világosságot, vagy inkább a sötétséget.

Az Újtér (ma Erzsébettér) parkozása már 1847-ben megkezdődött, mikor megszűnt vásártér lenni, s itt építették fel a Stadtheater (a mai Vörösmarty-téren) leégése után a német «Nottheatert». A fák és bokrok ültetését az ötvenes években fokozatosan folytatták. A József-teret 1858-ban parkozták. A Nemzeti Múzeum kertjét adakozásból és jótékony célú hangversenyek jövedelméből létesítették. 1855-ben kezdték meg az ültetést s 1857-ben fejezték be. Csúnya deszkakerítését csak lassan cserélték ki vasrács-kerítéssel. 1859-ben még csak a homlokzat előtti rész volt készen. A várbeli bástyasétányon, melyet akkor még akácfasor árnyékolta be, s hol hetenként kétszer volt térszene, szintén szívesen sétált a közönség. Az egyetemi füvészkert átköltöztetése a mai Múzeum-körütről mai helyére 1852-ben fejeződött be.

A Színháztér (a mai Vörösmarty-tér) volt Pest legforgalmasabb tere. Volt itt több vendéglő, kávéház, cukrászat, sörház, fiákerállomás. Mint az egykorú pesti útmutató mondja : «da kann man eigentlich sehen, dass Pest eine Weltstadt ist». A «világvárosias» képet azonban kissé megzavarták az

alacsony, dísztelen harmincadépület (a mai Garbaud-palota helyén), az északi oldal kis egyemeletes házai, s a rossz, hegyes kövekből álló kövezet.

Az 1849-i bombázást hamarosan kiheverte a két város. A budai vár bástyaait és kapuit 1850-ben már rendbehozták. Egy-két év alatt az osztrákok felépítették a gellérthegyi citadellát. «A Gellérthegyre erős várkorona ült», mint a *Divatcsarnok* 1853-ban írta. 1850-ben Pesten háromszáz új ház volt készen vagy épülőfélben. Sokban csigán lehet a fát és vizet felhúzni az emeletekre (!), néhol pedig a vizet felszivattyúzni. 1852-ben is alig volt utca, hol új házat ne építettek, vagy régít ne tataroztak volna.

A lipótvárosi bazilika alapkövét 1851-ben tették le. A belvárosi plébániát restaurálták s köréje boltokat építettek (ezeket nem régen bontották le). 1857-ben készült el a Kerepesi-uti temető kis kápolnája, 1859-ben pedig a dohányutcai zsinagóga.

A krisztinavárosi hatalmas Karácsonyi-palota is ekkor épült, valamint a Nemzeti Lovarda, és a lipótmezei elmegyógyintézet. Az országuti (múzeum-körúti) Kunewalder-házat is akkor alakították át állatgyógyintézetté (a mai Állatorvosi Főiskola őse).

A rommá lőtt vígadó és leégett német városi színház (a mai Haas-palota helyén) a korszak egész folyamán úgy éktelenkedett. A vígadó ujjáépítését csak 1859-ben határozták el Feszl Frigyes pályadíj-nyertes, pompás terve alapján (a mai Fővárosi Vigadó).

Az új bérházak jó részét, úgy mint az előbbi évtizedben, Hild József, Kasselik Ferenc, Pollák Mihály és Zitterbarth Mátyás neves építésszek, a magyar neo-klasszicizmus jeles mesterei, tervezték. Kiváló működésük megteremtette Pest egységes városképét, melyet azóta barbár-módon tönkre tettek.

A Bach-korszakban kezdődött a házak utcánként való számozása. Azelőtt a számozás minden városrészben egytől százig haladt (az összes házakat végig számozták). A számozásnak különben akkor nem volt olyan nagy jelentősége, mert a házakat a tulajdonosok nevéől ismerték: Ürményi-, Cziráky-, Sina-, Marczibányi-, Nákó-, Horváth-, Kasselik-, Orczy-ház stb. Négyemeletes ház 1850-ben mindössze négy volt Pesten.

Legszébb boltok akkor is a belvárosban voltak, főként a Váci- és az Uri-utcában (ma Petőfi Sándor-utca), így Brunner játékkereskedése, Alter híres divatárusboltja s Lechner órásüzlete a Váci-, Mössmer fehérneműraktára az Uri-utcában, Ditmár lámpakereskedése a József-téren stb.

A magyar ipar a malom-, cukor- és szeszipart kivéve bizony lassan fejlődött ebben a korban is. A *Magyar Sajtó* szerint (1858 febr. 27.) a Budapest levő néhány (bőr-, cukor-, mezőgazdasági gép-) gyáron és malmon kívül vidéken alig van jelentékeny ipartelep. Azért az újságok örömmel adnak hírt minden e téren elért eredményről. Így dicsekedve említik Beregszászy Lajos zongoragyárát, mely külföldre is szállított zongorákat, Skriván kalapgyárát, mely 1855-ben ötvenötezer kalapot készített, sőt azt is följegyzik, hogy Havas József Kőbányán magyar konyakot gyártott.

Lássuk ezután, hogy hol szórakozott és mulatott a Bach-korszak magyarja a fővárosban.

A vidékieknek s a külföldieknek sok és különböző színvonalú fogadó állott rendelkezésére. Legelőkelőbbek voltak az Európa (a mai főkapitányság épülete), melyet 1851-ben újra bútoroztak, az István Főherceg (ma a GyOSz háza az Akadémia-utcában), az Angol Királynő (ma a Pénzügyi Központ),

melyet a bombázás után Hild épített újra, a Vadászkürt (a mai helyén), a Magyar Király (Dorottya-u. 1.), a Nádor (a Váci-utcában), a Tigris (a Nádor-utcában) s Páris városa (a mai Vilmos császár-úton). Budán csak a várbeli Fortuna (a Fortuna-utcában) s a Hid (Zur Brücke), az egykori hajóhid budai hídfőjével szemközt (a mai kioszk táján) voltak elegánsabb hotelek.

A másodrangúak, de azért kedvelt és látogatott fogadók közül először az Arany Sast említjük (a mai Országos Kaszinó helyén), melyet az írók «csárdának» hívtak akkoriban. A vidéki urak igen szerették. Jobbfajta szállók voltak még a Fehér Hajó (a Hajó-u. és Bécsi-utca sarkán), a Griff (a mai Pannonia helyén), a Fehér Hattyú (a régi Nemzeti Színházzal szemközt), a Mátyás Király (a mai Rákóci-út és Szentkirályi-utca sarkán) és több más.

A kávéházi élet akkor is élénk volt, mint az egykorú leírásokból tudjuk. A kellemes és szép helyiségekben szívesen időztek az emberek. Legtöbb szállónak megvolt a maga kávéháza, ezeken kívül kedveltek voltak a Casino- (Dorottya-utca, a mai Generali-biztosító T. épületében), a Korona- (a Váci-utcában), a Motz- (a mai Petőfi Sándor-utcában, azonos a híres Pillwax- s egy időben Privorszky-kávéházzal), a Steingassner (a Széchenyi-sétátér mellett), a Fillinger- (a régen eltűnt belvárosi Sebestyén-téren), a Török Császár (u. ott a Rózsa-téren), s a régebben hírhedt, de 1857-ben fényesen átalakított Zrínyikávéház (a mai Astoria-szálló helyén, melyet Lisznyay Kálmán a «pesti kávéházak nagyapjának» nevezett. A mai Városház- és Vármegeyház-utca sarkán volt az Arany Ökör vagy Hauer-kávéház, melynek emeleti helyisége kedvelt találkozóhelye volt az íróknak és színészeknek.

A szállodák előkelő éttermei mellett igen népszerűek és látogatottak voltak a kisebb vendéglők, melyek gyakran szerepelnek egykorú elbeszélésekben és regényekben. Ilyenek voltak a Beleznai-kert (a mai Rákóci-út elején, a Nemzeti Színház oldalán), a Borsajtó vagy Prés (a Kalap-, vagyis a mai Irányi-utcában), a Komló (a Vármegeyház átellenében), az írók kedvelt vacsorázó helye, a Liciniusz (a Dunaparton a Vigadó szomszédságában), hol 24 pengőkracjárért négyfogásos ebédet lehetett kapni, a Sperrl (a mai Vilmos császár-úton). Az egykorú lapok szerint folytonosan új kocsmák nyíltak meg, egyesek aktuális néven, pl. Tamás bátya kunyhója, Próféta, Észak csillaga (Meyerbeer akkori opera újdonságai után), sőt volt egy Csokonai Vitéz Mihály-hoz címzett vendéglő is.

1853-ban nyitotta meg Kugler Henrik, ki Párisban tanulta a «cukraszatot», pompás boltját a József-téren (a mai Gerbaud őse).

A báli évad nagyon mozgalmas volt minden évben, az ifjúság éppen úgy mulatott és táncolt, mint a régi boldogabb időkben. 1851-ben a Magyar Hírlap február 4.-én jelenti, hogy addig 128 táncvigalom volt a fővárosban, az 1857-es Hölgyfutár szerint pedig január 26-án harminc bált tartottak. A kisebbeket az Európa-szállóban, vagy az u. n. Lloyd-teremben (a mai Generali-palota), a nagyokat, főként az álarcosbálokat a Nemzeti Színházban rendezték. Buda legnagyobb bálterme az «országház» volt (ma a belügyminiszterium díszterme). Ezenkívül még sok helyen táncoltak (a Tigrisben, Sperrlben stb.), de ezek már nem voltak elit-bálok. A termetet fényesen díszítették, egy Lloyd-bál teremdíszítése pl. 1600 pengő-forintba került. A bálók többnyire igen látogatottak voltak, — néha kétezer ember is megfordult egy-egy «operabálon» — és szép összegeket jövedelmeztek jótékony célra. Nyáron a császárfürdői bálók voltak igen népszerűek.

Nem hiányoztak egyéb multságok sem. A külföldi cirkusz-társulatok

gyakran megfordultak Pesten, legkedveltebb volt köztük a híres Renz-féle cirkusz. A lóversenyeket, melyek 1848 óta szüneteltek, 1852-től kezdve újra megtartották, s ezzel mozgalmasabbá tették a főváros életét s emelték idegenforgalmát. Télen a városligeti tavon akkor is vígan folyt a korcsolyázás.

Hogy a kártyázást sem hanyagolták el a Bach-korszak fiai, azt világosan bizonyítja egy miniszteri rendelet, mely a «färbli», «macao» és «halberzwölf» játékokat, valamint a «hanzli»-nak nevezett tekejátékot megtiltotta, s tiztől kilencszáz forintig terjedő bírsággal sújtotta.

A számos fővárosi és vidéki kaszinó akkor is kedvelt gyülekező helye volt a társadalom különféle osztályainak élén Széchenyi Nemzeti Casinójával, mely a Lloyd-épületbeli fényes termeiből a dorottyaútcái Vogel-házba költözött, szerényebb helyiségbe. Előbbi helyét a kereskedők kaszinója foglalta el.

A kortárs Vadnai Károly szerint a társasélet is elég élénk volt a fővárosban. Látogatottak voltak Hollósy Kornéliának s Kaiser-Ernstnének, a híres énekesnőknek estélyei, Bulyovszky Gyulánének, a jeles drámai színésznőnek ebédei, Tóth Kálmánné teaestélyei, Jókai és Szigligeti svábhegyi szüretei.

1853-ban nálunk is elterjedt a külföldön divatos asztaltáncoltatás (table moving), mely rendkívül foglalkoztatta az embereket, még azokat is, akik nem hittek a szellemekkel való ilyen érintkezés lehetőségében, pl. Arany Jánost. A *Hölgyfutár* szerint még kávéházi asztalokkal is próbálkoztak. Az újságokban viták indultak meg a rejtélyesnek látszó jelenségről.

A különféle régi és újonnan alakult egyesületeknek és társulatoknak is nagy volt akkor a jelentőségük, mert az értelmiség tagjai ezeknek keretén belül fesztelenebbül érintkezhettek egymással. Ilyenek voltak (csak a fontosabbakat említve): a Magyar Tudományos Akadémia (Tudós Társaság), bár nyilvános üléseket nem tarthatott és tagokat nem választhatott, a Természettudományi Társulat, Földtani Társulat, az Iparegylet, az Országos Gazdasági Egyesület, a Pesti Nőegylet, az Országos Erdészeti Egyesület, az Erdélyi Gazdasági Egyesület, a Nemzeti Lovaregylet, a Hegyaljai Társulat (a bortermelőké) és a br. Wenkheim Béla alapította csákói vadászegylet Békésmegyében.

Nyáron a vidéki fürdők voltak a fővárosi és vidéki tehetősebb úri családok üdülő és mulatóhelyei, így első sorban Balatonfüred híres Annabáljaival, Schmecks (Tátrafüred, vagy amint akkor nevezni szerették: Tátrakiesd), Parád, Buziás és sok más fürdőhely, melyeknek élénk életéről az egykorú lapok fürdői levelei számolnak be.

Ugyancsak a lapok tömérdek vidéki leveléből látjuk, hogy milyen volt az akkori kisvárosi élet. Mindenesetre szűkkörű és kezdetleges volt, a fővárosinak csak halvány visszatükröződése, de kedves, patriarchális, mozgalmas, és több tekintetben magyarabb, mint amaz.

SZERELMI VALLOMÁS.

Irtá: Kováts József.

HEGEDÜLNI tanultam, akkor történt ez a szerelem. Különös és zavaros volt, nem is értettem jó sokáig, hogy tulajdonképpen mi szállott meg és bár a gyermekkori benyomások maradandók, én csak foszladozó emlékeket tudok összeállítani.

A Zeneiskola volt városunk legelőkelőbb és legjobbhírű nevelőintézete. Miután apám kibontotta tiszteletreméltó tokjából a hegedűt, és átnyújtotta, a bizonytalan öröm, amely akkor fogja el az embert, midőn oly dolgot kap ajándékba, aminek az adott viszonyok között csak immel-ámmal örül, végkép elfoszlott, mikor tudtomraadták, hogy délután kettőtől négyig hegedűórára fogok járni. Eleinte rettetesen unalmas volt, de mikor a kezdet nehézségein átestem, és a melódikus gyakorlatoknál tartottam, melegedni kezdett kezemben a hegedű. Élővé és kedvessé vált. Az volt az általános vélemény, hogy tehetséges vagyok. Büszke voltam. Ismeretlen és titokzatos jeleken uralkodtam, életrekeltettem egy holt szerszámot. Nem féltem már a vonótól, mely kezdetben mintha csúfolódott volna és azóta is gyakran fellázadt. Tiszta és édes hangokat tudtam teremteni. Ennek a felfedezésnek lázában meglehetősen elhanyagoltam pajtásaimat. Érzékeny és étvágytalan lettem, iskolai feladataimat könnyelműen végeztem, mikor az év végén a Zeneiskola tanára kiállította részemre a kitűnő bizonyítványt és külön is gratulált apámnak, tiszta elégséges gimnáziumi bizonyítványomat a félelemtől izzadtan nyújtottam át. Bizony kis hijja, hogy meg nem buktam.

De a családi tanács nem büntetett meg. A művésznek könnyebben megbocsájtják a félrelépéseket. Apám még valami könnyed vidámságot is mutatott, mikor megjegyezte: ejnye a kutyafáját, már most kezdod? Mi lesz belőled, ha egyszer igazi művész leszel? A lelkesedést, melyet zenevizsgái sikerem okozott, nem törte le a gyenge iskolai bizonyítvány, sőt, hogy a nyári vakációban se essem ki a gyakorlatból, beirattak egy Dvorcsák nevű színházi muzsikushoz, aki a Majális-utcától jobbra ismeretlen nevű kis sikátorban lakott. Soha életemben nem láttam szebb sikátort. A Majális-utca fejedelmi villasora arra felé már megszűnt, a gyümölcsfaerdőt rét és akácos váltotta fel, a Dvorcsák kis utcáját fenyők szegélyezték. A Házsongárd ott végefélé következett, a ház mögött haragvó lucernáson túl a feleki tető lankája kezdődött, ahol katonasírokat ástak és kereszteteket ácsoltak. Tán odáig is elhangzott az én hegedűm éneke. Dvorcsák szürkeszemű unalmas ember volt. Gépiesen ellenőrzött. Úgy viselkedett, mintha számtanra vagy mértanra tanítana. Még most is irtózatot kelt bennem, ha

visszaidézem monoton egyhangúsággal zúgó hangját : egyet, kettőt, hármat, négyet.

Talán az első napokban otthagytam volna, ha nem állnak elem a hegy és az ismeretlen kertek. Mi a város oldalán laktunk, a Rákóczi-hegy tövében.

A Házsongárd dúsabb, szebb és idegenebb volt, mint a Rákóczi-hegy. Mikor befejeztem az órát, nagy kerülöket tettem, belestem az idegen kertekbe, megkívántam a gyümölcsöket, megnéztem a magam korabeli gyermekeket, félve, minden kötekedést kerülve válaszoltam nekik, ha megszólítottak, vonakodva húzódtam félre, ha játszani hívtak. Dvorcsák ásítózva és dörmögve bocsátott el minden alkalommal. Olyan volt az órája, mint két rettenetes kéz, mely a nyakamhoz nyúl és minden muzsikát ki akar írtani belőlem. Levegő és fák után vágytam. A Dvorcsák ajtajából visszafordultam, egy jelképes drótkerítésen átbújtam és megindultam az ismeretlen kertek között. Alacsony kerítések jöttek. Úgy látszott, a szomszédok itt jó viszonyban éltek egymással, csak a határt jelentették a drótsövények, az orgona- és fagyaltbokrok. A fák sokhelyt leggazdagabb ágaikkal nyúltak át a szomszédba és érintetlen maradt rajtuk a gyümölcs.

Egyszer, egy ilyen bolyongásom közben nagy kőkerítéshez érkezem. A mérhetetlen tér, a gyümölcsfaerdő, mely az aranykor strófáit juttatta eszembe, megszűnt. Körüljártam az épületet, a fal egyenletes és szigorú volt. Egy különös ház és telek egyéniségét zárta le. Másnap az utcafelé kerültem és belestem a körülkerített házba. Előlről semmi se volt látható belőle. A ház elé ültetett fenyők mindent elfedtek. Nyugtalanított és izgatott a csend, amely belülről fák és mélységek hangszűrőjében születt. Nem érdekelt többé a hegedűóra. Megkerültem a telket és ott választottam alkalmasabb helyet a vizsgálódáshoz, ahol közelebb láttam a ház piros fedelét a kerítéshez nyúlani. Vajjon ki lakik ott?

Felültem a kerítés tetejére és belestem. Egyszeribe elem tárult minden, amit addig titokzatosnak tartottam. Óriási kőház, oszlopos tornác, lejtős cseréptető, melynek padlásablakai, mint ijesztő üveg szemek csillogtak a napban, az ablakok leeresztett zsalukkal aludtak, a tornác előtt gondosan gereblyézett kavicsos tér vette körül a nagy, kerek virágágyat, melyben kannák, szalviák és begóniák éltek. Ahol a díszkert a gyümölcsöshöz közeledett, gondosan nyírt bokrok és fenyők jelentették az átmenetet. Az árnyékos helyeken nyugszékeket láttam. Egyiken hanyagul elejtett selyemkendő, másikon félig olvasott könyv, a homokban nikkelsengettyű, a fűben sárga párna. És csend. Valahogy úgy éreztem, hogy ezek az elszórt holmik egyetlen személy tulajdonai és nem feledékenység, hanem lustaság miatt hevernek szanaszét. Tulajdonosuk nem vette magának a fáradságot, hogy lehajoljon értük. Mialatt így szemlélődöm a kerítés közvetlen közelében, a megritkított orgonabokrok közül hangot hallok. Három sóhajtás egymásután. Oda-

nézek és figyelmesen kutatni kezdek. Hamar észrevettem. Fiatal asszony volt. Sohase láttam ilyen ijesztően gyönyörű asszonyt. Ha részletezni akarom, kénytelen vagyok az akkori benyomásaimat félretenni és újrafogalmazni a leírást.

Szent pusztulás volt. Mint egy marék hervadó rózsa, melyet az nézhet csak áhítattal, aki tudatlan még és földöntúli dolgokról álmodzik, vagy az, akinek minden ízét átítatta már a halál és múltófélben csak azt szereti, aki hasonlatos hozzá. Fekete krepdesin ruháján egyetlen ránc, egyetlen idegen szín, egyetlen dísz nem volt. Mintha előre gyászolna valakit. Szeme is fekete. Szemgödre az arc áttetsző kreolóságából, a villogóan szomorú szemig ezer árnyékkal szolgálta az átmenetet. A kar is kreol, az a sárgával szót fekete, mellyel a keleti ember gyászolja önmagát. Az ember nem is hinné, hogy a félhomályba burkolt bőr alatt piros vér folyik.

Nyugszéken feküdt, de mikor észrevett, felállt és megkerülte a bokrokat. Járása ingadozó volt. Nem tudott sietni. Melle gyorsan emelkedett, szája nyitva maradt és elhallott hozzám gyors lélekezése. Végre egészen előttem állt, rámnézett, majd hosszú szempillájával fáradtan takarta el szemét. Kezét mellére tette, aztán hirtelen a nyakához kapott. Arca rémületet mutatott egy pillanatra, de lassan visszanyerte nyugalmit. Rámnézett és mosolygott.

— Gyümölcsöt akartál szedni? — kérdezte szelíden.

— Ó nem — feleltem sértődötten — csak felfedező útra jöttem. Olyan szép itt minden. Elmagyaráztam, hogy mi a szomszédhegyen lakunk, de idejárom hegedűórára.

Alaposan kikérdezett, hogy kinek vagyok a fia, hányadikba járok, hogy haladok a hegedűvel, kikkel barátkozom, vannak e testvéreim, és édesanyám egészséges-e? Pontosan és engedelmesen elégittem ki kíváncsiságát. Akkor felszólított, hogyha kedvem tartja, ugorjam át a kerítésen és nézzek körül a házuk táján. Ő egyedül lakik. Kijelentettem, hogy szívesen átmennék, de egy legalább kétméter hosszúságú zsinag nélkül lehetetlen lesz ezt a műveletet megtenni. Hogy miért? Mert a hegedűmet a fal tövében hagytam, meg kellene kötni a tokot, felhúzni a fal tetejére s a másik oldalon leereszteni, különben egy perc nyugtom se lenne. Zsinagot nem tudott adni.

— Azért be kellene mennem a házba — mondta — az körülbelül száz lépés oda-vissza. Nekem pedig nem szabad mozognom olyan sokat, az orvos megtiltotta. Ha valamire szükségem van, csengetek a cselédnek, de leejtettem a csengőt és lehajolnom sem szabad. Tudod, a szívem fáj.

Sokáig tanakodtunk, hogy mit csináljunk, végre ajándékozott nekem húsz lépést az édes, elment a nyugszékig, melyen a rojtos, piros kendőt hagyta és felnyújtotta nekem. Mialatt én a hegedűmet biztonságba helyeztem a hosszú, összehajtogatott kendő segítségével és beugrottam a kertbe, ő megállt, kezét nyakához szorította, szája

szenvedő ferdeségbe rángatózott, belebámult a lombokba, azután lefeküdt a nyugszékre és az eget nézte. Fulladozott.

— Várjunk — mondta, mikor félénken eléje álltam. Az előbb kissé kifárasztottam magam. Most nem beszélgetünk egy darabig. Addig hozd el nekem a csengőt és a párnát. Egyik nyugszéket is idehozhatod. Mindegyik az én kényelmemet szolgálja. Azért vannak így elszórva, hogyha sétálok és elfáradok, rögtön lepihenhessek. . .

Hihetetlennek tűnt fel, hogy valaki ily könnyen elfáradjon. De engedelmeskedtem. Míg pihent, összeszedtem a szétszórt holmikat.

Kezébe vette az acélcsengőt és hosszasan csemetett. A ház felől szobalány jelent meg. Uzsonnát rendelt. A lány asztalkát hozott, terített. Én kávé kaptam, kalácsot és süteményt, a szép asszony barna kenyeret kent meg vajjal magának és gyümölcsöt evett utána. Aztán engem is megkínált gyümölcszel. Beszélgettünk. Diákélményeket kellett mesélnem neki. Ha valami mulatságos történetet mondtam, nevetett. Nagyon jól éreztem magamat nála. De hamar jött az este. El kellett búcsúznom.

— Aztán máskor is gyere — mondta búcsúzáskor és megsimogatta az arcomat. Mint valami nagy kalandra, az izgatottságtól didegve készültem fel a második látogatásra. Azt hazudtam, hogy Dvorcsáknál egy berlini zenetanár van, aki szeretné meghallgatni, hogy játszom. Emiatt szükség lenne felvennem a művészhámát, vagyis az új kékruhát, melynek nyitott kabátjához valóságos mellény járt. Különgalléros ingem nem volt még, de a nagy kihajtós gallérhoz kékpettyes csokornyakkendőt kötöttem, zsebkendőmet megszagosítottam és fényesre töröltem a cipőmet.

— Úgy örülök, hogy elhoztad a hegedűt is — mondta a fiatalasszony, mikor beállítottam. — Azóta én is gyakoroltam régi zongoradarabokat. Egy kotta került a kezembe. Hegedűszóló, zongorakisérettel. Betanulhatjuk. Vecsey Valse triste-je volt. Megnéztem a kottát és ijedten tapasztaltam, hogy nem tudok még annyira hegedűlni, hogy ezt a darabot nyugodtan eljátszhassam. A hegedűszóló a harmadik fekvés tudását is megkívánta és én csak a következő évben kezdtem volna a fekvéseket tanulni. De nem hátráltam meg. Hazavittem a kottát és egy barátom segítségével, aki tisztában volt már az ismeretlen hangjegyek rejtelmével, betanultam a szomorú keringőt. Csaknem egy hétig kínlódtam.

De mikor az örömtől ujjongva ismét megjelentem, hogy a zenedarabot eljátszuk, csak a szobalányt találtam otthon. Sirt.

— A nagyságos asszonyt szanatóriumba vitték. Nagyon rosszul lett. Az édesapja jött érte. Itt volt a fiatal nagyságos úr is, de egyikük sem állt szóba vele. Tudja fiatalúr, az egy hitvány ember. Nyáron múlt egy éve, hogy feléje se nézett a feleségének. Mióta beteg lett a nagyságos asszony, nem törődik vele. A szomszéd hegyen lakik egy táncosnővel. Annyira odavan azért a személyért, hogy házat is építtetett

neki és a ház falára finom aranybetűkkel cirkalmazta fel: Friderikavilla. Itt van az ő drága szép felesége s ő ilyen jófélekkel éli világát.

Elvörösödvé hallgattam a szobalány beszédét és megtudtam, hogy mindaz, amit e ház életében titokzatosságnak gondoltam, nem egyéb rettenetes szomorúságnál. Hirtelen minden fáradtnak és színehagyatottnak tűnt fel, szótlanul fogtam hónom alá a hegedűt és — elindultam az immár céltalanná vált zenedarabbal kódorogni.

Egy darabig a ház körül keringtem, szerettem volna megegyeszer visszamenni, hátha csak tréfa volt az egész és az én ismerősömet nem vitték a szanatóriumba. Be is nyitottam, de a szobalány ismét csak ugyanazt mondta. Megmondta a szanatórium nevét is. Akkor egy kis erőre kaptam. Bementem az orvosságzagú épületbe és engedélyt kértem a látogatásra.

— Nem lehet — mondta az inspekción orvos — nem engedhetünk többé hozzá látogatókat. Tegnap itt volt a férje. A látogatás után a beteg rosszabbul lett, azóta életveszélyes állapotban van.

Rámnézett és egy pillanatig habozott.

— Közeli rokona vagy talán?

— Nem, nem vagyok rokona, csak jóismerőse vagyok.

— Jó ismerőse — dünnyögte az orvos és messzenézett. Aztán mintha csak szórakozottan babrálna valamivel, kinyitotta a hegedűtokot, kezébe vette a hegedűt, belenézett és a húrokat pengette. — Jóismerőse — ismételte és mosolyogva nézett rám. — Hát nem bánom, egy pillanatra benézhetsz hozzá. De lábujjhegyen jöjj, most alszik, nem akarom, hogy zavard.

Halkan benyomott egy ajtót és egy elhomályosított szobába tolt be, ahol ether- és kámforszag ütötte meg az orromat. Mindjárt megláttam őt. Fekete haja végigcsavarodott a párnán. Nagyon nehezen lélegzett. Mikor észrevett, elmosolyodott, kezét nyujtotta és nevemen szólított.

— Megtanultam a kottát — suttogtam izgatottan.

Nem felelt. A kezemet szorongatta, majd közelebb húzott magához és megsimogatta a hajamat. Az orvos félrehúzott. A látogatási idő letelt.

* * *

Nem Kolozsváron temették el. Az apja Pestre szállította holttestét. Mégcsak az állomásra sem kísérhettem ki.

Attól kezdve hiába várt Dvorcsák. Nem mentem többé hegedűórára. Szomorúan keringtem jóideig. Beállt az őszi, új iskolaév kezdődött, régi barátok és új pajtások. Köztük a nagy játékmester: Szávay Károlyka, utitársam az iskolába és vissza. Ő is ugyanabban az utcában lakott. Délutánonként bebarangoltuk a Rákóczi-hegyet, játékokat ajánlott, hívott, hogy látogassunk el a gyümölcsösökbe, ahol izgatott örök és harapós kutyák teszik kockázatosná a kalandozásokat. Mada-

rakat vett célba parittyájával. Szilaján és rakoncátlanul futkosott, mint valami szabadjára engedett csikó, de engem nem tudott magával ragadni. Így értünk el a Tököly-útra, ahol cifrabetűs épület bontakozott ki előttünk a félig kopasz fák közül: Friderika-villa. Megtorpantam.

Minden tiszta és rendezett volt a ház körül. Az ablaktáblák be voltak téve, a bejárót vaspánt szorította, a rózsafák föld alá dugott fejjel, várták a téli álmat, a virágágyásokban gödrök tátongtak, amelyekből nemrég szállították el az élő növényeket.

— Te — mondtam izgatottan Károlykának — itt kárt kell tenni.

Károlyka nem várt több biztatást, kavicsot emelt fel és a bejárat fölött szabadon hagyott színes ablaktáblák egyike felé dobta. Csörömpölés. Hamarosan követtem a példát. S akkor mintha mindent előre megbeszéltünk volna, egyöntetű buzgósággal és izgalommal vettük célba a ház valamennyi szabadon hagyott ablakszemét. Mikor már nem találtunk többet, átmásztunk a kerítésen és az egyik spalettát kezdtük feszegetni. A fatábla megpattant. Hatalmas ablak villogott felénk meztelenül. Vártunk egy darabig. A nap lement, csendes szél zörgette a faleveleket. Se jönni, se menni nem láttunk a közelben senkit. Esteledett. A közeli kerítésből kiteptem egy lécet. Károlyka rögtön felfogta, hogy miről van szó. Követte példámat. S akkor egyszerre vadállati düh fogott el, lihegve és kiabálva ugrottam neki az ablaktáblának és bezúrtam. Károlyka megnevezhetetlen vadsággal és izgalommal működött mellettem. A betört ablakon át finom csipkefüggöny tűnt fel. Fellépett a párkányra, benyúlt és letépte a függönyt. Bódító párfőmszag áramlott ki a szobából. A félhomályban festményeket és kézimunkákat láttam. Szürke csalánvászonnal bevont, télire eltett fotellek és a sarokban kísérteties csillogással aranyrámás velencei tükör. «Ebben nézte magát az» — gondoltam elfulladva. Nehéz macskakövet ragadtam fel és bezúrtam a tükröt. Károlyka ezalatt egy virágvázát vett célba. Eredményesen. Mindketten lihegtünk és izgatottan kapkodtunk szavak után. Arcunk eltorzult és reszketett a kezünk. Valami láthatatlan hatalom uszított, tépett, és hajszolt: rombolni, rombolni tovább. Behatoltunk a szobába. Egy porcellán mosdótál. Puff neki. Üvegkancsó. Következő pillanatban jajgatva és énekelve tört darabokra. A képek tört rázával hulltak le a falról. A csillár csilingelve zuhant le. Zsebkést rántottunk és szétvágtuk az ágyneműket. Fulladozva és félájultan hajtottunk végre újabb és újabb pusztítást. De nem volt elég. Végre Károlyka vállára tettem a kezemet, szikrázó szemmel, lázasan és rekedten, de a felfedezés nagyszerűségétől kissé lecsillapodva kérdeztem:

— Van gyufád?

Következő pillanatban sercent a gyufa. Nagy ujságpapírost gyujtottunk meg és a feldúlt ágyba dobtuk. Kiugrottunk az ablakon

és eszeveszett futásnak indultunk. Senki se vett észre. Lent a Rákóczi hídnál megálltunk és izgatottan lestünk fel a hegyre. A ház akkor már égett. Piros tűz és vastag füst csapott ki a cseréptetőn, a szél belekapott a lángba, eloltotta és újragyújtotta.

A környék mozgolódni kezdett, harangkongást hallottunk, az utca emberekkel telt meg. Károlyka eltűnt mellőlem. Jó ideig nem is vettem észre. Tűzoltókocsik rohantak át a hídon, kiabáló emberek szaladtak a hegy felé. A házat néztem, amelyet menthetetlenül birtokába vett a tűz. Felhők pirosodtak el felette s a szakadt felhőkön túl az ég is. «Vajjon látja-e ő, vajjon látja-e ő» kérdeztem magamban sebesen és lázasan, fejemet a hid karfájára hajtottam és nem bántam már semmit. Olyan jó volt sírni.

KELETI MOZAIK.

*A szó, a szín-szövet kevés:
dús képzelet szövetkezés:
száz agy képe nem bizarrabb,
mint most ez esti kirakat.
E táj, e zsúfolt keleti
éj, mely bűbáját kelleti
s mint bűja, bódult pörmömöt
vetéli hab s a part fölött.
Különös verses hangulat
keres szívedhez halk utat
és rím a rímmel jelesel,
míg elámulva jellesel,
kék lég-pillér, mennybolt traverz
tűl; mély csillagokra lelsz
s rá suhogó ultramarin
ég-kelméből hull baldachin.
A habon ingó hold jele
dús fény-mámmal folyt tele
s a lányos esti kék felett
kitárt karokkal kéjeleg . . .
Ha lejjebb ejt a lendület,
lent ugyanaz, de vetület
és gyöngyhabosra mosva itt
csillog a fenti mozaik.
Ott mély kontraszt a partvonal,
lány, surranó aranyfonal;
az érett bronzos árny alatt
derűsebb, nyíltabb árnyalat,
— fénynyíl érte az Est-bagolyt*

*és arany vére arra folyt. —
A sáncon, poszton roskatag
ciprusok állnak sorfalat,
a csúcsuk peckesen merev,
lecsüngő csillag rajt sebez.
Sötétes hátterek felett
cizellálva csipkézetet
erkélyes minarett-rajok
kutatják ott fenn Allahot,
s mellettük lustán guggol a
holdfény csiszolta kupola.
Egy füge liget vall odább
a lepke szélben. Paloták
márványa vonz, mit századok
antik légköre áthatott.
Szeráj felén hült háremek;
holt mámor illat átremeg
tülljüggönyön, brokátokon
és pillaként odább onson.
Ó, könnyüléptű, drága nők,
kik felé vágyak szárnya szőtt . . . !
Szerelmen kívül mit tudott
az éj s e hervadt mirtusok,
sorsuk: öröklődés, fénytelen,
most: szabadságuk végtelen.
A nagy falon túl kinn öreg
cifra trású sírkövek
leplezik lenn a léttelent
és sejtetik: a végtelent . . . !*

Széfeddin Sefket Bey.

IDŐ ÉS TÉR A RÁDIÓDRÁMÁBAN.

Irta: Kilián Zoltán.

AZT SZOKTÁK mondani, hogy a rádiódrámának vannak legkorláttalannabb lehetőségei. Színpadi, vagy filmfelvételi keretek nem kötik; szabadon választhatja helyszínét és a cselekmény helyét annyiszor változtathatja, ahányszor csak szükségesnek véli. Felbonthatja a színpadi dráma amúgyis bomladozó formáit tetszésszerinti változatokban, egyszerre szerepeltethet számos helyszínt; anyagi és építésműszaki gátjai nincsenek. Ez a térbeli korláttalansági előnye párosul az időbeli függetlenséggel; a régi drámai szabály: a hely, idő és cselekmény egységes tehát két ponton megdőltnek mondható a rádiómikrofon előtt. Két hatalmas előny a rádiódrámaírásban, de velük szemben ott van kerékkötőnek a rádió egyérzékűsége: mindent, tehát teret, időt, cselekményt csak hanggal lehet kifejezni.

A gyakorlati drámaíró hamar rájön arra, hogy a dráma tisztán szóból megalkotott költészetéhez segítségül kell vennie más hangokat. E más hangok mint «hangkulisszák» szerepelnek a rádiós köztudatban. A jó hangkulissza nem mindenáron, tehát nem rendezési bravúrokért belekevert zaj. Csupán szükségesek kellék a tér, idő és esetleg a cselekmény érzékeltetésére. Ma már túl vagyunk a hangkulisszák erőltetésének divatján, meghaladott álláspont a hangkeverés «boszorkánykonyhája» is. A több stúdióban egyszerre folyó rádiójátékok hangjainak keverése gyakorlatilag sohasem vihető jól keresztül; csak megértési zűrzavar válik belőle, mert a sok hangkulissza érthetlenné teszi magát a legfőbbet: a beszédhangot. A rádiódrámaírás és rendezés legmodernebb fejlődési foka a *hangbeli egyszerűség*. Tiszta és világos hangokkal biztosítható csak a hatás; a hangok sokszoros egymásbakeverése hiba, a fül legfejlebb két hangolófestést bír el, de már ez is zavarja a megértést és türelmetlenné, bosszankodóvá teszi a hallgatót. Legjobb a csupán egy hanggal való kulisszázás.

Hanggal sokkal könnyebb megéreztetni a helyet, mint az időt. A hely, a tér fölön át való megadására a mindennapi életnek számos jellegzetes hangja van, az idő érzékeltetésére az óra hangjain kívül úgyszólván semmi. Ez a magyarázata annak, hogy a film az időt jobban érzékelteti, mint a rádió; szemmel az idő múlását sokkal inkább megéreztetik velünk, gondoljunk csak az ilyen célból beállított, gyorsan suhanó filmrészletekre. A film-montázs az idő folyásának művészi ábrázolásmódjait tudja nyújtani, hang-montázzsal ilyen világos és hatásos eredményre nem lehet eljutni. Van azonban mégis a rádiódrámának egy kitűnő eszköze az idő és tér többé-kevésbé jelképes érzékeltetésére: a zene.

A műsorszórási rádiózás egyik legkialakultabb és legállandóbb szabálya, hogy a zene körülbelül kétharmadát teszi az egész műsoradásnak. A hátramaradó egyharmad rész a prózáé és ebben kap helyet a rádiódráma is. — A legújabb tapasztalatok szerint azonban a zene még ebben a prózai harmadban is egyre nagyobb szerephez jut. Legrádiószerűbbek és éppen ezért a hallgatóság által legkedveltebbek azok a felolvasások, melyek zenével vannak átszőve. Ugyanígy vagyunk a rádiódrámával is; a németek például

csaknem minden hangjátékukhoz muzsikát iratnak. Ez a muzsika hol valószínűsítő, szükségszerűen tartozéka az előadásnak, hol pedig szimbólum. Ez utóbbl minőségében nemcsak érzelmi hatáskeltés a szerepe, hanem az élet örök ritmusát, a folytonos változást is kifejezi. Régebben a rádiódrámai egyes szakaszait (helytelenül: «felvonásait») gongütésekkel zártuk le, közben színház módjára szüneteket tartottunk. Amíg a rádiódrámaírók és rendezők színpadi gondolkodással és színpadszemlélettel tevékenykedtek a csak «hang»-játékokban is, az idő és tér megadása egyszerű bemondás alapján történt, mint valaha a kikiáltás — magyarázós mozikban. Ez a «rádiószínpad»-i lélek nálunk még most is kísért, sokszor ott találjuk a műsorban azt a képzelenséget, hogy X. Y. színművét *rádiószínpadra* alkalmazta V. Z. Ezek az átdolgozók nem érzik a rádió lelkét, különben tudniok kellene, hogy rádiószínpad nincs. Ebben az átmeneti rádiódrámai korszakban a rádiódráma még színpadszerű és nem mikrofonyszerű tagozódással kerül fülünkbe; ma azonban már hangegységekre, hangképekre oszlik. A mikrofonhoz és a csak hanghoz való fokozottabb alkalmazkodás a hangképek idő- és térbeli elkülönülését elhalványodó, eltűnő, majd lassan ismét az előtérbe kerülő filmek módjára igyekezett megoldani. A dráma hangja fokozatosan lehalkult, majd megszűnt; kis csend következett, jelezve a játékrész tér- és időbeli végét, — de máris jött az új játékrész, az új hangkép hangja, fokozatosan az előtérbe jutott és pár pillanat múlva rendes hangerejével ment a játék. Nem kellett ide semmi magyarázatot, a közönség azonnal megértette a dolgot és hálás volt érte. Az ilyen kifejezőmódokat már ismerte a filmből, természetesnek vette a rádióban való alkalmazásukat. Ugyanígy megértette a film premier, second és total planjának hangbeli mását, mégpedig a rádió kívánta változtatásokkal. A rádiómikrofon előtti premier és second plan, vagyis a közvetlen hangelőtér, a másodhangtér, valamint a total plannak megfelelő teljes hangtér (a hangháttérrel együtt) a térkülönbségek kitűnő kifejezője, de igen hasznos tényezője a *hangstilizálás*nak is. A film idő- és térfogalma nem egyezik a valóságéval; a filmrendező a kikapott idő- és térelemeket művészi érzéke szerint nagyítja, kicsinyíti, torzítja, szépíti. A szem ezt a tér- és időstilizálást jobban elbirja, mint a fül a hangét. A rádiódráma hangstilizálása ezért nem olyan korlátatlan, mint a filmdrámáé. A hangosfilm mikrofontapasztalatai sem vihetők át a rádiódrámába, mert hiszen a filmben a hang csak kiegészítő eszköz a természetességhez, a lényeg azonban a szemnek szóló, azaz mozgóképi rész maradt. A zene ugyancsak másodlagos szerepet tölt be a filmben; bármennyire beletartozzék is, mindig önálló művészi alkotás, mely filmképek nélkül is hat. A rádiómikrofont azonban szemnek szánt cselekményrészek nem kötik, ezekről itt szó sem lehet. Különbösen is, a rádiómikrofon elsősorban zenei közvetítő; a rádiódráma zenei aláfestései, zenei kifejező részletei ezért természetesek és maguktól értetődők. Ahol minden csak a fülnek szól, ott a hang művészetének birodalma, a zene sohasem lehet csak másodlagos eszköz. A film képei és zenéje sohasem olvadhatnak annyira egybe, mint a rádiódráma szó- és zenehangjai; azaz a zene a beszédnek csaknem oly kifejezést és megértést segítő társa a rádiódrámában, mint a színpadi beszédnek a színész mozgása, gesztikulálása, öltözete, a színpad kulisszázása.

A rádiódrámaíró a zenét kétféleképpen szöheti bele drámájába. Az első esetben a zene a dráma cselekményének része, vagyis *életjelenség*. A nagy muzsikusok életét rádiódrámává szövő alkotások ilyen életjelenségként

szerepeltetik a zenét. Itt az idő- és térérzékeltetés sok kérdése is megoldódik, a szereplők életében adódó zene önmagában elegendő hangkulissza az esetek jórésztében. A zene második szerepe az *aláfestés*. Ezt operaszerűen kell fel-fogni és alkalmazni; a dráma életjelenségeinek hangulati magyarázója és erősítője ilyenkor a zene. A rádiódrámához írt muzsika jellemeket is kifejez, vezérmotívumokkal dolgozik és ezzel a hangszerepek egyik összetevő tényezőjévé válik. Az idő és tér érzékeltetése itt még könnyebb a muzsika számára, mint az életjelenségként szereplő zenei elemeknél, hiszen itt ez az érzékeltetés öncél is lehet.

Az elmondottak a ma még «csak hangrádió» szabályai, de nem sokat változtat rajtuk a *hangosképesrádió*, vagyis a televízió gyakorlati elterjedése sem. A televízió ugyanis sohasem lesz házimozsi. Művészi törvényei nem lehetnek azonosak a hangosfilm művészetbölcséleti és művészetkivitelei elveivel. A film kifejezési eszköze a mozgókép, a rádióé a beszéd. A hangosfilm teljesen igénybe veszi az embert, szemet-fület egyaránt megkíván a megértéshez. A család életében ez a teljes lekötöttség elképzelhetetlen. A mai rádió mellett a hallgató foglalkozhat a hallgatás mellett egyébbel is (tipikus eset a varrogató-kézimunkázó rádióhallgató, a rádiót hallgató, de egyben dolgozó iparos!); a televízió ezért hangosfilm módjára nem teheti át a főkifejező részt a mozgóképre. Nem az lesz a hangosképesrádió, ami a csak hangosrádió, de az sem, ami a hangosfilm. Fontosabbik kifejező eszköze a hang marad. Ezzel a zene szerepe sem változik meg benne nagyon. A televíziós rádiódráma nem lesz teljes színházi helyszíni közvetítés; idő- és térérzékeltetéseiben a zene mindig helyet kap.

PARIPÁM A MOKÁNY ÉLETT.

*Szörén ülöm meg a lovam,
Mit nekem a kantár, nyereg!
Vagyok olyan kemény gyerek,
Ki a lován nem pityereg.*

*Sej, de élet ez az Élet!
Kiugratok majd az élre,
S hogy ne menjen sohse félre:
Arra való a sörénye.*

*Én s a lovam egyik vagyunk.
Nem ő vezet, én vezetem:
Ha billenek, jobbra megyen
S egy szavamra balra legyen.*

*Nem hajtom a lovam agyon
Más kedvéért, más lováért:
Lovas vagyok, aki ráért
Lehajlani a virágért.*

*Csinján bánok a lovammal,
Mert nem szedtem a szemeten,
Mocsárba ki nem is ve'em:
Lovam van, hogy lovam legyen.*

*Csak előre, soha hátra,
Ülök rajta, mint a szobor,
Mint az őszám, kuruc Fodor.
Engem a szél le nem sodor.*

*Csillagokba visz az utam
És ha oda megérkezem,
Szembenéz a lovam velem
S csókkal veri őt a szemem.*

Zalai Fodor Gyula.

SZENT MAURUS ÉS A ZOBOR-HEGYI REMETÉK LEGENDÁJA.

Irta: Sárkány Oszkár.

AMEGKERESZTELKEDETT Magyarország első elmékedőinek, gondolkodóinak, szerzeteseinek legnagyobb, központi élménye a magyarság megtérése és a magyar állam megalakulása — István király ország-szervező és apostoli munkássága volt. Ez a nagy, misztikus élmény minden legendánk előhangjából kicseng a szerény Zoerárd-legendától a Szent István legendáig. «Történt ezenképpen, — olvassuk Szent István nagyobb legendájában, Tormay Cecil gyönyörű fordításában — hogy az isteni kegyelem könyörületeset tekintett az égből a kárhozát és tudatlanság fiainak Isten tiszteletét nem ismerő, tudatlan és kóborló népére, a magyarokra és Isten Pannonia földjén lakozókra, hogy tulajdon azokat, kiket örök titkos végzése szerint annak előtte a keresztények kicsapongásainak megbosszulására természetes székeikből a napnyugati részekbe kihívott, az eleve rendelt időnek teltevel, a hamisság útvjáról az igazság ösvényére, a sötétség éjszakájából az örökkévaló jutalmazás reménységére térítse.» A kor külföldi legendairói is szent csudálattal tekintenek Magyarországra s talán nem túlzás azt állítani, hogy a magyarság megtérése — éppen az *ezredik* év körül — az egész nyugati kereszténységnek lelki élménye volt. Idegen országokból az apostol-királyhoz szentéletű térítők sereglése, — István harca a pogánysággal, az egyházszervezés, térítés, igehirdetés gigászi munkája, — Imre királyfi különösen tiszta élete, — Zoerárd és Benedek első csodatételei mind-mind olyan jelenségek, melyek a kor elmékedésre hajló lelkeit megragadták s az egyházépítés e nagy lelki élményéből kisarjadtak a magyar legendairás első virágai. Míg Szent Gellért, Radla-Anasztáz, Aserik és elsősorban «a legkeresztényibb király» keleten és délen harcolnak és diadalmaskodnak a külső pogányság felett, addig a Dunántúl benedekrendi kolostoraiban terjednek az igazi szigorú szerzetesi szellem eszményei: a continentia, a taciturnitás s humilitas és Szent Benedek fia a zoborhegyi, szent-mártonhegyi és a beéli apátságokban virrasztással, böjtöléssel, imádsággal küzdenek a belső pogánysággal. Ebből az inkább szemlélődő életre hajló körből — a megtérés nagy élménye nyomán — indul útnak a latinnyelvű magyar litteratura. A keresztény magyar irodalom kapujában ott áll a keresztény Magyarország legnagyobb eseménye, a megkeresztelkedés.

«Azon időben, mikor a legkeresztényibb király intésére az istenség neve és tisztelete Pannóniában még csak gyengén csirázik vala, a jó kormányzó hírének hallatára más országokból sok pap és barát gyűl vala hozzá mint atyjához, nem azért ugyan, hogy valami szükség kényszerítette volna őket, hanem hogy a szent társalkodás új öröme az ő gyülekezetök által teljesüljön.»

Igy kezdődik az általában legrégebbinek tartott magyar legenda: Szent-Zoerárd András és Benedek élete. Szerzője Boldog Maurus. Valószínűleg magyar származású, kora ifjúságában került már a szent-mártonhegyi kolostorba, később a kolostor apátja, 1036-tól pedig pécsi püspök lett. 1057-ben aláírja a tihanyi alapítólevelet, megkoronázza I. Endre és Salamon királyt,

1064-ben vendégül látja Pécssett Salamont és a herceget. Valószínűleg 1070-ben halt meg. Ezek a száraz adatok, melyek az első magyar íróról ránk maradtak. Munkája a börtben önsanyargatásban, imátkozásban élő benedek-rendi remetét állítja elénk. Legújabbán egy fiatal cseh tudós, Holinka Rudolf mutatott rá ennek a különleges benedek-rendi remetéskedésnek eredetére. A X.-ik században a meglazult szerzetesi fegyelem visszaállítására reformtörekvések indultak meg. Ezekben már a cluny reform előkészítőit látjuk. Az olaszországi individualizmusra, elmélyülésre hajló reform-irány főképviselője, Szent Romuald, a Kamalduliak megalapítója. Romuald, mint a Ravenna melletti pereusi kolostor apátja érvényesítette javító törekvéseit. Damian Péter, szentünk életírója így beszél a pereusi életről: «Itt ezekkel és más köréje sereglett fráterekkel, külön épített cellákban olyan buzgalommal tartotta be és tartatta be a remeteélet szigorúságát, hogy életük mindenki előtt, akikhez híre eljuthatott, szentnek látszott. De ki ne álmélkodna, ki nem venné észre a változásban Isten kezét, látva, hogy az eddig selyemben, aranysegélyű ruhákban pompázók . . . minden gyönyörűségben duskálók, most egy csuhával megelégednek, elzárkóznak, mezitláb járnak, gondozatlanok és megtörte őket az önmegtartóztatás ridegsége. Valamennyien foglalkoztak kézimunkával is. . .»

Romuald tanítványai Szent Benedek regulája szerint éltek ugyan, de egymástól szinte elszigetelve, cellákban, remetéségekben, különös gondot fordítottak a börtre, az imádkozásra, a virrasztásra és az elmélkedésre. A nagybörtben a lehető legkevesebb táplálékkal beérték. Ezek mellett nagy küzdelmet folytatott Romuald a tiszta, szüzi szerzeteséletért. III. Ottó császár ismerte Romualdot és kolostorát, ezért mikor 1001-ben Chrabry Boleszló lengyel fejedelem térítő szerzeteseket kért tőle a császár a pereusi kolostorhoz fordult. Hárman vállalkoztak: Brunó, János és Benedek. Brunó előbb még Rómába megy, a másik kettő azonban eljut Lengyelországba: Boleszló a poznani egyházmegyében, «egy szép erdőben», kisebb kolostort épített nekik. Itt telepednek le; később még két lengyel, Izsák és Mátyás csatlakozik hozzájuk, meg egy paraszt-fráter, Krisztin, aki a konyhára viselt gondot. 1003-ban rablók támadták meg a kolostort és lemészárolták a barátokat. Haláluk után különösen Jánost és Benedeket szentként tisztelik, a kis kolostor körül csodák történnek. János és Benedek nagy fényesség és kellemes illatok közepette megjelenik az emberek előtt. A kolostor, az öt vértanu és különösen a csodák híre messzire, s így valószínűleg Magyarországra is elterjedt: Szent Brunó, aki a vértanuk élettörténetét megírta, említ egy bizonyos Antonius noviciust, aki Magyarországból jött s a kolostorban neki is csodás látomása van. Ez az Antonius kétségkívül még 1008 előtt járt a kolostorban, mert Brunó ebben az évben írta a legendát. Szent Zoerárd-András, amint legendájából tudjuk, Lengyelországból jött hazánkba. Lengyel hagyomány szerint ugyan már Lengyelországban is remetéskedett, Krakkótól délre a Dunajec mellett, ahol a XVI. században tiszteletére kolostor is épült. Maurus elmondja, hogy a zabor-hegyi apáttól, Fülöptől barátságát kért, tehát fölvetette magát a rend kötelékébe, alávetette magát a rend fegyelmének. Egy valószínűleg magyarországi születésű szerzetes, Benedek is csatlakozott hozzá, mint tanítvány. Mindketten a kolostor közelében, az erdő sűrűjében olyanféle remeteéletet folytattak, mint a pereusi kolostorban Szent Romuald tanítványai és a lengyelországi vértanuk. A pereusi kolostor rendjére emlékeztet már az is, hogy ők is a benedek-rend kötelékébe tartozó remetéek. Boldog Maurus kis

munkájából kibontakozik előttünk Szent Zoerárd-András önsanyargató, önkínzó, tökéletes aszkéta-élete. Elmondja, hogy milyen szigorúan megtartotta a böjtöket, gyakran három napig minden ételtől megtartóztatta magát, a negyvennapos böjt kezdetén negyven szem diót kért Fülöp apáttól s ezzel megelégedve várta be az Úr feltámadásának napját. Ilyen legyengült testi állapotban is nehéz munkában töltötte idejét. Egy napon a munkától és a böjttől kimerülve félholtan esett össze. Ekkor egy gyönyörű ifjú jelent meg és kocsjára téve cellájába vitte. Ezt a csudálatos eseményt később elmondta tanítványának, Benedeknek, azzal, hogy azt halála előtt senkinek el ne beszélje. A munka után megvonta testétől az éjszakai nyugalmat, hogy az inkább kín és szenvedés volt, mint nyugalom. Csak halála után találták meg testében azt a vasláncot, mellyel gyötörte magát, egészen a húsba növe. Ilyennek ismerjük Romuald tanítványainak életét is.

Boldog Maurus, amint maga mondja, még mint iskolás gyermek, «puer scolasticus» látta a jó embert. Később is sokat hallott felőle egyrészt a szent remete társától, Benedektől, másrészt a zobor-hegyi kolostor apátjától, Fülöptől. Amint látjuk — erre Horváth János mutatott rá — a kolostorok nem éltek egymástól elszigetelve, összeköttetést tartottak fel egymással: ezáltal közvetítői lettek mindenfelé a vallási és egyházi megmozdulásoknak. Maurusra nagy hatással lehetett mindaz, amit a két szentől hallott s maga is igyekezett virrasztásokkal, a regulához való legszigorúbb ragaszkodással nyomukba lépni. Az olaszországi remete-szellem valószínűleg más utakon is bejött Magyarországra. Brunó, Romuald tanítványa, a lengyelországi szentek életírója, 1007-ben átutazott hazánkon. Sőt Damian Péter szerint Romuald is készült Magyarországra, állítólag 1010-ben több tanítványa kíséretében. Magyarországra csak tizenöt tanítványa jutott el, ezek ugyan a legenda szerint rabszolgaságba estek, megkorbácsoltattak, ami Szent István uralkodása alatt nem látszik valószínűnek. Szent Günther thüringiai gróf, aki egy ideig Csehországban remeteskedett, 1012 óta többször meglátogatta rokonát a magyar királyt, majd végleg itt telepszik le és Szent István az ő tanácsára alapította a bakonybéli apátságot. A Szent Imre-legenda szépen mutatja a szigorú benedek-rendi szellem térfoglalását a pannonhalmi monostorban. Emlékszünk a legenda kedves és szép epizódjára: Szent István csak két szolgálta által követve, titkon femegy a monostorba, elrejtőzik a templomba. Reggeli ájtatosság után a fráterek egy része visszatér cellájába, s csak azok maradnak a templomban, akinek a kis Szent Imre herceg szaporította a csókokat. Látjuk, hogy voltak a pannonhalmi barátok között olyanok, akik a többieknél szigorúbban tartották be a regulát s volt egy közöttük, a Maurusnak nevezett fráter, aki leghívebben alkalmazkodott a szerzetesi rendhez. A kisebb Gellért-legenda szerint Szent Gellért Imre neveltetésének befejezése után hét évet töltött a bakonybéli remeteségben, ahol «Maurus szerzetessel együtt lakott». Talán szabad ebben a Maurusban is a mi boldog Maurusunkat látni, kedves lenne tudni, hogy a nagy szervező és a magyar remete ismerték egymást, kapcsolatban voltak, érdekes lenne, hiszen mindketten író-emberek. Érdekes, hogy az Olaszországból jött Gellértben is megvan az individualizmusra, a szemlélődő életre való hajlam, bár ő nem esik az aszketizmus végleteibe, nála az alkotó, a cselekvő és a szemlélődő, az író teljes összhangban van.

Romuald programjához, mint mondtuk, a remete élet meghonosítása mellett hozzátartozott a tisztasággért való küzdelem is. Maurus a benedek-

rendi remete-életformának inkább talán lejegyzője, meghatott csudálója volt, ennek a tökéletes, szüzi, tiszta szerzetességnek azonban századokra szóló ragyogó példája, eszménye lett. A szüzesség legszebb magasztalása, a Szent Imre-legenda, egyuttal Maurus legendája is. Így kapcsolódik egymáshoz legendairódmunk két bizonytal legrégebb darabja. Bizonyos, hogy egy körből származnak, egy a szellem, mely a két munkát létrehozta, egy szellemen nevelkedtek, tanultak, művelődtek szerzőik, s így juthatott Vargha Damján arra a gondolatra, hogy talán a Szent Imre-legendát is Boldog Maurus írta. Valószínűleg ugyanebbe a lelki, szellemi körbe tartozott az a Pál pap is, aki a XI. század közepén a világmegvetéséről és a szüzességről írt. Sajnos róla semmi közelebbit nem tudunk, csupán munkáinak címei jogosítanak fel arra, hogy őt is az első magyar író pannonhalmi szellemi és lelki körébe vonjuk.

A legendából megismerjük Maurus írói egyéniségét is. Művelt, olvasott a legendairódalomban jártas volt. Erre mutatnak munkájában a legendairódalomban oly gyakori kedves képes kifejezések, melyek közül csak egyet ragadunk ki: «Zoerárd a paraszt rendből, mint a rózsa a tövisök között származott.» Olvasottságát bizonyítja Zozimas apátra való hivatkozása: elmondja, hogy András Zozimas apát módjára töltötte a nagybőjtöt. Talán ismert Szent Brunó egyik munkáját, a Vita quinque fratrum, a lengyelországi vértanu-remeték élettörténetét is. Érdekes, hogy mennyi hasonlóság van a lengyelországi remeték és a mi Zoerárdunk csudái közt. Benedek és János mártírhálaluk után gyakran megjelennek, mintegy látomásképpen, nagy fényesség és az egész templomot s a kolostort is betöltő kellemes illatok közepette. Maurus is említi, hogy Nyitra városában miképpen szabadult meg egy elítélt bűnös a haláltól. Állandóan Szent Andrásához fohászzkodott, s amint a bitóra főlhúzták a szent fenntartotta őt. Mikor mindenki hazament, a szent feloldozta a bűnöst és eleresztette. Mind a két legendairó mélyeséges, hitteli csodálkozással magasztalja a szenteket, Maurus Brunónál is szebben mondja: «Oh mily nagy e férfiú érdeme Isten előtt, ki láthatólag megjelenve föloldozza az embereket, míg láthatatlanul az angyalok karai között foglal helyet». Maurus Pécssett már aránylag gazdag könyvtárat találhatott, hiszen elődje, a fracia eredetű Bonipertus Franciaországból is hozott könyveket.

Írónk egyszerűen, minden alakítás, minden irodalmi átköltés nélkül beszéli el nekünk mindazt, amit a két szentről hallott. Nem akar semmit sem elhallgatni, de hozzá se tesz semmit, nem mesét, nem olvasmányt akar adni hanem igaz történetet. Gondosan megjelöli, hogy ezzel is valószínűbbé tegye a két szent hihetetlennek tetsző önsanyargató életét. Zoerárd életéről tanítványától, Benedektől értesült, ami pedig Benedek halála után történt azt Fülöp apát mondta el neki. Érdekesek a versbe csengő sorok: Az író szent meghatottságában önkéntelen verseket ír:

*O inauditum genus confessionis,
quod preciosius facit regnum promissionis !*

De így van ez a Szent Imre legendában is !

A két legenda sokban hasonlít. Nemcsak stílus-egyezések vannak ezek nem sokat jelentenek. Érezzük, hogy a Szent Imre-legenda szerzője is átélte még a nagy megtérés idejét, még kortársa volt Imrének, Maurusnak, benne is meg van még a törekvés, hogy igazat, valóban megtörténtet írjon, ő is elmondja, mi hogyan lett köztudomású — a királyfi halála után szolgálja, aki

mindent látott és tudott, beszélte el a történeteket. A legendairó még igyekszik a hitelesség látszatát kelteni, de már hidegen visszavonul, nem nevezi meg magát, mint Maurus s így csak a bőven és részletesen elmondott pannonhalmai jelentekből következtethetjük, hogy benedek-rendi szerzetes volt. Maurus legendájának szinte magánlevélszerű, kedves közvetlenségét e munkában már hiába keressük. Szentjéről tudatosan csak bizonyos dolgokat mond el, tudatosan a fráterek épülésére szolgáló legendát ír a szüzesség dicsősítésére. Szerénykedése egyuttal írói fogás : Szent István tettei elmondhatatlanok, tehát méltóbbnak és hasznosabbnak tartja, ha fiának, Szent Imrének életét adja elő, említi, hogy «Boldog Imre ő életidejében előmenyén, jóságos cselekedeteinek érdemeivel szünetlen növelte tulajdon dicsőséges jeles voltát». De aztán így folytatja : «Miket is jól lehet mi egyenként előmondani nem tudunk, keveseket, miket ő cselekedeteiről hallottunk, hogy restségnek ne vétecsék szorgalmatost mégis elbeszéljük.» Így emeli ki Imre életéből mindazt, amit fontosnak tart témájához. Nem akarjuk a Szent Imre legenda problémáit taglalni : csak annyit jegyzünk meg, hogy a legenda két utolsó fejezetét, mely a csodákat beszéli el, nem érezzük az ősi, eredeti legendához tartozóknak. A legenda a szép elmélkedő résszel, melyet szerzője Szent Athanasius Exhortatio ad Sponsam Christi c. művéből írt ki tulajdonképpen befejeződik. Ez az őslenda három részre tagolható. Az első az ájtatoskodó gyermek Imrét mutatja be, a második rész — ez a legbővebben, a legrészletesebben elmondott fejezet — Szent István emlékezetes pannonhalmai látogatásával foglalkozik. Végül a harmadik rész : Imre szüzességi fogadalma és tiszta házaselete. Ezt követi a már említett elmélkedés. Látjuk, hogy a Szent Imre-legenda szerzője, mint író felette áll Maurusnak. Az emlékeit mesélgeti, ez pedig alkot, alakít, eszményt akar állítani a későbbi korok szerzetesei elé. Az ismeretlen szerző is jártas lehetett az irodalomban, különösen a korabeli, a szüzesség dicséretét tárgyaló művekben. A Szent Imre-legendát tehát a szentmártonhegyi monostor egy tudós, szigorú, reformeszméktől áthatott szerzetese, vagy méginkább apátja írta, a szüzesség, a tiszta szerzetes-élet magasztalására.

Szent Zoerárd és Benedek legendája más körülmények között keletkezett. Maurus megemlékezik arról a vasláncról, melyet Szent Zoerárd-András testében találtak. Fülöp apát a lánc felét Maurusnak ajándékozta. Ő ereklyeként őrizte egészen addig, míg Géza herceg, akit ő éppúgy, mint Szent Istvánt christianissimusnak nevez, elkérte tőle. Géza herceg és a pécsi püspök valószínűleg 1064-ben találkozhattak, amikor Salamon a hercegek jelenlétében húsvétkor harmadszor is megkoronáztatta magát. Ekkor mutathatta meg Maurus a vallásos hercegnek (v. ö. a váci egyház alapításának történetét) Szent Zoerárd ereklyéjét s valószínűleg elmondta neki a remeték élettörténetét is. Ez az elbeszélés lehetett a legenda alapja. Valószínűleg Géza herceg kérte fel Maurust megírására. A két zabor-hegyi remete története már csak azért is érdekelhetette Gézát, mert ebben az időben Nyitra földje és így a Szent Istvántól is annyira nagyrabecsült zabor-hegyi apátság is Géza hercegségéhez tartozott. A kis legenda a vele talán egykorú Szent Imre lefndával együtt a magyar legendairódalom megindítója. Ennél az indulásnál, mely egyuttal az egész magyar irodalom indulása, ott látjuk a «legkeresztényibb» Géza hercegnek, Szent László testvérenek alakját is.

MUSSORGSKY ÉS A HOVANCSINA.

Irta: *Prahács Margit.*

MÉG AZOK IS, akik a legvérmesebb reményekkel néztek Mussorgsky operájának bemutatása elé, meglepődtek azon a nagy sikeren, a közönségnek, sajtónak azon az egyhangú elragadtatásán, amelyet a mű Budapesten aratott. Hiszen olyan alkotásról volt itt szó, amely még hazájában is csak hosszú évekkal a szerző halála után került színre, külföldön csak pár operaszínpad próbálkozott vele, mert hosszúsága, folyamatosnak éppen nem mondható cselekménye, zenei kidolgozásának egyenlőtlenségei miatt valósággal a színpadok fájdalomgyermeké volt. S íme a tehetség ösrejében és eredetiségében legnagyobb orosz zeneszerző, akit életében honfitársai egyáltalán nem értettek meg s még ma is jobban értékelik egy Csajkovsky, egy Rimsky Korsakoff művészetét, nálunk a legnagyobb méltánylásra talált. Hinni akarjuk, hogy ebben nem a már európai hírű budapesti operarendező művészet, sem pedig az elsőrangú vezénylő és betanító képességekkel megáldott orosz vendég karmester, Dobrowen Issay híveinek lelkesedése játssza a főszerepet. Mert rendező- és karmesterművészet csak eszköz egy ilyen mélységes áhítatú, helyenként valóban misztikus magaslatokra emelkedő alkotás tolmácsolására, ahol egyetlen taktusban sem találunk tetszetős, külső hatásra számító műfogásokat, ahol minden egy nagy művész és egy boldogtalan ember egyéni, intenzív élményeiből fakad. — Kérdjük, milyen volt ez az emberi és művészi életpálya, amelyben a «Hovancsina» értékei és fogyatkozásai gyökereznek?

* * *

Midőn Modest Petrovics Mussorgsky 1839-ben Karewoban meglátja a napvilágot, az orosz nemzeti műzene alig pár éves multra tekinthetett vissza. 1836-ban kerül előadásra *Glinka* «Életet a cárért» c. operája, amellyel az orosz zene kimeríthetetlen gazdagságú népi dallamkincsével mint önálló tényező foglalta el helyét az európai műzenében. A szerző másik operája a «Russlan és Ludmilla» azonban annyira nem talál hazájában megértésre, hogy *Glinka* teljesen elkedvetlenedve, letér a nagyszerűen megkezdett útról. A népi irányt *Dargomyszkij* folytatja tovább, aki 1856-ban színre került «Russalka» c. operájával először mutat példát az orosz nyelvvvel szervesen összefüggő melódika megteremtésére. Mussorgsky ekkor 17 éves, éppen kikerült a katonaiskolából s mint a híres *Preobranszenszkij* cári ezred tisztje már Szentpétervárott él. Zenei tehetsége eddig pompás zongorajátékában nyilvánult, ezen a téren nagy zenekedvelő apja gondos kiképzésben részesítette. Sajnos, nem gondoltak zeneelméleti kiművelésre is akkor, amidőn erre alkalom lett volna, úgyhogy midőn Mussorgsky pár év múlva a zenei pályát ismeri fel igazi élethivatásának, már csak rendszertelenül, kapkodva pótolja ebbeli tudásának hiányait. Különösen *Dargomyszkij* és körének személyes megismerése befolyásolta arra, hogy otthagyja a víg, gondtalan katonai pályát. Az akadémikus, konzervatív orosz zenei irányzattal szemben nagy lelkesedéssel tömörülnek — főképp a «Russalka» bemutatása után —

a népi irányú, modern orosz zene hívei: Balakireff, Cui, Rimsky—Korsakoff, Borodin és az ötödiknek hozzájuk csatlakozó Mussorgsky. Az «Ötök társasága» különösen opera-reformtervekkel foglalkozik. Wagnernek majdnem egyidejű reformtörekvéseit nem ismerik, így eszményeik e téren teljesen önállóak. Az új orosz iskola nemcsak a faji vonásokat tartja szem előtt, hanem a Liszt—Berlioz-szellemhez csatlakozva, hadat üzen minden maradiságnak, rutinos konvencióknak. Az operában a zene és a szöveg szoros összefüggését, értékes szöveget követelnek, az énekszólam a fő, a zenekar csak szolgáltató jellegű, vezérmotívumot csak ritka esetben használnak.

Mussorgsky nagy lelkesedéssel fog ez eszmények megvalósításához. Őt nem kellett a faji zene szeretetére megtanítani. Paraszt származású atyai nagyanyja, az otthoni vidéki környezet, a gyermekkorban hallott népmesék, dallamok, tehát az egész népi lélek és életforma benne éltek már a vérében. Innen az a lángoló szeretet, amelyet hazájának története és az orosz nép iránt mutat. Fájdalmas sors, hogy éppen az 1861-ben kitört parasztlázadás fosztja meg családi birtokától. Anyagi romlása olyan nagymérvű, hogy kénytelen egy kisebbrangú állami hivatalt vállalni. A nap legjobb részét száraz aktákkal kell töltenie, de az alkotás démona nem hagyja nyugodni. Balakirefftől tanul elméleti ismereteket, aki azonban nem igazán képzett theoretikus s így a technikai készség hiánya továbbra is ólomsúlyal nehezedik Mussorgsky művészetére. Első nagyobb műve, «A házasság» c. vígoperája, már meglep harmonikus eredetiségével és jellemző erejével. Alig fejezi be ezt, agya, szíve már új témában izzik: titáni harcot vív a technikai tudásához mérve óriási feladattal s csak a lángész ereje segíti ahhoz, hogy az orosz történelemből önmaga alakította szöveggel két év alatt megírja leghatalmasabb művét, «Boris Godunov» c. operáját. Ebben az alkotásban már teljes nagyságában előttünk áll Mussorgsky emberi és művészi egyénisége. Magányos nagyság ez, előd és utód nélkül, amely éppen leghatalmasabb megnyilatkozásában még hazája zenei fejlődésén is kívül esik. Igazi forradalmár, aki bátran vág neki egy zenei újvilág felfedezésének, mert «félelem nélkül, fáradhatatlanul pártot keresni és megvetni lábunkat az ígéret földjén hatalmas és nagyszerű feladat» — írja egy barátjának. Harmóniáinak merészsége, feloldatlansága messzire megelőzik Debussy harmonikus forradalmát, emellett az ősi orosz népi és egyházi zenében gyökerező melódikája, az orosz nyelvvel való együttlélegzése, kórusai, az egész mű hamisíthatatlanul faji, korhű szelleme, már korában sem tévesztette hatását. Bár sok éles kritikusa akadt — a behízelgő, lágyabb, de korántsem eredeti Csajkovszky elborzad Mussorgsky zenéjétől, — a fiatalság és a közönség egészséges ítélete átmenetileg mégis győzött. A «Boris Godunov» 1874-ben nagy sikerrel kerül színre Szentpétervárra. De Mussorgsky öröme nem tart soká. A szöveg forradalmi jeleneitől irtózó hivatalos körök befolyására a mű lekerül a műsorról. Mussorgsky újabb alkotásokba temeti csalódását. Ő is, mint Dosztojevszky szíve egész melegével fordul az elnyomott, üldözött, szenvedő, elesettségében legtöbbször inkább szerencsétlen, mint bűnös ember felé. Ezért igazi nagyszabású egyoldalúsággal dalaiban is túlnyomóan olyan szövegeket választ, amelyek az egyszerű ember életére vonatkoznak s így messzire eltér elődeinek szerelmi dalaitól, az akkor olyan divatos orosz románcoktól. Az orosz zenében élő ritmikus energiák ezekben a dalokban bontakoznak ki igazi erővel, amelyekben a jellemző erő, a szöveg belső, külső cselekményét helyenként megrázó hűséggel követő ábrázolás szinte drámai magaslatra emelkednek.

Újra egy kis fénysugár Mussorgsky életében! A «Gyermekszoba» dalciklusa Weimarban Liszt kezébe kerül, aki a legnagyobb elragadtatással nyilatkozik róla. Mussorgsky ujjong örömeiben. Hiszen Lisztben régi eszményképét látja, a nyugateurópai új zene, minden haladást jelentő mozgalom dicsőséges vezérét. Mit jelentett volna szomjas művészlelkének a sivár orosz zenei viszonyok után kimenni külföldre, ihletet meríteni Liszt személyes ismeretségéből, sugalmazó erejéből! De nehéz szívvel elfojtja sóvárgását a lüktető élet után, hivatalát nem hagyhatja, anyagi helyzete nem engedi a hosszabb távolmaradást. Már neki is fog egy újabb munkának s mint a démonoktól megszállott, csak ebben él és lélegzik. 1874-ben kezdi el újabb történeti operáját, a «Hovancsiná»-t, nyolc évig küszködik a librettóval, amelyet megint ő maga állít össze magának. Rendszertelen munkája miatt, amely szerint egyes kiszakított, fantáziáját különösen vonzó részeket külön megkomponál, sok dolog marad kidolgozatlan, töredékes. A Hovancsinával egyidőben még egy komikus operába is belekezd. «A szorocsinszki vásár» zenéje különösen ukrán népdalokból táplálkozik, melódikus gazdagsága naiv, örömteljes, fesztelen hangulata végtelenül becsessé teszik ezt a töredékekben fennmaradt művet. Mintha életének legutolsó, legnyomorúságosabb éveiben erővel menekült volna a zeneköltő ebbe a szomorú valósággal ellentétes, boldog, gondtalan világba. Mert Mussorgsky ekkor már gyors léptekkel közeledik a teljes testi és lelki letérés felé. A nagyvárosi élet forgatagában mindig jobban beleveti magát az alkohol túlzott élvezetébe, ami aláássa gyenge szervezetét és teremtő erejét. Elhanyagolt külseje, rendetlen életmódja miatt kezdenek elnézni a feje felett. Ő is oda tartozik már azok közé, akikhez mindig annyira vonzódott: az elhagyottak, a lenézettek, a kitzasztottak, a koldusszegények közé. Erről adnak megrázó vallomást a «Nap nélkül» c. dalai. Igazi autobiografikus dalok, amelyekből határtalan, szláv melankólia árad felénk; a kifejezés mélységében talán csak Michel Angelo dalaihoz hasonlíthatók. Szomjas mohósággal tárul itt ki a lélek a fény és melegség felé, de hiába minden, csüggedten adja fel küzdelmét: az élet zürzavarából egyetlen megoldást csak a halál adhat.

Élete utolsó éveiben szinte leírhatatlan nyomorral küzd. Ő, akinek sokszor egy fillér sincs a zsebében, jótékonycélú hangversenyeken még mindig szerepel. Egy szélütés a halál első hírnöke, amire Leonowa asszony, a pétervári opera volt altistanője, Mussorgsky egyetlen hű barátja az elhagyatottság idején, egy katonakórházban helyezi el, ahol gondos ápolásban részesítik. Repin orosz festő itt festi róla híres képét, amely megdöbbenő hűséggel ábrázolja a testi-lelki szenvedésektől gyötört nagy muzsikust, akinek szomorú szemei már egy más világba tekintenek. E kórházban halt meg pár hónapi betegség után 1881-ben, tehát ugyanabban az évben, mint Dostojevsky.

* * *

Mussorgsky a «Hovancsina»-t *népi drámának* nevezi, ezzel is jelezve, hogy művének főszereplője az orosz nép. A cselekmény Nagy Péter trónrajutása előtti korban, 1682-ben játszódik, midőn helyette nénje, Soffja uralodik. Mussorgsky fantáziáját különösen a régi és az új Oroszország között felmerülő ellentétek ragadják meg, amelyeknek összeütközését az egyes személyek által szemlélteti. Az öreg Hovansky herceg, a híres vad strelicek vezére, akiknek segítségével akarja fejére tenni a koronát a régi Oroszország

képviselője. Ide tartozik Dossifej, az óhitűek ősz vezetője is, de ő nem világi hatalomra tör, hanem a benső embert akarja vallásos, misztikus étellel megjavítani. E kettővel szemben áll Galyczin herceg, aki Oroszország üdvét a nyugateurópai civilizációtól várja.

Rövid zenekari bevezetés festi a hajnalhasadást. Gyönyörű moszkvai kép: a felmenő nap sugaraiban rózsaszínű fényben ragyogó ősi templom tornyai tűnek elő.

Strelicek örjárata vonul végig a színpadon, akik gúnyolják álmos társukat, az őrtálló Kuzkát. A cselekmény a bódéját éppen megnyitó írrok és Saklovity bojár jelenetével kezdődik. Utóbbi egy feljeientést diktál az öreg Hovansky herceg áruló terveiről. Utána fanfárok jelzik a hatalmas strelicvezér közeledését. A nép C-dur jubiláló kórusa készíti elő a bevonulást: lovon, teljes vezéri díszében tűnik fel az öreg Hovansky. Indulószerű vezérmotívuma kitűnően jellemzi a keleti kényúr nagyszabású egyéniségét. Felszólítja a streliceket, hogy a Moszkvát veszélyeztető lázadó bojárok ellen fogjanak össze. Meglehetősen indokolatlan ezután a fiatal Hovansky Andrej és Emma jelenete. Andrej szerelmével üldözi a német lányt, akit Marfa, Andrej elhagyott szerelme vesz védelmébe. Marfa óhitű fiatal özvegy, aki a vallás misztikus világában keres vigasztalást. Andrej dühösen nekitámad, midőn az öreg Hovansky visszatér kíséretével s már-már ezek ketten vesznek össze a lányon, midőn Dossifej közbelép, békét teremt apa és fiú között és Marfa védelmére bizza a lányt. Szent eksztázis hevíti Dossifej esz-moll melódiáját, mintahogy ennek az alaknak zenei légköre minden megjelenésénél szinte sugározza a tiszta, nagy lélek mélységes istenhitét, misztikus áhíthatát. Gyönyörű Dossifej híveinek az első felvonást befejező a capella kórusa. A fríg hangnem harmóniáiban, lehelletszerű pianissióban, szinte földöntúli átszellemültségben remegteti át hozzánk a kórus ezt a semmihez nem hasonlító igazi orosz zenei miszticizmust.

A második felvonás Galyczin herceg dolgozószobájában történik. Mussorgsky klasszikus melódiával akarja jellemezni Galyczin nyugateurópai törekvéseit. Viszont a recitativókat melódikus frázisokká alakítja át, amit éppen ebben a környezetben nem érzünk helyénvalónak. Mindenért kárpótól azonban Marfa jelenete, amelyben előre megjósolja a herceg száműzetését. Ebben a jóslatban hangzik fel először az a gyönyörű, bús orosz melódia, amely később a mű megrázó közjátékában fog újra visszatérni. Utána Hovansky, Dossifej és Galyczin hármas jelenetében alkalma lett volna szerzőnek az ellentétes temperamentumok zenei jellemzésére, amit azonban technikai készségének hiányai miatt nem tudott megoldani. A felvonás Saklovity jelenetével végződik, aki hírül hozza, hogy az öreg Hovansky ellen hazaárulás vádjai miatt feljelentés érkezett. A herceg rettenetes felindulásában ajultanesik össze.

Az óhitűek kórusa vezeti be a harmadik felvonást. Marfa kiválva a menetből, szomorúan ül le Andrej herceg házának lépcsőjére s egyszerű, szívhezszólo, orosz népi melódiában ad kifejezést csalódott szerelmének. Mussorgsky ebben az igazi orosz női egyéniségben a forró szenvedélyesség és a földitől elszakadó istensóvárgás különös kettősségét akarja éreztetni, de ez a jellemfestés is csak genialis, rapszodikus felvillanó intuíciókból áll. Milyen mélyen átértzett, szép vonalú melódiában ad kifejezést például az ezután fellépő Saklovity Oroszország évezredes szenvedése felett érzett fájdalomnak? A dráma szempontjából azonban ez a jelenet teljesen indokolatlan, csak a dal eléneklése céljából, ad hoc beállított. Annál sikerültebb a követ-

kező népi jelenet. A strelicek nyers katonadalának friss ritmusa, a részeges férjeiknek dühösen nekirontó asszonyok kórusa igazi pezsgő drámai életet visznek a színpadra, amely akkor éri el szinte lázas tombolását, mikor az írrok — akinek sajátos, pregnáns, eleven ritmikával való jellemzése különösen sikerült — hírül hozza, hogy Péter cár katonái körülfogták és lefegyverezték a lázadó streliceket. A mű egyik legszebb kórusa, amellyel most a nép az öreg Hovansky herceget hívja segítségül. A herceg megjelenésekor felhangzó vezérvotívum a fátyolos esz-möll tónusában itt teljesen elveszti diadalmas jellegét. Hovansky megerősíti a hírt és nyugalomra inti a népet: a cár ellen semmit sem lehet tenni. Ismét egy megkapóan szép pianissimo kórus — szöveg nélkül is tiszta imádság — fejezi be a felvonást.

A következő színpadi kép Hovansky otthona, hol a hatalmas kényurat szolgálta asszonyai énekkel szórakoztatják. Szomorú az ének, nem tetszik a hercegnek, vigábat parancsol, mire egy magyar hajdúdal «allegro scherzando»-ja hangzik fel a női kórusban. Honnan vette Mussorgsky a magyar melódiát, nem tudjuk, de a mű olasz, orosz szövegű zongorakivonatában ott áll a jelzés: «Aiduciok, dim di Aiduc (ted, Heiducke), soldato di fanteria ungherese». — Az éneklést egy hírnök szakítja meg, aki figyelmezteti a strelicvezért az ellene intézett támadásra. Hovansky nem hallgat rá, hanem perzsa rabnóit hívja, hogy ezek táncukkal gyönyörködtessék. Ez a keleti jellegű, rendkívül erotikus, lassú, majd erősen ritmikus, gyors részből álló tánczene a legismertebb a Hovanscinából. Saklovity szakítja meg a mulatságot, hogy hírül hozza Hovansky meghívását a cári nagy tanácsba. A rég várt megtiszteltetésre Hovansky boldogan ölti fel hófehér prémes ünnepi öltönyét és kucsmáját, miközben asszonyai lágy pianissimóban elragadóan finom és bájos unisonó dalt énekelnek a fehér hattyúról, a fehér hattyú (Hovansky) dicsőségéről. De midőn a büszke fehér hattyú teljes díszében indul útjára, az ajtónál már várja az orgyilkos tör és a dal utolsó sorait már holtteste felett éneklő az áruló Saklovity: «dicsőség a fehér hattyúnak, ladu, ladu».

Ezután következik az a közjáték, amelyről Marfa proféciájával kapcsolatban szóltunk. Ebben a zenekari részben benne érezzük az egész mű eszmei lényegét, az üldözött, a mártir orosz nép zenei apotheozisát, amely a száműzetésbe induló Galyczin herceg és a halálra ítélt strelicek felvonulásának szolgál bevezetőül. Halál, — száműzetés, — ennek a két vigasztalan gondolatnak csak ezek a lélekbe markoló harmóniák, halálosan csüggedt, lefelé hajló melódia lehelett zenei kifejezése. — Dossifej és Marfa elhatározzák, hogy még mielőtt a katonák a cári parancsot az ó-hitűek megöletésére végrehajtanák, máglyán fogják önmagukat elégetni. Marfa erre az ugyancsak halálra ítélt Andrejt is előkészíti. A felvonás különösen érdekes zenei része a halálra ítélt strelicek és sirató asszonyaik kórusa. Utóbbi egy teljesen unisono koloratur kórus egészen egyedülálló a maga nemében s ebben a drámai helyzetben különösen kifejező. Ezután a cári kegyelmet hirdető herold szózata és a katonák indulója meglehetősen banális befejezésnek hat.

Feltűnik az utolsó kép: az ó-hitűek erdei menedékhelye. Az «Andante místico» frig hangnemében hangzik fel a tűzhalálra készülő ó-hitűek kórusa. Marfa még egy utolsó gyönyörű dalban mond búcsút szerelmének, Andrejnek. Szenvedélyes lelke csak a túlvilágon nyerhet megnyugvást s most már a halál árnyékában teljesen megtisztulva az isteni szeretet és nem a máglya tüzeiben fog elégni. Jönnek az ó-hitűek hófehér halotti köntösükben, égő gyertyák-

kal a kezükben, elhelyezkednek a máglyán, utolsónak Andrej és Marfa s mikor az üldöző katonák indulója felhangzik, akkorra már összecsapnak a lángok az elítéltek feje felett.

* * *

A Hovancsina töredékes részeit Rimsky Korsakoff egészítette ki és részben hangszerelte is. Azt nincs módunkban megállapítani, hogy a kerek, tetszetős formákra sokat adó jóbarát milyen mértékben igyekezett «simítani» Mussorgsky őseredeti, de az ő zenei ízlésével annyira szögletesnek és nyersnek ítélte kifejezésmódján. De még így, a szerves egység hiányában is nagyszabású, halhatatlan alkotással állunk szemben, amelyben a népi drámának megfelelően a kórusok játszáka a főszerepet; itt mutatja meg a zeneköltő legfőbb erejét és jellemző képességét. A Magy. Kir. Operaháznak különös dicsőségére szolgál, hogy költséget és fáradságot nem sajnálva a legkitűnőbb előadásban mutatta be Mussorgsky művét. Ilyen csodálatos pianissimókat még nem hallottunk az operai énekkartól. Éppen ezek a kifejező finomságok vitték bele az előadásba azt az igazi ünnepi áhítatot, amelyet *Dobrowen* vezénylő-pálcája mindenekre átsugározott. De ugyanilyen mértékben remekelt *Oláh Gusztáv* a gyönyörű, festői színpadi képek megkomponálásában. *Basilides* Mária, Marfa, *Székely Mihály* Dossifej szerepében két olyan ihletet tolmácsolói Mussorgsky zenéjének, amilyeneknél tökéletesebbet el sem tudunk képzelni. *Losonczy György* kissé túlfiatalos mozdulataitól eltekintve, kitűnően alakította az öreg Hovansky hálás, parádés szerepét. *Laurisi*, *Andrej*, *Rigó* Magda Emma, *Závodszy* Galyczin, *Palló* Saklovity szerepében mind kitűnőek. Az Operaház kórusának mesteri teljesítménye nagyon hasznos gyakorlat is volt a kifinomodott kórus-stilus elsajátítására. A balett nehéz koreografiája *Brada* mesternek kitűnően sikerült, maga a balettkar, mint mindig, ékessége volt az előadásnak.

BÁSTYASÉTÁNY.

*Török s magyar vér hullott itt patakban
Minden kis köre s talpalatnyi helyre;
Most lenge, színes muszlinokban hejre
Lányok libegnek lomha áradatban.*

*Hol fegyverek közt hívő és eretnek
Hajrázva Jézust s Allahot kiáltott,
Lágy dallamok repülnek szerte tátott
Öblös torkán a fényes hangszereknek.*

*Öreg ágyúknak rozsdás torka ásit;
Abdurrahám már rég halott, de mással
Harcolnak most is még: az elmúlással —
Régóta vendég már a pusztulás itt.*

*Görgey komor érclován meredten
A távoli, sötét hegyekre réved;
Ma: korzózó leányok, ez az élet.
Tegnap: török. S a holnap ismeretlen.*

A MALÁJI SZULTÁN HÁREMÉTŐL A CSEKA BÖRTÖNÉIG.

Egy brit ügyvivő emlékiratai.

Irta: *Ferenczy Valér.*

R. H. Bruce Lockhart ismert egyéniség szigethazájában, könyve, «Memoirs of a British Agent» rendkívüli feltűnést keltett, két év leforgása alatt 11 kiadást ért el s szerzőjét neves íróvá avatta. Nálunk azoknál, akik hallottak már erről az Angliában nagyhatású könyvről, a cím némi félreértést keltett, amennyiben t. i. «agent» az angolban tényleg többfélélt is jelent s így tévesen azt hitték, ügynökről, vagyis kémről van szó s címe után az újabb divatba jött emlékiratokhoz sorolták, melyeket a világháború különféle kémei látták jónak megírni. Épp az utóbbi években egymást érték az ilyen kémhistóriák, így a német Ernsté, aki hazájában igyekezett önmagát a feledés homályából kimenteni azzal, hogy leírta, hogyan kémkedett Angliában a világháború alatt, hogyan vált — állítólag — okozójává annak a híres esetnek, amikor a Kitchener lordot Oroszországba vivő Hampshire hadihajót ismeretlen tettesek elsüllyesztették. Jellemző az angol könyvkiadási viszonyokra, hogy Ernst könyvét angol fordításban is kiadták, anélkül azonban, hogy az angol kiadó szavatosságot vállalt volna a hajdani ellenséges kém állításainak hitelességéért.

Lockhart könyve azonban gyökeresen más, mint ahogy szerzője is egészen más kaliberű egyéniség. Tehetséges, finom műveltségű író, akit a sors oly helyre állított a világháború alatt, ahol valóban megvolt minden alkalm a világra sorsdöntő eseményeket ismeretlen mozzanatainkban, indító okaikban, a kulisszák mögül szemlélni, sőt olykor bizonyos mértékig beléjük is avatkozni. Ha ily ember írja meg tapasztalatait, joggal számíthat érdeklődésre, különösen ha őszinteségéről meg tudja győzni az olvasót. Erre pedig misem alkalmasabb, mint a közvetlen, igénytelen, nagyképűségtől mentes hang, melyben Lockhart elbeszéli élete folyását, továbbá ezenfelül az, hogy önmagát nem kíméli, csaknem Jean-Jacques Rousseau-i nyíltsággal számol be olyan tetteiről, amelyeket maga is szégyel, sőt lerántja a leplet itt-ott olyasmiről, amit módjában volna mentegetni, szépítgetni.

E nem mindennapi önéletrajz írója ma kb. 50 éves. Skót polgári család sarja, apja középiskolai tanár, rokonságában csaknem mindenki nagy sportember; a szerző nem mulasztja el megemlíteni, hogy anyjának fivérei mind ismert skót atléták voltak. Ő maga is csak a sportért lelkesedett, amióta csak emlékszik; apja, szigorú kálvinista, gyakran megverte, mert vasárnap is fociballozott, később pedig fia szellemi előmenetelét féltette a túlzott sportszenvedélytől és, jól ismerve az angol iskolákat, inkább Berlinbe küldte tanulni. Lockhart könyvében hálával emlékezik egyik berlini tanáráról, aki megtanította szellemi önfegyelmezésre, munkára, «az egyetlen ember, akinek rám gyakorolt hatása mindenképen csak jótékony volt.» A fiú a kontinensen oly mérvű nyelvismeretekre tett szert, amelyek a szigetországban kivételeseknek számítanak; ez később sorsdöntő volt rá nézve, amikor a konzuli

pályára lépett. Előbb azonban még volt egy-két intermezzó: hazakerülve, rokonai közt az üzletemberek akkor nagy izgalomban voltak a maláji földrészen lábrakapott gumihossz miatt, a fiatalembert egy gazdag — és még jobban gazdagodni igyekvő — nagybátyja kivitte magával a maláji szigetekre, ahol nyomban belekerült a gyarmati ültetvényes életbe.

Kelet-India.

Valóban regényes a könyvnek ez a része: a fiú, aki sport és tanulás közt még nem igen ért rá nőkre gondolni (ne feledjük, hogy a brit szigetlakók általában későn serdülnek), egy csapásra belekerült a bújá délövi atmoszférába, ahol a brit gyarmatosok puritanizmusa, mint számtalan elbeszélésből tudjuk, nagyon is könnyen föl szokott engedni. Lockhart valami a kultúrától egészen távoleső helyen, az őserdő ölen él mint ültetvényes, borzongató érzések közt teszi meg az utat kerékpárján, amikor valami társasösszejövetel vagy footballmatch után éjjel megy haza ültetvényére s hallja a tigrisek s egyéb fenevadak üvöltését; egyebekben azonban éli a gyarmatos komplikátlan, kellemes életét mindaddig, míg bele nem habarodik egy bennszülött mohammedán fejedelem ifjú nejébe, akit nagy ügyel-bajjal megszöktet. Így kényes helyzetbe kerül a bennszülött lakossággal szemben s ráadásul a nyakába vett egy primitív nőt, aki egész nap rogyásig játszatja grammofonon a legelcsépelt slágereket s ezzel keserves próbára teszi a fiút, aki közben még súlyosan megbetegszik maláriában és végül vert hadként utazik vissza hazájába. Itt, nagynehezen felgyógyulva, író szeretne lenni, irogat is egyet-mást, apja azonban erőlteti a gyakorlati pályát, a fiatalember nagy előkészületek után leteszi a konzuli vizsgát s a londoni minisztériumban kapja meg első szerény beosztását. Fagyos szigetlakói szokás szerint eleinte senki se áll szóba vele kollégái közül — ne feledjük, hogy az angolszász népek nem ismerik a bemutatkozás nálunk elengedhetetlen formáját —, végül azonban mégis csak megindul az ismerkedés, barátkozás, sőt hamarosan oly meleg viszonyba kerül egyik fiatal társával, hogy hivatalos óra alatt olvassa fel neki novelláit, amelyek mind maláji miliőben játszódnak. Épp amikor az egyik novellában egy katolikus misszionáriusról van szó (Lockhart a továbbiakban jelzi, hogy nagy vonzóerőt gyakorolt rá a katolicizmus), betoppan egy felettese, aki történetesen ugyancsak erős katolikus szimpátiákkal bírt s akinek fülét megütötte a «katolikus» szó a felolvasásban. Így nemcsak nem vették tőle rossz néven a hivatalos idő ekkénti felhasználását, de főnöke szívébe zárta, jó beosztást adott neki s végül elérte számára azt, hogy mindjárt elsőízben, amikor külföldre küldték, nem valami távol eső világrészre száműzték, mint ahogy a fiatal konzuljelöltekkel történni szokott, hanem Moszkvába. Így ifjú irodalmi kísérletei, melyeket a szerkesztőségek egyre-másra küldözgettek neki vissza, nem a remélt módon ugyan, de mégis meghozták a szerencsését, elindítva egy gyors és ragyogó, de, mint később maga az író árulja el nekünk, nem nagyon dicső véget ért ügyvivői pályát.

Moszkva.

Lockhart 12-ben kerül Moszkvába, a háborúelőtti cári világ e korrupciópontjába, mint alkonzul. Főnökével együtt egy túlon túl szerény konzulátusi hivatalban tanyázik, mely egyben a szűkösen dotált konzul lakása s; ha a cseléd nincs otthon, gyakran az alkonzul nyit ajtót. Ez az állapoti megmarad mindaddig, míg egy ízben egy befolyásos angol látogató fel nem

háborodik rajta : «inkább W. C. mint konzulátus», jegyzi meg s Londonba visszatérve, befolyását latba veti e fontos hivatal illőbb berendezése érdekében. Az angol külügyi kormányzat lomposága, nemtörődömsége okozta e hiányt, mint ahogy a továbbiakban is számtalan esetben derül ki a könyv folyamán, milyen fejtellenül, hebehurgyán, tájékozatlanul intéztek még százszor fontosabb ügyeket is a brit kormány minisztériumai; a szerző nem támad, csak tényeket állapít meg, melyek ebben a színben tüntetik fel a «Whitehall»-t, ahol a külügyminisztérium székel. Egyebekben a fiatal alkonzul jól él, nyomban belekerül a fényűző moszkvai élet sodrába, hamar kedveltté válik az orosz társaságban; közben a focit is hanyagolja el, de hamar megszokja a hangulatos, némiképp a mi mulatozásainkra emlékeztető éjjelezéseket s nem mulasztja el leírni azokat a nyugatibb fogalmak szerint hihetetlen évészeteket, amelyekről a cári orosz világ joggal hirhedt volt.

Ez a léha, a holnappal nem törődő orosz úri életmód még a háború kitörése után is alig változik; amint a könyv oldalain olvassuk a szerző egyéni életének igénytelen leírását, kiérezzük belőle a léha dőzsölésnek, nemtörődömségnek azt a légkörét, mely a cári uralom kapkodó deszpotizmusa mellett oly sokat tett az orosz forradalom előkészítésére. Közben a brit külképviseletnek legnagyobb gondja, legfőbb teendője a szövetségi viszony ápolása; a háború alatt, de már előtte is lépten-nyomon jönnek látogatóba mindenféle angol küldöttségek, főrangú katonák, tengerészek, polgári, sőt egyházi méltóságok, akiknek persze számtalan unalmas orosz szónoklatot kell végighallgatniok és gyomrukat nagyon is próbára-tevő, gargantuai lakomákat végig enniök-inniök. Sok apró epizódot fényes humorral ír le a szerző, így azt, amikor néhány angol főpap is részt vesz egy ilyen antant-barátkozó hivatalos látogatáson s a végén, a búcsúbankett után, az egész társaság hálókocsiban utazik hazafelé, amidőn egy állomáson testületileg kivonul az orosz pópáság, hogy az angol kollégákat átutaztukban üdvözölje. A kalauz nagy zavarban van, végre felkölti az angol társaság egyik tagját, aki jól tud oroszul, ez pedig kidugja a fejét az ablakon s hamisítatlan oroszszággal ekként szól a várakozókhoz : «Menjetekek békén, ó pópák! Az angol püspökök alusznak».

Miközben Moszkva mulat, a fronton egyre borzalmasabbá válik a helyzet; 17-ben egyszerre csak kiűt a Kerenszki-forradalom. Lockhart ennek összes szereplőivel már előbb igen közeli, szívélyes érintkezésbe, sőt baráti viszonyba került; ő, mint a brit érdekek hivatalos képviselője, állásánál fogva tartozik előmozdítani Kerenszkiék törekvését arra nézve, hogy a háborút folytassák, hogy a frontokat tűzön-vízen tartsák; de mint a helyzet alapos ismerője, már látja, hogy ez nem fog menni. Az egyre gyorsabb ütemben rohanó események sodrából hirtelen kiragadja egy váratlan fordulat. Lockhart nős volt, de házassága nem volt szerencsés; a fiatal konzul beleszeretett egy moszkvai zsidónőbe s a viszony annyi szóbeszédre ad okot, hogy a Szentpéterváron székelő brit nagykövet barátságosan meginti: gondoljon állására, gondoljon a hazája iránti kötelességére! szakítson a nővel! Az alkonzul kezét ad rá, de hamarosan megszegi ígéretét; erre «idegeinek kimerültsége miatt» szabadságot kér.

Mit gondolt London Leninről.

Azt tartják, az ügyes ember felfelé bukik. A csúfos menesztés nem vált hátrányára Lockhartnak; nyomban belekerült a magas politikába, az államférfiaknak Londonban akkor épp nagyban főtt a fejük a közben Oroszország-

ban uralomra jutott bolsevizmus miatt. A fiatal alkonzul, aki «a túlhajtott munkától kimerülve», jól megérdemelt szabadságára jött haza, nyomban megnyeri a vezető államférfiak érdeklődését; Steel-Maitland, a most nemrég elhalt konzervatív pártvezér, vendégül hívta előkelő West End-beli házába; névleg a külkereskedelmi hivatalhoz kapott beosztást, melynek Steel-Maitland a feje, de az elegáns londoni házban most nem külkereskedelemtől van szó, hanem bolsevizmusról; naponta politikusok tömege vendégeskedik a palotában s az egyetlen beszéd tárgy: Oroszország. És helytelen volna azt mondani, hogy Lockhart többet tud erről, mint a brit kormány tagjai: ő az egyetlen, aki tud valamit. Bármily szeretettel, tisztelettel beszél is könyvében főleg Milner lordról, a brit imperializmus e híres, ugyancsak most nemrég elhalt vezéralakjáról, aki «oly előnyösen vált ki alaposságával az általános tudatlanság közepette», mégis látjuk, hogy ő se volt kivétel, ő se gondolt mást, mint hogy a Lenin és Trotzky uralma múlt jelenség, melynek kár volna túlzott jelentőséget tulajdonítani. Általában az a hit gyökeresedett meg a fejekben, hogy a két bolsevik vezér nem egyéb, mint álruhába öltözött német vezérkari tiszt, aki a bolsevizmus címén csak német imperialista célokért küzd orosz földön! és még aki nem is adott hitelt e mendemondának, az se tudott a bolsevizmusban egyebet látni, mint a német érdekek szekeretolását. Lockhart számára hamarosan új fordulat jött azzal, hogy Milner bemutatta Lloyd Georgenak s egy politikai misszió élén kiküldték a 30 éves volt alkonzult Moszkvába.

A könyv lélekzetelállítóan érdekes fejezetei itt kezdődnek. A missziót a bolsevikiek szívesen látják; ahhoz képest, hogy minő felfordulás, káosz uralkodik, mondhatni semmi nehézségük nincs abban a tekintetben, hogy kényelmes elhelyezkedést találjanak, mely megfelel a küldetés hivatalos jellegének. Lockhart naponta érintkezik Trotzkyval, aki lekötelezően európai modorban foglalkozik vele; Leninnel is elég gyakran találkozik és érdekes, hogyan írja le a két diktátort. A szerző nem rokonszenvez a bolsevizmussal, elfogulatlanul írja meg élményeit, megfigyeléseit. A népbiztosok napi 16 órát dolgoznak; közben még Moszkvában sokban a régi könnyelmű élet folyik; igaz; az anarchista csöcselék (melyet később a cseka tüzzel-vassal kiirtott), számos főúri palotába befészkelte magát, de nagyjából azért az orosz úri osztály még élvezi az életet, pénz, pezsgő még van bőven, s közben a burzsoázia várja a németeket, mint remélt, áhított megmentőket, akik majd kiverik a proletárdiktatúrát. A könyv számos népbiztos eleven portréját adja, így elsősorban Leninét s Trotzkyét. «Trotzkynál», mondja Lockhart, «reményem lehetett arra, hogy hiúságán keresztül hatni tudok rá; Leninnél soha. Őt legfeljebb talán csak humorérzékén keresztül lehetett volna megnyerni, mely rendkívül fejlett volt.» Amikor Lenin és Trotzky együtt fogadták, Trotzky meglepően hallgatag volt és Lockhart úgy érezte, hogy «egy bolha sem tudna kevésbé hatni Leninre», mint híres népbiztos-társa, aki pedig a maga nemében ugyancsak egyéniség volt.

A Lockhart vezetése alatt álló misszió nagy nehézségekkel küzdött. A feladat, mellyel kiküldték, az volt, hogy kontaktust létesítsen azokkal, akik az orosz kormányt kezükben tartják — és persze lehetőleg bírja rá őket arra, hogy folytassák a harcot a német seregek ellen, hogy ne hagyják cserben az antant-szövetséget. Ezt azonban már csak Londonban vélték lehetségesnek. A brest-litovszki béke már létrejött; igaz, volt még az orosz forradalmárok közt is egy párt, mely ádázul követelte a németekkel való harc újrafölvételét:

a szociálforradalmárok, akik egyebekben eleinte együtt működtek a bolsevikiekkel. De aztán hirtelen döntésre került a kérdés: Dora Kaplan, egy fiatal zsidó nő a szociálforradalmár párt megbízásából rálőtt Leninre, aki élet és halál közt lebegett. Ez oly terrort robbantott ki, hogy miközben Lenin öntudatlanul feküdt s úgy hitték, meg fog halni, 700 embert végeztek ki retorzióképen.

A Cseka börtönében.

Amikor Lenin visszanyerte öntudatát, első szava volt: Ne legyen terror! Az első izgalomban sokakat letartóztattak: ez lett sorsa Lockhartnak is, aki hirtelen a Cseka börtönében találta magát: a merényletben való bűnrészességgel vádolták! Ebből persze egy szó sem volt igaz, de az első napokban valóban nem lehetett tudni, mi lesz a brit megbízott sorsa; lázas sürgönyváltás indult meg London és Moszkva között, olyasmi is hírlett, hogy a legkegyetlenebbül megkínózták. A tény az volt, hogy a körülményekhez képest igen jól bántak vele fogsága alatt; Petersszel, a Cseka parancsnokával végül, amikor már a feszültség kissé enyhült, barátságos beszélgetésig jutott. Ezt a fanatikus kommunistát, akinek egyébként angol volt a felesége, már előbből ismerte és érdekes, hogyan küzdött most ebben a kérlelhetetlen pártemberben a mindenre kész forradalmiság az emberi érzéssel. Peters, amikor Lockhart ártatlansága már kiderült, egy alkalommal beszélgetve foglyával, mutatta neki a körmeit is, amelyek a cári börtönben elszenvedett kínzások nyomait viselték; végül pedig, amikor a brit ügyvivő sorsa eldőlt — a Londonban retorzióból elfogott Litvinovért fogják kicserélni — nagy szabadkozások közt megkérte: vinne magával levelet és holmi kis csomagot Londonban maradt feleségének!

Merő koholmány volt persze az, mintha Lockhartnak része lehetett volna a Lenin elleni merényletben; de egyebekben mégis elárulta a szovjet bizalmát: titokban beállt azok közé az orosz földön időző antant-diplomaták közé, akik az antantnak a Szibériából visszajövő cseh légiókkal s a dél-oroszországi fehérekkel szövetkező katonai akcióját pártolták, élesztgették. Még pedig meggyőződése ellenére; ő nem hitte, hogy ennek az akciónak értelme van; váltig szabadkozott ellene, végül azonban deferált az antantdiplomaták, főleg a francia követ részéről forszírozott álláspontnak. Ez volt az az akció, mely brit részről az ismert archangelszki s murmanvidéki expedícióhoz vezetett, amely a vérontáson kívül, mint tudjuk, nem járt egyéb eredménnyel. Azaz, még egyet eredményezett: azt, hogy a bolsevik terrorot rendszeresítette, állandósította. Történelmi nevezetességű az, amit Lockhart az «intervencionizmus» fejleményeiről ír. Ez a rész ad könyvének a személyes motívumok kikapcsolásával olyan jelentőséget, amely egykor a becses történelmi források közé fogja sorolni.

JEL, MELYNEK ELLENMONDATIK.

A Jel jött és a közepén kettéhasadt a föld.
 A barbár kaszát kalapált s kiáltotta, öldd!
 Vért izzadott a homlokán a bárgyú, kínzott pária,
 Hideg vonozott a szíveken, jagyba juló ária.
 Dermedt csonttal csontot rág s emberhúst a kannibál,
 Alpokat jár és szeretkezik az Alpokon túl Hannibál.
 A Történelem vért álmodik s a vér dagad, dorombol,
 Családokat, szentélyeket, szüzeket ront és rombol.
 Romokból új rom, vértorony nő egész az évig,
 Halállovak patkóitól ős-Egyiptom vérzik!
 A légióknak száma nincs, poklosok járnak szerte,
 A Bujaság Szodomát teremt s a Góg az eget verte.
 Tűz ragyog fel Zeusnak a Capitóliumi ormon,
 Hajót ringat a kék Ión s törvényt csinál Solon.
 Athén a fény s a meztelenség formáit egybeméri,
 Embert keres egy görög s a jós az éjet kéri . . .
 A Birodalom talpa ing, bukik, süllyed, megremeg,
 Caesárok oda koronátok, háremetek, meg fejetek!
 Antónius már elszerette csókos csellel Kleopatrát,
 Új Rómát tervez s négy határt egy öleléssel ront át.
 Habos a Thule s a Tiberis barbár gályákat ringat,
 Új ciklonoknak szele fú s a torkuk trónokat ingat.
 Augusztus arca kőkemény . . . « a liktor vágja érche:
 Irassék a földkerekség!» Róma hatalmát mérte . . .

Egy szűz azon az éjszakán gyermekét világra hozta,
 Majdnem úgy, mint megesett, csak félve, szinte lopva.
 De feldördültek a harsonák, csodák villantak égen
 S nőtt a Jel, csak egyre nőtt fölfelé merészen!
 Már átért az Egyenlítőn, Tengeren s előtte megnyílt a Börtön
 Testvérré pántolt szíveket s győzött Nyomoron, Öklön.
 Elbukott a régi Rend s jött a Nép egygyéválva benne,
 Fehér kezét a lázasok vajudó homlokára tette . . .
 Kivirágzott, megváltozott a kin-subás emberöltő,
 Mit nem tudtak adni Caesárok, Bölcsék — megadta a Bölcső!
 A Kín elcsitult és Béke lett mindenütt mögötte,
 Apró kezével játszatott s a világ új köntösét szötte.
 A Bölcsék vén oduiban halvány kis mécs világol,
 Kereszt van benne s égig nő a világot váltó Jászol . . .

ÚJ PETŐFI-ARCKÉP ILLYÉS GYULA KÖNYVÉBEN.

Prózában írt líra, «a szabadság legnagyobb magyar költőjéről». Minthá kortárs és nem késő utód írta volna s nem könyvek tanulásából, hanem egyenesen önmagából. Csak költő tud így költőről írni. *Illyés Gyula* végig megőrzi ezt a lírai hangot s ügyesen, természetesen helyezi el rajongó, esztétizáló, reformoktól duzzadó fejezetei közé egy tűneményes pálya minden lényeges életrajzi mozzanatát. Esztétikája is merőben költői kifejezésű, ítéletek helyett a kíséző, magyarázó szöveg is merész, friss képekben gazdag kijelentések, Petőfire élénken rávilágítók. Ahogy például Petőfi verseit magyarázza, lényegüket érzékelteti, egy-egy prózában feloldott szép vers értékével bír. «Debrecenben születnek a *Szerellek, kedvesem* testet-lelket simogatva befutó folyondár sorai»: nem benne van ebben a néhány szóban az egész költemény karaktere? Petőfi legádázabb verséhez ezt a megjegyzést fűzi: «A vers hétszer egymásután tud egy kis mennydörgést összegyűjteni, hogy a refrént mindannyiszor a villám erejével csattantsa ki». Mikor Petőfinek új, semmiségekből is szépet elővarázsló verseiről beszél, ezt jegyzi meg: «Az ember szinte hallja Mnemosyne lányainak, a Polyhymniák és Kalliopék szárny-csattogását, mint e hangokra hívítva kirebbenek a szentelt berekből. Ilyen kíséző szavak bőven patakszanak a Petőfi zsenijén mámorosan csüggő lírikus Illyésből s a közvetlenség bájával ragadják magukkal az olvasót. E közvetlenségnek főforrása, hogy Illyés Petőfiben azt emeli ki, ami őbenne is jellemző. Népimádatát és forradalmiságát. Mennyi vallomás van szavaiban, mikor Petőfi asszonáncairól beszél! S ahogy a nép problémáját Petőfi korába beállítja, lehetetlen rá nem ismernünk Illyésnek minden szellemiséget gazdasági tényezőkből származtató, váró nemzetszemléletére, szocializmusára. A «kínos örökség» kapja meg, az, ami «változatlanul időszerű». Illés költeményeinek, s prózai írásainak is az a lényege, amit Petőfi értékelésében legfőbb szempontnak vall. «Orgazdának érezheti magát — írja Petőfi könyvének utószavában — aki csak verseinek «szépségét» élvezi és elzárkózik a bennük rejlő parancstól». Ez igaz, nemcsak Eötvös híres kijelentése óta, mely szerint a szép magában csak üres játékká süllyed, ha nincs benne megváltó, használó szándék. De Illyésnél mégis inkább a «parancs» jut szóhoz, mint a «szépség».

Természetes, hogy Petőfi forradalmas költő is, minden nagy költő az, de ez lényének csak alapja, egy része, a többi rengeteg karakter vonása mellett. Illyés Petőfi forradalmiságát emeli ki váltig, annak folyamatosságát, szakadatlanágát igyekszik kimutatni Petőfi pályájában, még ha nem mindig elsőrangú versekben jelentkezik is az. Így aztán Petőfi legnagyobb értékei, már az idézetek arányát tekintve is, eléggé háttérbe szorulnak azok mellett, melyek Petőfi forradalmi szellemét harsogtatják. Ismétlem, ez inkább Illyés természetéből származik; ő a maga lelkeségét viszi bele Petőfibe, kivel sokban mutat közös vonásokat, s innét a könyv erősen személyi hangja. Innét van, hogy Petőfi hibáiról alig hallunk. Természetes, hogy a zsenik korlátlan urak s áldozatokat követelnek. Az idő sokban nekik ad igazat, márcsak azért is,

mert a maguk idejében ők maradtak gyakran alul. De vajjon a zseni nem bírja-e el a higgadtabb kritikát is? Illyés úgy védi Petőfit, ahogy rokont, nagyon kedves rokont szokás. Pár jó, többnyire jelentéktelen barátot kivéve, majdnem mindenki kap tőle egy-két fricskát. Petőfi ellenségeinek s általában minden «gyanús» elemnek pokoli szatira jut. A segesvári százsz polgárokról például azt mondja, hogy másnap, a végzetes csata után, kivonultak a csataterre s a sebesülteket «gondosan agyonverték». Micsoda akasztófahumor! Illyés annyira átérzi, évtizedek távlatából is, a katasztrófát, hogy nem bír építlen maradni. De az ilyen sommás szavak nem egyszer igaztalanná teszik a beállítást. Ime, hogy ír a Vörösmartyhoz intézett verssel kapcsolatban: «Vörösmarty mint költő nem érdemelte meg az ellene írt kemény sorokat; mint politikus megérdemelte. Megszavazta, hogy a magyar honvédek egyrésze német vezényszó alatt védje a magyar nyelvet». Azt a dilemmatikus parlamenti vitát én nem ismerem eléggé (bizony, az akkoriak is lúdbőröztek tőle kissé), de azért aligha tévedek, ha Illyéssel nem tartok. Akkor az volt a szomorú tény, hogy a német vezényszónak egylőre, bizonyos százalékban, maradnia kellett. A megszavazott kétszázezer főnyi katonaság kiképzése egyébként is nagy fejtörést okozott, mert ugyan Ausztriától máról-holnapra elszakadhattunk, de a katonai kiképzés, mindjárt *magyarán*, igen romantikusnak látszott. Persze Petőfiék, a Pilvaxból, tüstént kész honvédseregeket követeltek s a «ha rövid a kardod» mutatós elvét vallották. Én mindig úgy éreztem, hogy Vörösmartyéknak volt igazuk, mert óvatosabbak voltak. Petőfi őrnagyi rangot kap Bemtől, őrnagyi kiképzés nélkül. Ilyesmi ugyan minden szabadságharcban előfordul anélkül, hogy észszerűnek éreznők. Lám, Székelyudvarhelyen egy őrmester nem tudja elhinni, hogy őrnagy civiltlen, rendetlenül járhasson, gorombáskodni kezd a bizonyóra pattogó és hetvenkedő Petőfivel, összetűznek, s mivel a háborúban a reglama reglama, Bem másnap a renitens katonát kivégezteti. Úgy érzem, Petőfi és Vörösmarty összekapásának tanulsága eddig az esetig veti árnyékát, a Vörösmarty utólagos igazolására, s ilyen eset nem volt egyedüli. Gondoljunk csak Arany akasztófahumorára a nagyidai cigányokban.

Ismétlem, nem érzem bántónak Illyés optimizmusát Petőfi javára: Petőfi-rajongásából származik. Épp így fogadom ilyen kijelentéseit is: «a nemzet jövődjét egyesegyedül a parasztság jogainak tökéletes kielégítése menthette volna meg». Illyés ezt lehetségesnek képzeli, post festa, egy évvel hamarabb, mint ahogy Kossuth próbálta. «Ha egy évvel előbb hivatja magához a népieseket, a republikánusokat, élükön a János vitéz és a Toldi szerzőjével, hogy tartsanak népgyűléseket és «fanatizálják» a népet! Most, június végén hiába bizza rájuk Pestet...» Maga Petőfi sem fogalmazhatta volna meg szebben. Mi pesszimistábbak vagyunk: Kossuthot és Széchenyit kellett volna egy emberré gyúrni, hogy eltalálják a helyes utat, melyet annyiszor kerestünk és elhibáztunk.

De hagyjuk az okvetetlenkedéseket. Elismeréssel kezdtük s azzal zárjuk bírálatunkat. Petőfiről sok mindent nem mondott, vallott meg az irodalomtörténet, s főként forradalmiságával nem tudott mit kezdeni. Illyés most értetően túlméretezi a jelentőségét. Nem az óvatos magyar szól belőlem, hanem a műélvező. Azt hiszem, más is olyan zavartalan élvezettel olvassa Illyés Petőfi-könyvét, mint én. Nem vall mindig egyet vele, de azért hálás neki, amiért sok lappangó, félig öntudatlan gondolatának határozott formát adott. Olvastunk eddig Petőfiről elég sok higgadt, szabatos, esztétikai formulában

pedánsul pontos könyvet, a túlsokat hallottuk azt is, — «mintha ezzel Petőfi egy karcolattal is rendesebb költővé vált volna! — hogy nem volt republikáns soha, s az Apostol csak «tévedés», melyért a segesvári hős nem tud eléggé sajnálkozni, az eliziumi mezőkön meaculpázva. Most közelebb jutottunk az igazi képhez. Igaz, Illyés a másik végletbe csábítja az embert: így van ez minden átértékelésnél. Mégis sokat használt s könnyebbé tette, hogy ezután bölcsebben találjuk el a középutat.

Vajthó László.

A HUSZONÖTÉVES IRODALOM-TÖRTÉNET.

Emlékezés Baros Gyuláról.

Huszonöt esztendő... világháború, forradalom, szellemi és anyagi válság, újabb meg újabb nehézségek, s most, amikor végre jubilálni kellene, félmondatokba fullad szavunk, — meghalt Baros Gyula.

Baros Gyula, Horváth János és Pintér Jenő a korszerű magyar irodalomtörténetírás megalapozói voltak, anélkül, hogy folyóiratuk, az *Irodalomtörténet*, a legcsekélyebb forradalmiságot jelentette volna. A higgadt méltóság — ami a tudományos igazságokhoz való ragaszkodással együtt jár — megőrizte folyóiratukat minden forradalmiságtól, de minden elmaradottságtól is. Talán sehol sem bontakozott ki az irodalomtörténetírás fejlődése olyan zökkenésmentesen, mint e folyóirat cikkeiben. Célkitűzéséhez hű maradt: a fejlődés ügyét szolgálni! Hagyomány és újság épp ezért szerencsésen találkoznak ma is lapjain. Az összefoglaló tanulmányok mellett a részletkutatások eredményei éppúgy teret kapnak lapjain, mint az esztétikai vizsgálódások vagy a tudományos dolgozatok bírálata és ismertetése. Hogy melyiknek nagyobb a jelentősége, melyikkel tett több szolgálatot tudományunk fejlődésének, talán fölösleges kérdés. Bizonyos, hogy az a megértés, amely min-

denkor jellemezte a folyóiratot, sok kezdeményt biztosított és gyűlömcsoztetett a tudomány számára. Nagy szintézisek nélkülözhetetlen segítője lett így az Irodalomtörténet.

Meg kell említenünk itt azt is, hogy kevés tudományos folyóiratot jellemzett annyira a személytelenség és a tárgyilagosság, mint épp az Irodalomtörténetet s ezért csak most, amikor már a kérlelhetetlen halál engedelmeiből szabad, írunk Baros Gyuláról.

Baros Gyula, aki a Napkeletnek is kiváló munkatársa volt s folyóiratunk lapjain több kisebb-nagyobb közleménnyel szerepelt (1923—33), 1933-ban lett az Irodalomtörténet szerkesztője. (Már 1915—16-ban is ő helyettesítette a hadbavonult Pintér Jenőt.) A szerkesztői polcra Barost valóságos presztínálta nagy műveltsége és megnyerő modora. Széleskörű tudása a Magyar Tudományos Akadémia tagságát is megszerezte neki. Váratlan elhúnytával azonban nemcsak a magyar tudományosságot érte veszteség. Baros jó ember volt. Jóságát nagy intelligenciájának prizmája szórta színesen, megsokszorozva gyermek, barát, tudóstárs és minden ember felé.

A melegszívű tudós nincs többé, de emléke — hisszük — új és mindig frissen buzgó forrása lesz az Irodalomtörténet következő huszonöt esztendőinek.

Dr. Clauser Mihály.

LEFFLER BÉLA.

A XX. század második évtizedében Svédország és vele a skandináv testvérállamok fölfedezték Magyarországot. Vannak, akik mindenre vállat vonnak, ami nem esik a kezük ügyébe s ezek vagy nem hiszik el, hogy a művelt világ legműveltebb része agyában és szívében helyet — és nagyon előkelő helyet — talált a magyar életnek, vagy lekicsinylik a szellemi és tágabb értelemben: lelki kapcsolatot, amely Leffler Béla érdeméből létrejött és megerősödött.

Azok, akik közelről láthatták a munkáját, néhány nap alatt meg kellett, hogy értsék, mi a civilizáció számára a svéd fórum és a magyarság számára a skandináv közlemény és azt is, hogy a békés és oly szükséges hódításnak ritka s.kere ért meg Leffler Béla kezében. Amikor egy téli estén a malmöi magyar konzul — gazdag és művelt svéd nagykereskedő — megmagyarázta nekem, miért és mit szeretnek az ő honfitársai a magyarokon, akik részben lelki rokonaik, részben éppen kiegészítő ellentéteik, megértettem, hogy itt csoda történt és hálát adtam érte a Gondviselésnek, de az ő pompás eszközének is, aki a svédek előtt nemcsak exegétája lett a magyar génusz-nak, hanem tükre is.

A nyiregyházi gimnáziumi igazgató fia alkalmas is volt erre a kettős hivatásra. Tudós volt, világosfejű, örök kíváncsi, a tudomány haladásának azon a határívén, ahol a mával a leginkább érintkezhetik; és élettél, érzéssel tele ember, akiben a svédek föllelhatték azt, amit ők a «déli» nemzetben kerestek és szerettek. Az Eötvös-Collegium kitűnő iskola volt a fiatal germanistának: tudás forrása és a többretű életfelfogás, a szellemes

gondolatvezetés műhelye. Aztán a Gondviselés is belenyúlt a sorsába: a szerelem, a családi kapcsolatok, a háborús nyomorúság meggyorsították élete tempóját, mintha érezték volna, hogy rövid a célig kiszabott idő. Aránylag fiatalon odakerült, ahol betölthette voltaképpen hivatását: Stockholmba, ahol szeretetreméltó egyénisége, családi kapcsolatai, a tudós, az író, a tanár, a sajtóattasé és a publicista párhuzamosan futó pályáin tökéletesen érvényesültek. Sorra jelentek meg fordításai és kiadványai, amelyeket választékosság, tökéletes izlés és még teljesebb szerénység jellemez. Novellák, regények, a magyar föld, a magyar művészet jellemzése, az ihletésére készült Ember Tragédiája olyan fordításban, amelyet alig lehet már felülmúlni. Hazai kapcsolatai sohasem szakadtak meg, hiszen debreceni professzorsága és a Petőfi-Társaság nem egyszer hazaszólitották. A svéd-magyar irodalmi vonatkozások feldolgozását ő nyitotta meg *Petőfi és Karlfeldt* c. értekezésével és értékes tanulmányokban ismertette meg a svéd irodalom nagyjait hazája közönségével.

A nagy svéd lapok épügy rendelkezésre álltak, mint a svéd kulturális és gazdasági élet mecénásai; barátai és jóakarói élén Lagerlöf Zelma és Fredrik Böök és mindenki, aki a skandináv félszigeten számít. Nyugodt lelkiismerettel állíthatjuk, hogy nincs még egy ország, amely a magyar szellem szempontjából oly tökéletesen «fel lett volna dolgozva», mint Svédország. . . Leffler Béla teljesítette kötelességét és örököül egy nagy kultúra szeretetét hagyta ránk. Neve és emléke eszményi hid két ország között s a két hídfőnél évtizedekig ott sötétlenek majd a gyászolók.

Hankiss János.

Dalmady Győző költői és prózai munkái. 1856—1914. *A vármegyei tisztviselők irodalmi és művészeti Gyöngyösi István-Társaságának kiadása. I—IV. kötet. Budapest, 1936.*

Minden tiszteletünkkel hajolunk meg a Gyöngyösi István-Társaság kegyelete és bőkezűsége előtt, melylyel Pestvármegye néhai kiváló tisztviselőjének, a jeles költőnek: Dalmady Győzőnek minden munkáit kiadta. A négy hatalmas kötet nemcsak a költő világképét, finom, nemes egyéniségét eleveníti újra élénk, hanem egyúttal gyönyörű tanúbizonyságot szolgáltat az első vármegye előkelő és mélyen megható literális nagylelkűsége mellett, mellyel nemcsak Dalmady Győzőnek, hanem az irodalmi gondolatnak is ilyen monumentális tiszteletadást nyújtott.

Dalmady Győző költői virágzásának ideje a mult század második felére esik. Az a kor, melyet átélt, társadalmában, politikai helyzetében, irodalmi felfogásában, életszemléletében szinte egy világ távolságában áll tőlünk. Ifjúsága Bach- és Schmerling kormányzásának válságos idői közt telik el, életének legszebb szakát Ferenc József uralkodásának hétkés korszaka tölti ki. Körülötte hatalmas lendülettel épül fel európai arányokra a főváros, fejlődik, halad az ország. A nagy ipari és gazdasági elváltozás közepette lassan kezd átszíneződni a társadalom arculata, megindul benne az osztályváltás folyamata, s a nyugati szellemi áramlatok leérnek a lelke mélyéig s új problémákat kezdenek benne érlelni, melyek azonban még nem kerülnek fel az egyetemes közfigyelem tudatába. A politikai élet központja a parlament, ennek arénáján vívja harcait a pártok szenvedélye a teljesebb jogú Magyarországért, melynek rendíthetetlen talpköve és bástyája az alkotmányosság küzdelmeiben az ősi vármegye. Az irodalomban él és hat

Arany és Petőfi hagyománya, ihletöröksége, nemzeti klasszicizmusának szelleme, műformái és nyelvi geniusza. De már itt-ott fel-felhangzik egy-egy új hang, szellemében merész és idegen, melynek gyökerében hagyománybontó és törő kísérletek és vágyak új láza izzik. Egyébként az élet szép, gondtalan és szabályos. Lényegében nincs mély sodra, világnézeti nyugtalanságok nem fodrozzák fel sima felületét, különösebb korújító ideáljai vagy gondolatai nincsenek.

Ez az a milió, melyben kisarjad és felnő Dalmady Győző költészete.

Elindulásakor Petőfi lírájának hatása alá kerül, s ez alatt marad mindvégig, akkor is, amikor már egészen rátalál a maga egyéniségére. Petőfibtől való a dalhang, a lírai megnyilatkoztatás őszintesége és nyíltsága, a személyiség közvetlen természetessége és nyílt kiárasztása. Izlése, finomult ösztöne visszatartja az úgynevezett népieskedők egyoldalúságától. Dalmady sohasem népies, bár szívesen színezi nyelvét népies fordulattal vagy dolgoz fel népies tárgyat. Az ő költői nyelve hasonlít a beszélt nyelvhez, ezt azonban — főleg pályája kezdetén — erősen áthatja s teletüzdeli képzelőerőnek képpompájával, de nyelvformái mindig egyszerűek maradnak, nem lesznek az életől eltávolodó s elvonttá stilizáló költői nyelv megteremtői. Fejlődése későbbi során nyelve mindinkább egyszerűsödik. Részint a korabeli kritikának, részint pedig angol irodalmi költeményhatásoknak kell tulajdonítanunk, hogy nyelvképelete átmegy ezen az átalakuláson. Költői előadásmódja is párhuzamosan halad nyelvkészletének ezzel az objektív irányban kitisztuló, szándékolt egyszerűsítésével. Eleinte ihletköre a képzelet világára utal, önmagából merít, később már csak a valósághoz kapcsolódik s állandóan konkrét benyomások kerülnek benne uralomra.

Ez az állandó valóság-ihlettel dolgozó folyamat nem szárítja ki képzeletét, szemléletmódja friss és eleven marad; nem is intellektualizálja, egészséges és ép érzései gazdagon hangolják és kísérik a befogadott inger költeményre bővülő anyagát. Ezt a valósághoz viszonyulást nevezte Dalmady Győző objektív lírának: «Az objektív líra híve lettem, lehetséges, való tárgyakról énekelve, de a képzelet színeivel szépítve és így eszményítve... Targyamat az élet adja. Erőltetve soha egy sort sem írhattam. Csak ha az élet valamely jelensége, egy találkozás, egy véletlen, egy fordulat, egy esemény vagy egyéb belemarkolt lelkembe, vagy az érzés egyéni vagy családi életem, vagy a hazai közélet és közviszonyok hatása alatt megáradt benne, csak akkor írhattam». Költészetének ritka összhangjára mutat, hogy még verselése is ezt az azonosulást mutatja. Formai készsége könnyed, de ritmikai kiképzésben igen sokszor lazulásra hajlik s nagyon közelít a beszélt nyelvrítmus felé széteső felbomláshoz. Van benne valami olyas fajta tünet, mely Szabolcska Mihály költeményeinek ritmusformájára emlékeztet.

Költői világának tartalmát a szerelmi és hazafiúi érzés motívumai töltik ki. Az igénytelen dalformától az óda szárnyaló magasságáig minden lírai hangnem feltalálható költészetében. Mégis legszívesebben használt műformája a dal. Talán ő az utolsó költők egyike, aki a dalt ennek XIX. századi értelmében műveli. De viszont több költeményében már mintha megérintette volna az impresszionizmus, a tárgyi kép kötrvonalaí feloldódnak, elmosódnak, s csak az érzelmi visszhang hangulatszínfoltjai remegnek helyükben. Egyébként éppen ez a könnyű és érzékeny befogadó képessége, ingerlékenysége, melyben oly pillanatnyian bontja ki

költőiségét minden benyomás, nem engedi, hogy költői világképében különösebb helyet kapjon akár a reflexió, akár az elmélyedés. Hajlama vonzódik feléjük, de optimizmusával föléljük szárnyal. Éppen ezért nincsenek leverő problémái, és sem hazafias sem szerelmi lírájának síma, finom szövetét nem szaggatja fel a percnyi átélés érzelmi gyönyörén túl nyugtalanító kérdésekkel, szenvedélyét éppen úgy, mint aggodalmait ideálistálja s átderíti. Megoldott, szép szinthezise volt, mely megegyezést keresett és talált a való és az ideálok világa között. «Életboldogságra töreksem és költészetem e törekvés visszatükrözése» vallotta önmagáról. Ezt az életszemléletet Hetényi János és Horváth Cyrill egyezményes filozófiájából tanulta s ezzel harmonizálta költészetét. Utolsó szép, vonzó, derűs tájéka a magyar lírának, melyben a magyarság még egyszer hagyományainak hatalmi tudatával s méltóságával, önmagát tisztelő s boldogan élvező, szét nem tördelt, ki nem gúnyolt történelmi kultuszával ragyog fel; melyben a szerelem az élet költészetének tiszta ünnepe, amelyben az élet még egyszer, talán sok ideig utoljára, a nagy és kegyelettel ápoltt értékek hite és valósága s az ember még egyszer egész, szép csoda, akinek van kedve és gyönyörűsége önmagához és az élethez. Dalmady Győző költészete elzárt, magában élő, szinte az idők árama fölött úszó tündérsziget volt. Nem érintette meg és nem ért fel hozzá a századvég fáradtsága, blazirtsága, problémáktól megviselt hullámozása. Mintha nem is ezzel az időszakkal élt volna együtt, hanem a vármegye tekintetes világában maradt volna, ebben a drága régi magyar hazában, melynek falairól Nyáry Pál magyar tisztasága világitott le, szobáiban pedig ott melegített a régi, magyar nyájas, úri élet.

Ha ez a költészet itt-ott érzéseink

számára talán már az idő áldozata lett is, de a költemények és a velük együtt közölt életrajzi jegyzetek és tanulmányok, melyekhez a fiúi szeretet éppen olyan gyengédséggel, mint pontos filológiával állította össze a bibliografiai adatokat, mindenkor üdítő és nevelő világot jelennek azok számára, akik a magyar életet oly zavartalan szépségben szeretnék látni, mint ahogy azt látta s nekünk felejthetetlenül örökségben hagyta Dalmady Győző.

—ss.

Új Corneille-évforduló

hozott ránk az 1936. év: a «Cid» emlékezetes sikerének tricentennáriumát. Legtöbbünk számára nyugtalanító emlék, hiszen alig olvassuk a «Cid» költőjét s ha mint kötelező olvasmányt róják ránk, alig tudunk vele mit kezdeni. Mintha valaki egy súlyos tárgyat nyomott volna a kezünkbe, hogy megőrizzük, de nem tudjuk, hol a súlypontja és hogy volna kényelmesebb tartani.

És mégis mind érezzük, hogy a rejtelmesen zárt oeuvre-nek jelentősége van és hogy valamiképpen rendezni kellene hozzá való viszonyunkat. Erre elsősorban a színház lenne hivatott, de hol van a mai színház Corneille-től! hol van a mai közönség attól, hogy bűvös szóval, bűvölt lélekkel megnyisson egy kaput, amelyhez nem kapott előre könnyen kezelhető kulcsot, félreérthetetlen használati utasítással?

Ami jelentőségének tudatára hoz, az elsősorban a rendkívüli hit, amelylyel önmagában, elveiben, jövőjében hisz, anélkül, hogy kicsinyes nagyképűséggel rontaná le, amit mélyről jövő méltóságos magatartással épített. Corneille-ből árad a biztonság tudata, a tragédiaölő meggyőződés, hogy az értelem előtt érdekek és értékek félreérthetetlen rangsorba rendeződnek. Majdnem annyira, hogy

dilemma csak a rövidlátók számára lehetséges... A «Cid» nagy sikerének mélyebb titka bizonyosan az, hogy a harcos, az ügyvéd és a szónok egyesített erejével kedvező kimenelt erőszakolt a hős és szerelme érdekében arra a tragikai helyzetre, amely minden más kollégáját a romlás csiráinak kifejlesztésére buzdította volna. Hiába állapítja meg világosan a hős, hogy magánélete szinte reménytelenül bomlik szét a két ellentétes pólus: Chimène iránti szerelme és Chimène apján elkövetett — ámbár szabályos és elkerülhetetlen — gyilkosság között: amikor utólag új mérlegelés alá veszi tettét, újra csak arra a megállapításra jut, hogy *igy kellett tennie és hogy voltaképpen nem is volt másik út*, mert ha nem fogadta volna el a párbajt s nem állt volna bosszút az édesapján elkövetett sértésért, Chimène szerelme akkor is elveszett volna számára, mert Chimène nem szerethetne becstelen embert. Ha pedig nincs másik út (és Corneille-re jellemző, hogy a második út csak a fantázia díszletére festett csalóka lehetőség!), akkor nincs dilemma sem és a hős a maga igazában áll szilárdan s Isten és emberek előtt megdönthetetlenül. Csak a balsors áll vele szemben, nem önnön hibája, — nem érez késő bánatot, nem süpped egyre mélyebbre erőszakos lába. Don Rodrigue-ot és Chimène-t a király parancsa emeli át a tragikum szakadékan, de a király az isteni igazságszolgáltatás és a hősi életfelfogás eszköze csupán. El kell hinnünk, hogy a párbajban elesett apa véres árnya nem zavarhatja nyugalmukat, mert mindketten teljesítették kötelességüket és biztos léptekkel járták az egyetlen utat, a ritka «egyenes utat». De még jellemzőbb a «Horace» utolsó felvonása, amelyben az öreg Horatius pazar védőbeszédet vág ki gyilkos fia mellett, aki ismét a — nagyon kato-

násan értelmezett — kötelességét teljesítette és hugát döfte keresztül... «Cinna» alcíme: «Augustus kegyelme» — nem vall tragikus megoldásra és az ész, a tisztá sugaraktól átvilágított lélek diadalát hozza; — «Polyeucte» szent és mártír, nem bukhatick el, ha meg is hal és «Nicomède» reménytelennek látszó szabadságharcra is győzelmet arat.

Ez a «happy end» ma is aktuálissá teszi a villanyos feszültség, a túlhalmozott energiák nagy költőjét, aki éppen, mert a fokozott intenzitás csodáit írja meg, kiemeli személyeit a hétköznapi lélektan olcsó csapdái közül. A kötelesség hősei ezért nem unalmas példái egy színpadi erkölcs-tannak: szikráznak és hevülnek, gazdagon élnek és ritka tetteket visznek véghez. És az a kor, amely várja az alkalmat, hogy egy szigorúban összefogott gyepő alatt a közösségnek éljen s új szépséget és szabadságot sejt pontosabban előírt kötelezettségek mélyén, reménykedve fedezheti föl Corneille-ben a XX. század egyik legelőbb előfutárát.

Hankiss János.

Thurzó Gábor: Segítő Fortunátusz. Regényes elbeszélés. (Pázmány Péter Irodalmi Társaság kiadása.)

«... Csak a muzsika jött vissza, a zongoráról pattant föl éjjelente a fedél és a billentyűk indultak meg, láthatatlan súly alatt, már nem a kották tanítását követve, hanem másnak engedelmességgel. Szinte nem is dallam volt az, ami éjszakánkint áttört a szomszéd szoba falán, nem is muzsika, hanem titkos vallomás. És ez a vallomás beleavatkozott az életünkbe. Amikor az elalvás közeledett, a zsidbadt, forró féltálmom, valaki megérintette a húrokat és sejtelmesen, elveszetten szólni kezdett a zongora odaát, a régi szonáták zenéltek, valamennyi egyszerre, nyug-

hatatlan összevisszaságban, alig-hal-kan, mint égi, földöntúli macskazene.»

A zongora előtt nem ül senki, csak szólnak, szólnak a húrok maguktól az éjszakában, amely — a másik szobában — a szülő-pár rohamosan romló házaseletének nyugtalan és fekete csendjével borul egy tragikus éberségű gyermek kis ágyára. Kétségtelen, ez a gyermek él: de mihamar, a könyv második, harmadik oldalán már, úgy tűnik, szinte nem is ő él, csak rettenetes, félelmetes és félelmes figyelme, amelytől az első hatvan oldalon át a szó szoros értelmében nem jut lélegzethez. Nem tudunk erről az első személyben beszélő gyermekről semmit, nem tudjuk: mit érez, mit csinál, nem halljuk hangját, egyetlen mozdulatát nem látjuk, csak tágranyilt, néma szeméit, életének véletlen és mozdulatlan odavettségét abba az életbe, amelynek ismeretlen és névtelen titkait tanácstalan, rémült és tehetetlen szivacs-szomjúsággal isszák e nyitott szemek. A két szülő emberi és házastársi harcában dermedten és alulmaradottan figyelni élete s az élet miértjének kútmély titkait a gyermek, nem egyszer feleslegesen azok között, akiknek az akaratából idekerült. Valószínű, hogy vannak testvérei. «... ilyenkor hetekre elrabolta apa anyánkat...», ehhez a szerelemhez nekünk nem volt semmi közünk, nem a mi szüleink szerették benne egymást olvadón, korbácsoltan és céljuk se mi voltunk, mint régen. Szinte külön éltek, éber szemek figyelő körén kívül és úgy tartották: mindez csak rájuk tartozik.» Valószínű tehát, hogy többen vannak gyermekek. Az első személyben beszélő gyermek mégis egyedül van, mindig és mindvégig. Egyedül van — és fél. Fél és a magányosság rémületeire rányitott szeme nem lát különbséget valóság és víziók kö-

zött. A valóság megfoghatatlan számára, merő érthetetlen titok, szem előtt lévő, magáról árulkodó és megmagyarázhatatlan; s rejtelmes víziók válnak élete valóságává, amelyek egyszerűbbek amazoknál, mert titokzatosságuk önmagukból gyökerezik. Halottak, kísértő rémek, szörnyek és szelíd árnyak rémületes védelme alatt él, hangtalan kérdéseire ezek felelnek, a megfejthetetlen titkok értelmét számára ezek az örökös titokzatos erők magyarázzák — és őrzik. S a titkok felpattannak, megmagyarázhatatlanul, mint a magányos szobában a zongora fedele s a billentyűk futnak, láthatatlan súly alatt s az élet vaskos és megfoghatatlan valóságára rányílt lélek rémült magányosságában — mint zsidbadt, forró félálomban — szólnak mind a hurok, a sejtelmek és a félelmek, a valóság titkai és a vízióké, valamennyi egyszerre, nyughatatlan összevisszaságban, mint égi, földöntúli macskazene.

Nyugtalanító, megdöbbenítő írás ez, — döbbenetes dokumentum. A gyermek, aki életünkéből kiszakadt, testetöltött felelősség mindazért, amit magával hozott, amit adni tudtunk neki akkor, amikor érkezett s amit nem adhatunk neki akkor, amikor már itt van. A gyermek lelke, amely idegen akarathól öltött testet, vádol az életért, amelyre előhívták s amelynek félelmes ismeretlenségével szemben tehetetlen, — tehetetlen csakúgy, mint a feleség utolsó aszszonyi harcára felkészülődő anya; vagy az apa, a sűrűvérű, törzsökös ember-fa, már a láthatatlan fejsszével tövén, végzetesen kétfelé tépett gyökereinek csak alig-fölötte, élet-szomjúságának tétova mohóságában mindenkinél kevesebbet-élten.

Az író nyelve, amely mindezt átadja nekünk, egészen sajátos nyelv. Villódzó, mágikus, hideg és lázadó egyszerre, helyenkint borzongatóan

primitív, oly babonázón egyszerű és rejtelmesen raffinált, mint valami varázs-vers igéi. Az első két fejezet szorosán együvé tartozó, — s aztán mintha pillanatnyilag elfulladt volna az író, a két utolsó fejezet között; az atmoszféra a gyermek magatartása innen valamennyire megváltozik. E társtalan, mohó, csukódónyiló, szomjas és nyughatatlan lélek vallomásai vajjon mekkora lélegzettel bírnák a további kiépítés, komoly, egész kompozíciók kupolás terhét? Szeretnénk ráüzenni: vigyázzon, el ne aprózza magát, képességeit, mert komoly a hitünk, hogy nagyon van mit várnunk tőle.

Molnár Kata.

Mihály László: Költő, ne félj!
Válogatott költemények. (1926—1936).

Az a jellemkép, mely a költeményekből élénk alakul, erősen egyéni költő tehetségének, világának vonásait hordozza magán. Pompás formaezék, anyagalakító műgond, mindig lelket adó őszinte s mély bensőség s kényes finomság jellemzik minden darabját. Élmény-területe gazdag, nemes és változatos, s egy nagyon érzékeny, halk, de önérzetes szomorúság egyéni színeinek artisztikus borulatával van bevonva. Olyan lélek nyilatkozik itt meg, mely hasonlít egy befeszettlen szoborhoz: valami nem készült el benne s valami, egy egész élet teljessége kívánczik rá. Ebből a belső csonkaságból érik ki a költő állandó ihlet-állapota, működő szenzóriuma. Azt, ami élmény-jelenválósága, mint szobrot, vagy festményt a szenvedés gyönyörével mintázza ki, de megnyugvását nem találja benne. Költői világa ott kezdődik, ahol a neki csak szenvedést jelentő valóság végződik. Ez a láthatatlanul folytatódó, a ritmus remegő megállásától tovább kihangzó, a szavak szín- és vonaltávlátást a már kész kép szellemi feloldása felé készülő és mégis — meg nem jövő

másik világ — az ő igazi otthona s tegyük hozzá: művészi remeklése. Nem illuzió-kergetés, nem álombamenekülés ez, hanem magasabb, emberibb, megoldottabb valóság-várás, ahol a pillanatot sűrített átélésében dobban fel a történelemtől összerombolt lét tragikuma. Minél élesebben kirajzolt a közvetlen élményvilág, annál mésszibb, fájóbb és — szebb ez a be nem teljesedő, valóságellenes távolság. A költő nagy árt fizet világáért: magyarsága, művelt embersége, kultúrája, századszerűsége vérző anyaggal táplálják ihletét. S talán mert annyira sorsa felé fordult és tekintő ez a kívánság, azért egy kissé passzív, magát a benyomások fölé kielő a temperamentuma, nem is mindig szuggesztív képességű, de ennek ellenére gazdagon élményosztó erejű.

Fájó és mégis szép Mihály László lírája. Ha a szenvedés fuvallata áramlik is belőle ránk, megmélyülünk és fölemelkedünk tőle. Ünnepe! *bf.*

Dr. Biró József: A bonchidai Bánffy-kastély. Cluj, Minerva r. t. nyomása 1935.

A bonchidai Bánffy-kastély ma a legépebb állapotban lévő erdélyi műemlékek egyike. Évszázadok óta áll őrt Kolozsvártól északra, közel Szolnok-Doboka vármegye határához, a Kis-Szamos partján, Erdély legnagyobb s csodálatos szépségű parkjának közepén. Története elválaszthatatlan a nagymultú, Tomaj nembeli losonci Bánffy-nemzetség történetével, amelynek egyik tagja: Dénes zólyomi ispán a XIV. században kapta az akkor Dobokamegyéhez tartozó már igen jelentős várost, az oklevelekben is többször emlegetett «villa Bonchyda»-t. A legrégebb időktől fogva királyi birtok volt és eredetileg a szomszédos széki sóbányákhoz tartozott. III. Béla király idejében már félköríves stílusú temploma

volt, mely a tatárjárás pusztításának áldozatul esett. Megújított és ismét kéthajósra épült templomának közelében építették fel udvarházukat a Bánffyak, akik a XIV. sz. vége óta állandóan Bonchidán éltek. Mikor épülhetett ez a kúria, az pontosan ki nem mutatható. Feltevésszerűen, hogy a nagyobb, erősített castellum is csak az 1437-iki parasztlázadás után épülhetett ki, mert ekkoriban nyert több nagy és kiváltságos erdélyi familia és közöttük valószínűleg a Bánffy-család is várépítési jogot. Ekkor született meg az a magyar típusú várkastély, amelynek alakját több átalakítás és kibővítés után, de máig megőrizte a bonchidai kastély. Ez a típus a négyszögű, szabályos udvart körülvevő, sarkain egy-egy toronnyal ellátott, négy zárt szárnyból álló, egy vagy két emelet magasságú építmény.

Legújabb irodalmunkban két nagyjértékű munka is jelent meg a Műemlékek Országos Bizottsága és a Könyvbarátok Szövetségének a kiadásában. Egyik a Magyar Kastélyok (Rados Jenőtől), a másik a Magyar Várak (Varjú Elemértől). A bennük ismertetett kastélyok és várak nagy része is ezt a bonchidai magyar várkastély-típust mutatja. Meg is jegyzi a Magyar Kastélyok szerzője, mennyire feltűnő, «hogy a XVII. században és a XVIII. század elején létesült, vagy átalakított kastélyoknál még mindig mennyire általános az előző korokban divó közel négyzetes udvar köré épült, vagy zárt tömbalakú épület, négy sarkán többé-kevésbé kialakított tornyokkal».

Dr. Biró Gyula a legbehatóbb részletességgel mutatja ki, miként épült át a bonchidai Bánffy-várkastély is már a XVII. században úgy, hogy elhelyezkedésében alkalmazkodik a régebbi építményekhez. Ismeretlen átépítője kiváló olasz mester lehetett, aki az erdélyi renaissance

jellemző ablaklezárásaival, a háromszögletes szemöldökpárkányokkal, harmonikus homlokzatmegoldásával és a koralapú sarokbástyákkal egy derűs és méltóságteljes kastélyt teremtett, amelynek legközelebbi rokonai a szintén erdélyi radnóti és aranyosmedgyesi várkastélyok lehetnek.

Az átépítő Bánffy Dénes Erdély egyik legkimagaslóbb alakja volt, kinek tehetsége felkeltvén Apafi Mihály féltékenységét, áldozatául esett az udvari cselszövényeknek és vérpadon fejezte be életét. Pompszere-tével azonban ő teremtette meg azt a kastélyt, amely dr. Biró Gyula megállapítása szerint «kétségtelenül egyike a legszebb XVII. századi erdélyi renaissance-kastélyoknak, ha ezt a koncepciót a saroktoronyok várszerű emlékei s a sok későbbi barokk-, rokokó-, empire és romantikus hozzátoldás nem is teszi első pillanatra egészen világossá».

A kivégzett Dénes unokája, Mária Terézia főudvarmestere u. i. a bécsi pompát szűkebb hazájába is le akarta vinni. Noha a várkastély északi traktusán is jelentős átalakításokat végeztetett és a belső kiképzésre is nagy gondot fordított, nem ezekkel az építkezésekkel gazdagította Bonchidát «a világi magyar barokképítészetben párját ritkító építmények-ke». A nagy Fischer von Erlach modorában (tán fiának vagy egyik közeli tanítványának a tervei szerint) remek lovardát és istállóépületet emeltetett (1748-tól 1753-ig), amelyek a legharmonikusabban illeszkedtek a már meglévő várkastély traktusai mellé. Ez újabb barokkori építkezések végrehajtói kolozsvári mesteremberek voltak, akik közül a legkimagaslóbb egyéniség Nachtigall János képaragó. Az istálló- és lovarda-ajtók kőkereteinek a kifaragása, az előudvar belső homlokzatán álló 36 mitológikus kőszobor, a páratlanul szép kőurnák, az «Északi

Tractusra kívántató Hat Statuák», általában minden szobrászati munka többnyire az ő geniális munkája. Rajzai nyomán készültek el az épület belsejének stukkaturái is, amelyek szintén elsőrendű munkák.

Dr. Biró Gyula nemcsak leírja a bonchidai kastély szépségeit, de azokat pompás felvételekkel, sajátkezű rajzokkal még illusztrálja is. Ezek a legszemléletesebben igazolják, hogy az általa ismertetett kastély «nem kategorizálható, nincs analógiája; egyéniség, különösség, sajátosság». A neoklasszicista korszakban u. i. Bánffy József klasszicista átalakításokat is végeztetett a keleti szárny-épületeken és a délkeleti szárnyon. Sőt a romanticizmus korában a nyugati homlokzat gótizáló modorban épült át, amely a gótikus konyha-épülettel együtt változatosságával még pompásabbá teszi azt az építményt, melynek «köveiben évszázadok művészetének lelkesége s a Bánffy-ősök galériájának szelleme él».

Dr. Biró Gyula megállapítja, hogy a magyar művészettörténet nem méltányolta mindezeideig a kastély művészi szépségeit, amelyek a változó korok és stílusok szellemét maradéktalanul tükröztetik vissza. Miért nem? Mert nem ismerte. Akik még a boldog békeidőkben is foglalkoztak részben Bonchida emlékeivel, mint boldogult Pósta Béla, azoknak munkásságáról alig vettek tudomást. Kicsi, eldugott helyeket, mint a kisközség Bonchidát pedig a nagymagyarországiak nem igen kerestek fel. Erdélynek műkincsekben való gazdagságát is csak akkor fedezték fel, mikor ezt a szép országrészt elvették tőlünk. Hány szép vára, kastélya van Erdélynek, amiket magyar családok építettek és a magyar művészeti irodalom még csak említést sem tesz róluk. «Érdemes volna csupán a keresdi várról egy régészeti albumot készíteni», írja a már 34 évvel ezelőtt

meghalt Keleti Gusztáv. Hol ez az album és sok magyar emlék regisztráló irodalma? Csak hálások lehetünk dr. Birónak, aki Bánffy Miló's gróf áldozatkész támogatásával lehetővé tette, hogy egy elszakításra ítelt magyar emléket ilyen behatóan megismerhettünk.

Mesterházy Jenő.

Tamási Áron: Rügy és Reménység. (*Révai kiadása.*) — Talán megbocsát az olvasó és nem veszi felesleges «lirai intermezzónak» mindjárt az elején ezt a kis kitérést és Tamási Áron sem haragszik meg, ha emlékeztetem őt kezdő éveire (vagy inkább *éveinkre*), amikor Kolozsvárott a «Tizenegyek» antológiája megjelent. Az antológia bevezetőjében ugyanis Balázs Ferenc az erdélyi irodalmon belül is külön elhatárolódott, úgynevezett székely irodalom sajátosságait fejtegette éppen Tamási Áron írásai alapján. A szerző ösztönösen ezt adta címül az inkább liraiságtól fűtött, mint érvekkel megalapozott, most utólag megállapítva, mégis csak sok tekintetben helytálló, értekezésnek: «Székely mithologia.» — Tamási Áronnak egyik, az antológiában is közölt elbeszélését hozta fel például: «Megnyitom a földnek száját.» A fiatal Dakó Dénes, Dakó Gáborék tanult fia hazajön a háborúból. Az ősi földeket széthitangolva találja és egyik este kihívja barátait a földekre. Eddig szól a történet reális, megfogható része, a valóság. Mert a többi, ami ezután következik, nem lehet marokba beleszorítani, mondatokba beleönteni, széthull az ürben, mint a testetlen szellem, amely felé karddal próbálkozna hadakozni valaki. Tamási Áron és társai Balázs Ferenc szerint akaraton kívül új «műfajt» szólaltatnak meg. Ez a «székely mithologia», amely félig történet, félig mese, félig képzelet és félig pedig a székelység reális testet

öltött álma. A székelység hegylakó, a természettel, az elemekkel áll folytonosan harcban, érintkezésben és mindennapi élete csodálatosan egybeolvad ezekével. Ennek — az író szavaival élve a kicsi kozmosznak nem volt eddig megszólaltatója, a székely népgéniusz őseroje szunnyadozott, de most Tamási Áronban és társaiban, de főként őbenne — megtalálta a táltosát. Körülbelül ez volt Balázs Ferenc Tamási Áronról szóló mondanivalójának lényege. Abban az időben nem találkozott ez a megállapítás feltétlen helyesléssel. Sőt. Tamási Áronnak éppen az antológiában közölt novelláit vegyes érzelmekkel fogadta a kritika. Ötlet durrogatásokat, liznyaiskodásokat lobbantott a szemére a fiatal írónak. Azt is állították, hogy az egész csak külsőleges etnografiai ornamentika, egymásba dobált tájszavak gyűjteménye, cifra székelykapu, — de belső tartalom nélkül. Lehet, hogy Tamási Áron akkor induló írásművészetében még inkább a külsőségek domináltak, a székely népnyelv csillogása kapta meg a kritikust olyannyira, hogy nem is vette észre a bátortalanul bár, de csirázó írói magot. — Mert, ha Tamási Áronnak ezt a novellás kötetét vesszük, amelyet pompás kiállításban és az író kitűnően képviselő összeválogatásban hozott ki a kiadó, ebben is megtaláljuk a régi Tamási Áront. Csakhogy itt már a székely szépségek üdén, frissen, teljes díszükben pompáznak, mint a havasi virágok és az író szava az árokparti tilinkókból fergeteggel versenyt bűgő orgonaszóvá hatalmasodott. Az, amit akkor nem láttak meg Tamási Áronban, elbeszélgetéseinek belső magva megérett és csodálatos összhangba került a kettő: a tartalom és a forma. Az is, amit Balázs Ferenc székely mithologikus elemnek nevezett és az is, amit liznyaiskodásnak róttak fel.

Azt mondják, hogy a novella ideje lejárt. Nos, ezeknek ajánlom, olvassák el Tamási Áron nyolc novelláját, mely szinte klasszikus tökéletességűvé csiszolt az író írásművészete. Ezeknek a novelláknak tartalmát nem lehet elmondani, ezeket el kell olvasni. Tamási Áron székely író, de az ő székelysége magasabb értelmű, jellemző sajátosságokat összesűrítő székelység. A *ma* székelyének életét írja le. Azét a székelyét, aki idegen uralom alatt él. Tamási Áron a dolog természeténél fogva hangfogót tesz szavára, amikor a székelység mostani urairól szól, de ez sem a jellemzésnek, sem az igazságnak, sem a művészi igazmondásnak és gyönyörködtetésnek nem válik hátrányára. Éppen ellenkezőleg. A kisebbségi sorsban való élet jó stílusnevelő. Napjaink székelyét rajzolja Tamási, életet harcoló küzdelmével, csetlés-botlásával, furfangjával. És ezekben a valóság-gyökerű mesékben megelevenednek a fák, füvek, virágok, sziklák és összefolynak valami különös világgá, amelynek Tamási Áron csak nevet adott, de a székely néplélek ihlette. Néhol groteszk, bizzar vagy torz fintorai is vannak ennek a világnak, felrémlenek sokszor az író énje mögötte. Tamási Áron mint tudatos művész kormányozza ezt a világot, néha előtérbe lép, néha hátul marad, vagy bele is olvad személytelenül, de mindig ott érezzük a közösségét vele. Nagyobb munkáiban, mint az «Ábel a rengetegben» és «Jégtörő Mátyásban» ott pompázik ennek a valóságból kilépő és oda visszatérő különös teremtő képzetnek minden szépsége. De ezeket az elbeszéléseket is, mint az író képzetének igaz gyöngyszemeit szertettel fogadjuk, mert mindegyikben ott csillog, tüzesedik a székely nép arcának egy-egy derűs, vagy komor vonása. Kevesebb vagy több a székely «mithológiában», amit Balázs Ferenc

állapított meg annak idején, nem tudom, de egy bizonyos — művészet.
Mihály László.

Alexander Lermet—Holenia: Maltravers feltámadása. (*Fordította Komor András. Franklin Társulat kiadása.*) A hamiskártyás Maltravers gróf, a nagymultú, főnemesi család öregedő, szélhámos sarja, börtönbüntetésének kitöltése után hazatért felvidéki rokonaihoz. Röviddel ezután baleset éri, amibe belehal. Jobban mondva, csak tetszhalott Maltravers gróf, mert a temető kápolnájában felébred és ahogy van, halotti díszben visszamegy a kastélyba, felveszi régi ruháit és kereket old. Fivére, aki felfedezte a dolgot, nem üt lármát, hanem téglával tölti tele a koporsót és azt temetteti el. Matravers feltámadt, hogy tovább éljen. Felveszi a család egyik régi nevét, a Fortescue-t és így folytatja régebbi csínyjeit, üzelmeit. Multjától nem tud szabadulni, a terhes örökség nyomja vállát, de lelkében mintha megváltozott volna. Már nehezebben mozog, Páris s Róma zsongó, nagyvárosi életében lesiklik a szélhámos fortély síma parkettjéről és szívére hallgat. Kudarok, botlások követik egymást, de ezekből mindig megtisztultabban kerül ki és végül is, mint igazi hős, megbékélten esik a végleges halál áldozatává. Életének utolsó szakaszában mintha levezelte volna egész kalandos multját. Röviden ez a tartalma a regénynek, amelynek cselekményét a régi magyar felvidék, Prága s a nyugati nagyvárosok életébe ágyazta bele a szerző. Lernet-Holeniát úgy szokták emlegetni, mint a legszellemesebb osztrák regényírót. Ez a munkája sem viseli magán a német regényírás sajátos és kötelező hagyományait, Lernet-Holenia lelkével inkább a francia és a ma élenhaladó angol szellemiséggel rokon és ezekből a

hatásokból táplálkozik. Regényének itt körvonalozott meséje csak váz, amit az író szellemes, könnyed, csillogó stílusba öltöztet fel. Tanulságos, anélkül, hogy a tendencia avasságának ízét éreznünk ki belőle. Mulatságos, érdekes, anélkül, hogy felszínessé válnék. A francia és az angol lecture-regényekkel rokonságot tart Lernet-Holenia, de ez inkább csak a látszatra szól. Ez a regénye is lát-szólagos könnyűsége és könnyedsége ellenére mélyen járó és nem afféle «útikönyv», amelyet olvasása után félredob az olvasó. Nem, mert az író nevető szemének prizmáján a világháború utáni esztendőök furcsa, groteszk tánca gomolyog.

Mihály László.

Toldalaghy Pál: Hajnali versenyfutás. (Pázmány Péter Irodalmi Társaság kiadása.)

Aki már járt naptól fürdetett mezőn, amikor még a sugarak nem itták föl a harmatot, hanem még ott hintáznak, csengetyűznek a mezei virágok bársonyán vagy a fűvek karcsú, kinyúló szálhegyén és az illat is indulón öleli a ragyogó színeket, — az megtalálja mindezt a pompát szavakkal nemcsak megközelítve, hanem szinte élővé varázsolva Toldalaghy verseiben. Mintha minden versét kint írta volna «a felhők alatt hanyatt» feküdve, ahol figyelni a csöndet, mely «sugárzó kék üveg», a felhők járását, az apró bogarakat, a zöld levelibékát, az ághegyek pávatollait és elfelejtkezik az időről, míg körötte megnőnek a fűszálak.

Valami furcsa, kedves egybeolvadás van a táj és a szemlélő között, a határok egybemosódnak. Gyakran váltják egymást az olyan hasonlatok, hol emberivé változik a táj: «szakállas fű», «berzenkedő felhő», «A fák hatalmas karjain kis póre hóleány feküdt», — hol pedig növényivé fi-

nomulnak az emberi tagok: «ujjaid, mint a gyökerek», «hajtásszerű friss tagjaid».

Csodálatosan tud a szavakkal bánni, egészen friss a hangja, új a szemléleti módja, váratlanok az asz-szemléleti módja, valósággal fellobbantja a színeit és szinte ecsettel festi a képeit. Csupa fiatalosan sugárzó lendület, csupa kamaszos báj.

És mégis, ezen a fiatalaságon túl, kész forma, érett tartalom és meglepően tiszta életfelfogás a jellemző:

*«Bölcsen szeretnék élni, mint a vének.
Oly egyszerűen, akár a gyermekek.»*

A fiatal Toldalaghy lírája nemcsak ígéret, hanem beérkezés.

Nagy Méda.

Szász Károly: Ciprus. (Versek. Franklin-Társulat kiadása. 1937. 98. l.)

Tisztelet, sok és mély tisztelet ennek a hitvestársi fájdalmat hitté és költészetté ihlető verskötetnek. Úgy érezzük, hogy csak esztétikai szándékkal nem is szabad hozzányulnunk. A költemények szépsége, értéke magasabb igényű, mintsem hogy csak formai szempontok kísérelnék meg azokat meghatározni. Az egész kötet egy érzelem-anyagból való: a meghalt hitves emlékére minden veszteség fájdalommal visszaboruló férj hívő s emberi megindultságából. Ez az érzés minden egyes vers fogantatója, színezője, hullámozó tartalmú megmélyítője. A költői forma szinte láthatatlanná egyszerűsödik mellette, nem törekszik külön hatásokra, alig ékesít és nem cicomáz, a nyelv zokogó hangszíne letompítja a ritmus zenéjét: minden alázatos elhalkulással szolgálja, emeli ki maga fölé a vivódó fájdalom férfias, stilizálatlan méltóságát, s a képzelet, mint a ravatalok halotti gyertyafénye, az emlékezés fel-feltűnő képeivel derengi át az

egyedüllét magányát. Az egyes versek, bár a lélek ugyanazon elborult tájékairól valók, mind külön lírai pillanatot feloldásának adják, ezért nem egyhangúak. A fájdalom valamennyiben másként válik átéléssé és kiegyenlítő-déssé. A feszültségnek s egyensúlyba átváltásnak ez a változatos küzdelme adja meg a költeményeknek állandóan életté fokozott élményszépségét s vonzó szerkezeti művészetét. Itt találkozunk össze az ember, a költő, a hívő, mindegyik az elmélyítés külön fokát jelenti, együtt pedig a vallásos lírának nem egyszer mintáját alkotja.

Igazabb, lelkibb költői felavatását a fájdalom érzésének ritkán találhatni úgy, mintahogy Szász Károly azt kötetében — «legdrágább kincsét» nekünk ajándékozva — bemutatta. bs.

R. Berde Mária : Tüzes kemence. (Erdélyi Magyar Irói Rend, Nyugat könyvkiadó. 1936.) «Új könyvemben női problémát választottam a regény magvául. Van-e joga és ereje a megtántorodott feleségnek megkeresni az utat és vissza is találni, csak önmaga által, a benső vezeklés tisztító-tűzén keresztül az emelkedett, boldog, igaz emberséghez? Ha értékünk felől nem cselekedeteink, hanem azok rúgóói határoznak, ha a legfőbb mérlegen annyit nyomunk, amely nagyon szeretni tudunk, ha az marad tisztán, aki lelkét menti meg: akkor nem méltatlan bűnöst oldozok fel a műben, amely belső formája szerint hosszú életgyónás. Van a bizalmaságnak egy kivételes foka asszony és asszony között, ilyen mély, baráti, szinte vallásos őszinteség ábrázolása alkotja a regény keretét» — mondja az író nő munkájáról, amelyben mindenkor női problémát vet fel és helyez a ma időszerűségébe, bár vannak olyanok, akik a témát 1936-hoz képest túlhaladtoknak, a megírás «kettős én»-ben való beszélgetésének

formáját nehézkesnek találják. Berde Mária nyilván jelképes értelműnek szánta a «Tüzes kemencét», célzott a világháborúban urától elszakított és pillanatnyilag megtévedt úriasszony belső lelki vívódásaira. De ez a Tüzes kemence *valóság* is, amikor ugyancsak a fogságból váratlanul hazatért Nyikulicza izzóra hevített kemencében süti félholtra féltékeny dühében kikapóssá vált s a falu szájára került Sziát, a csinos oláh menyecskét. Ugyanazt a kérdést *két* alakban, finomabb és durvább kivitelben tartja elének az író. Imitt-amott párhuzamosan haladnak a két esemény szála, másutt pedig összefonódnak. Az olvasóra van bízva, hogy melyik tűz a fájdalmasabb és égetőbb: a lélek tüze, vagy a kemence forró parazsa, amelybe lökte hűtlen asszonyát a baromi módon bosszút álló férj. Finom lélekrajz és a vidéki erdélyi magyar élet pompás festése jellemzi Berde Máriaékat ezt a regényt, de ezenfelül az a bizonyos «nehézkesség» is, amely az erdélyiek legtöbbszörénél megnyilvánul, legjobban talán az író nőnél. Ezt csupán megállapításképpen, nem megrová képpen jegyzi meg a kritikus. Azt is, hogy a regény hátterét alighanem romantikusnak itéli az átlagolvasó, pedig reálisabb életképet a háború utáni Erdély nemzetiségi vidékeiről kevesen adtak úgy, mint Berde Mária. A regény történetének hátterre a világháború előtti esztendőket, a háború és az impériumváltozásnak az ideje. Ezek zökkenő nélkül fonódnak egymásba az ágyúk dörgésének moraja tompán távolról mosódik el fülünkben és Erdély sorsváltozásának keserűségéből is alig kap valamit az, aki keresi. «Pár nap mulva aztán befutott velem a vonat a kis őrház elé. Lila petuniák, sárga «nemzeti rózsák» és égő piros pelargoniák lobogtak elem az ágyásokban. Ilyen két mondatral jelzi többek között Berde Má-

ria a változást Erdély életében. Tö-
mör, izmos nyelvét tájszólások íze-
sítik. Nem a színmagyar székelyföld
tájszavai, hanem a szórvány-magyar-
ság szólásmondásai ütik fel sok he-
lyütt a fejüket. Különös nyelv ez, a
magyarság keveredik a nemzetiség-
gel, lemorzsolódik, de fel is szívja
magába az idegen elemeket. Talán
nem is a provincializmusok az érde-
kesek, hanem a beszédmodor, az a
különös elnyújtott hangsúly, az *a*-nak
az «o» helyett való túltengése, amit
az oláh nép nyelvhatása hozott a
magyarba. «Instállam indittatni a
völgyben hamar estevedik kisasszan»
— ilyen szólások bővelkednek Berde
Mária regényében, amelyben tökéle-
tesen hozza élénk Erdélynek furcsa
magyar világát. Akik problémáinak
lélektani megoldásával talán nem ér-
tenek egyet, vagy túl súlyosan ötvö-
zöttnek találják a regény formáját,
azokat kibékítheti az az egészséges
realizmus, amely Berde Máriaéknál
ebben a munkájában is döntő szerepre
jutott. Erénynek kell betudni azt,
hogy nem téved hatásvadászásba,
amikor egyesek esetleg túllépnék a
művészi ízlés határait és ha népszerü-
ségét nem is növeli a «Tüzes kemene»,
hibái ellenére sem tartozik az «egy
könyvvel több» megítélés alá.

Mihály László.

Egyetemes vallástörténet. (Irtá:
Kühár Flóris O. S. B. Két kötet.
A Szent István-Társulat kiadása. I. k.
343 oldal, II. k. 400 oldal. A két kötet
ára együtt 10 P.)

A szellemi élet mai korszaka külö-
nös érdeklődéssel fordul a vallás felé,
ép ezért a tudomány nyereségének
örömeivel kell fogadnunk, hogy Kühár
Flóris *Egyetemes vallástörténetének* be-
fejező, második kötete is megjelent.
A nagyértékű munka első kötete, me-
lyet annak idején a *Napkelet* részlete-
sen méltatott, részben az ősnépeket,
az őstörténelmet s a nagy-kultúrák

közül azokat az előázsiai és afrikai
kultúrákat tárgyalta, amelyek ké-
sőbb összetevőkként tűnnek elő a hel-
lenizmus földközítengeri kultúrájáb-
ban. Itt esik tehát szó Babel és Assur
vallásáról s szinkretizmusból eredő
kultuszairól, az iráni vallásokról és
Zarathustráról, Maniról és ezeréves
tanáról, a manichaeizmusról, Szíria,
Fönícia, Kánaán és Kisázsia vallásai-
ról és az egyiptomi vallás titkairól.

A második kötetben a tudós szerző
a vallástörténet további anyagát, a
görög és római valláson kívül az
európai népek ősvallásait, majd az
iszlámot és a föld teljes felfedezésével
ismertté vált ázsiai és amerikai nagy-
kultúrák vallásait dolgozza fel. A gö-
rög vallás forrásainak feltárása után
Kühár Flóris itt ismerteti az ősi
római pantheont és Augustus vallási
reformját, a kelták, germánok és szlá-
vok vallását, az ural-altáji népek és
a magyarság ősvallását, az iszlám
után a Védák vallását, a brahmaniz-
must, buddhizmust és hinduizmust,
Kína vallását, a Taot és Konfuciusz
tanait, a japán sintoizmust, valamint
az amerikai őslakók, a mayák, azte-
kek és inkák vallását.

A második kötet befejező fejezete
gondoskodik a két kinyilatkoztatott
vallásnak, a zsidónak és keresztény-
nek, az egyetemes vallástörténet fol-
lyamába való beillesztéséről. Ez a
rész ismerteti tehát az ó- és újszö-
vetségnek a vallástörténetben való
szerepét, az ószövetségi vallás fejlő-
dését s Jézus Krisztusnak történeti
személyét és a kereszténység lényegét.

Már ez a rövid áttekintés is képet
ad arról a roppant anyagról, melyet
Kühár Flóris kétkötetes munkája fel-
ölel. Szinte szokatlan, hogy ilyen sok-
oldalú s majdnem minden szaktudo-
mánnyal érintkező anyagot egyetlen
szerző foglaljon össze. Maga Kühár is
tudatában van munkája egyes hiá-
nyainak, melyek nélkül egyetlen ily
nagy munka sem lehet el. Így a két

kötet egyes részei nem egyformán ki-
merítők és részletesek. Ép a Törvény,
próféták, Krisztus című rész szembe-
tűnően rövid. De a szerzőnek nem is
az volt a célja, hogy olyan feladatot
teljesítsen, amit mások hat-nyolc kö-
tetben végeznek el. Célja az volt,
hogy egészben és részeiben a *mának*
tudományos eredményeit közelítse
meg. Amidőn tehát meghatározta Jé-
zus Krisztusnak a világtörténelemben
való helyét, nem a kereszténység val-
lástörténetét óhajtotta megírni, mert
ez az egyháztörténetnek, dogmatörté-
netnek s liturgiátörténetnek a dolga.
Csak azt a pontot kívánta megjelölni,
amelyben Jézus és a kereszténység a
vallástörténetbe belekapcsolódott.
Mellőzte tárgyalásában Jézus életé-
nek részletes ismertetését s a hozzája
kapcsolódó kronológiai és kortörténeti
kérdéseket. Nem tárta fel Krisztus
tanítását sem részletesen. Elvégzi ezt
a dogmatika, az erkölcsstan stb. Fel-
adatának módszertani megalapozásá-
hoz csak kettőt hangsúlyozott:
1. hogy Jézus történeti személy, élete
és halála történeti tények, 2. hogy
Jézus tanítása vallástörténeti szem-
pontból egészen megbízható forrás-
kon nyugszik.

A két kötet valóságos kincsháza
a vallástörténeti kutatás legmoder-
nebb megállapításainak. Kühár Flóris
tudása rendkívül nagy és igen elmé-
lyedő. Alig van a vallástörténettel
foglalkozó irodalomnak olyan munká-
ja, melyet ne ismerne s a kutatá-
soknak olyan eredménye, melyet
szinte sajtóemberi fürgeséggel fel ne
dolgozna. Ehhez képest Kühár Flóris
könyvében sok a lekötően érdekes,
új anyag. Nagyon időszerű pl. az a
meghatározása, hogy az indiai Védák
nem tekinthetők az indogermán, sőt
az egyetemes vallástörténet kezdő
fokának, amint azt a német tudomá-
ny egyik-másik kiváló képviselője,
Max Müller, Oldenberg és Wecker
állította, hanem a Védákban egy, a

többihez hasonló ú. n. kultúrvallás
előrehaladott átmeneti állomását kell
keresnünk, amelyről azt sem mond-
hatjuk, hogy egyágú fejlődés ered-
ménye, mert hiszen több vallásforma
keveredése látszik rajta.

Az ősmagyar mithológia kutatóira
nézve igen tanulságos fejezete a
könyvnek az, amelyben Kühár a ma-
gyarság ős vallását tárgyalja igen
tárgyilagosan s Ipolyi Arnold mese-
mondással határos megállapításaitól
teljesen függetlenül. A szerző rámu-
tat arra, hogy a honfoglaló magyar-
ság vallási műveltsége jóval mag-
sabb volt, mint azoké a rokonnépeké,
amelyektől a történelem elsodorta.
A magyarság már hosszú vándorútján
a tisztultabb monoteizmus hatása alá
került. A magyarság vallási tudatá-
nak viszonylagos fejlettségére utal
sok más körülmény is. A keresztény-
ség aránylag könnyen hatotta át a
a magyarságot, szoros értelemben vett
vallási küzdelem nem is került sor.
A királyság megalapítását, Szent Ist-
ván halálát követő lázadásokban nem
vallási, hanem politikai érdekek vol-
tak döntők. A nép és a pogány pap-
ság ellenállásának gyengeségére mu-
tat a keresztény vértanúk (Szent Gel-
lért és társai) csekély száma is.

Kühár Flóris, aki már régebben
megírta *Bevezetés a vallás lélektanába*,
majd ezt követően *A vallásbölcszelet*
jőkérdései című munkáját, most az
Egyetemes vallástörténettel teljessé tette
ezt a vallástudományi sorozatot. Új
könyve, amely stílusban méltó eddigi
kivételes stílusművészetéhez, min-
den komoly könyvtárnak elmaradha-
tlan szükséglete. P. K.

Öt verseskötet. (Nagy Emma, Ko-
vách Ferenc, Fehér Tibor, Sziráky
Dénes Sándor és Kis Gábor versei.)

Újabban nagy számmal vannak
versírók, akikben a hivatástudat
előbb ébred fel, mint mielőtt még az
egyéni és közös sors kohójában igazi

költővé edződtek és tisztultak volna. A mai magyar és európai, sőt világválság, egyszóval az ember válsága, meg a kéznél levő jelszavak, mind kovásza annak, hogy a hiúságból vagy ambícióból, esetleg részvétből költői hajlamokkal terhes emberekben a hivatástudat felébredjen. A divatos verstani szabálytalanság azután egyenesen belelovalja őket a — költészetbe. Minthogy pedig a versírásnak tulajdonképpen a hivatástudat a nagyobb jogcíme, de látszólag könnyebb vége, ezért oly nagy manapság a verskötetekben és a lapok hasábjain a prédikátori szöveghatóságok lapos áradata.

Ezek a «költők» ugyanis rendszerint kozmikus és világmegváltó gondolatokat görgetnek prózai fantáziájuk porában s miután mondanivalóikat a rendesenél rövidebb sorokba tördelték, azt hiszik, hogy szabadverset alkottak, tehát költők, holott a szabadvers a költői művészet teteje. A szabadversnek elemi feltétele, hogy a lélekből robbanjon ki s jobban feszüljön, mint a legzártabb más formák is. Ezért csak hosszú iskolázottság vezethet el hozzá. Hogy azonban a legtöbb versíró csak a könnyebbség kedvéért, a fáradságos iskola megkerülésével írja «szabadverseit», mert azt hiszi, hogy ennek a formának nincsenek törvényei, azt legjobban éppen a zárt formákban való szegénységük és gyengeségük bizonyítja.

Minthogy tehát költőnek lenni sors és hivatás, költeni pedig, Ibsen szerint, annyit tesz, mint ítélőszéket tartani magunk felett, lássuk már most ezen a mérlegen az előttem levő kötetek költői súlyát.

Egy nő és négy férfi, de az öt között Nagy Emma vezet. Költő mind sorsában, mind hivatásában. Nagy költő? Még nem, de igazi és már a maradandóság kapujában áll. Hosszú évek és még hosszabb szenvedések, izzások termését gyűjtötte legújabb

kötetébe, mely nemcsak témagazdagságával és formáinak változatosságával, hanem perspektívájával is, egyszóval lelkének átfűtöttségével és sugárzó erejével válik ki a többi közül. Hogy mi a költői sors az ő esetében, hogy miben áll a tehetség izzása és a hivatástudat teljesítése, az mind olvasható «Az árva nő balladájá»-ban. Nagy Emma végigjárta a szenvedések kálváriás útját s a szerelmi, meg egyéb csalódásokon túl, női meddségének gyötrő magányában ráeszmélt emberi s egyben költői hivatására. Ez pedig a szeretet. Ezt sirja, üvölti, káromkodja, — sugározza, de nem prédikálja. Cselekszi. A lázadás viharából és a céltalanság örvényéből megerősödve és megtisztulva kerül ki s fölfelé vezető útján eljut a legmagasabb lépcsőfokra — a maradandóság kapujában — a nemes egyszerűségig és Krisztusig. Ez utóbbi azonban már csak inkább program, mint beteljesült valóság. Azá következő kötetében kell válnia, ami, a jelek szerint, minden bizonnyal meg is történik. Ott bent, a kapun túl, lélekké lesz minden szó és Krisztus maga az élet. Nagy Emma a kezét már a kilincsen tartja s ezért öröm a költészet és feltétlen nyeresége az irodalomnak.

Költői súlyban nem sokkal kisebb nála s csak témáiban mutatkozik szűkmarkúbbnak Kovách Ferenc, aki a «Harc halálíg» lélekkel átítatott verseiért általában nagyobb elismerést és népszerűséget érdemelne. Újszerűen ható tárgykörében, a házasságában megnevértett férj panaszaiiban a tiszta és áldozatos szeretet hangjái emelkedik. Pedig nem sima az útja, a kétségbeesés és lázadás görngyei borítják azt, de őt, aki már az öngyilkosság szakadékáig is eljutott, mégis visszarántja a gyermek és a család. És viszi keresztjét önfeláldozással, igaz keresztényhez méltó türelessel tovább. De ez az áldozat már nem panasz az ajkán, hanem szeretet. Így

ének: «Ne gyűlölj érte: ember vagyok, férfi; nem tudok már életet cserélni, — így jöttem, így küldtek, így akarta a világot benépesítő Szándék. A gyermek Isten-ajándék. Legszébb . . . A kinért, mellyel áthoztad őket, mosolyt és csókot fizetnek . . . százszor kinyithatod kalitkám ajtaját, én visszatérek mindig békeolajággal, mert így akarta ezt is fenn az Alkotó.» Majd másutt: «És látom, adni kell. Adni, mindig adni, — talán nem is szívet, érzést, csókot, — nem bókot és nem szerelmet, — az önzésből kell irtoztatni». S még mélyebbről: «Bűn, tudom, mit forgatok agyamban, hogy boldogabb lehetnél egymagadban — s én messze elmegyek... Így vétkezem ezerszer gondolatban... szemem tele van képpel — széppel, miként tengerszemek, s ha elmennék, ezek a képek halkan mind visszatérnek . . . s a tó tükre egyszer összetörne, rázúgna sikoltva milliónyi könnye szívemnek . . . Vernek a könynek, ostor, — mert ki egyszer beléköstöl az otthoni zajba, gyerekkacajba, még a sírból is visszatérne».

Ime, a szenvedésben ébredt hivatástudat sugárzása. Kovách Ferenc szintén nem prédikál, hanem a szívén szűri át az embereknek szánt mondanivalóit.

Ugyanebből a szempontból azonban már baj van Fehér Tiborral. Kötetének címében is azt mondja ugyan, hogy «Szeretni kell», de már megfelelő versében is csak elverklizi a krisztusi példát és gondolatot. A jelző nem válik életté nála, nagyon is program marad, üres és szívtelen. Nem értjük, mit kell szeretni a kivégzett ember kiugró szemén, — ami ismételten visszatér nála — s az ájult rabon a börtönfenéken, mikor ezek a képek a köztudatban inkább bűnt és megérdemelt büntetést fednek, mint ártatlanságot. S bár a bűnt is szeretni kell, de amikor tengernyi a szeretet megváltására szoruló tisztessé-

ges és ártatlanul szenvedő ember, akkor az efajta kiabáló szeretet nem hat egyébnek jelszavas tüntetésnél. Az ilyen érzések székhelye nem anynyira a szívben, mint inkább a torokban van.

Még leginkább költőnek mutatkozik tájképeiben, melyeket áttelekésít ugyan, de legtöbbször azokat is egy mintára, egyhangúan. Mélységek és magasságok bizony csak szavakban jelentkeznek, nem pedig érzésekben ebben a vonzó című kis kötetben. Verselése formai szegénységében, sajnos, szintén az iskola megkerülését kiáltozza.

Legnagyobb szeretettel Sziráky Dénes Sándor kötetéhez közeledtünk, mert ez a megszállott Szabadkáról röppent ide s részben az ottani magyar fiatalság költői törekvéseit is tükrözi. Megjelenése mind között a legválasztékosabb — külsőben: cellophan-burkolással, finom papíron, rajzokkal ékesítve küldte át kötetét. Témái is újszerűek, szóval, kívül-belül modern. Azonban, — ő az a bizonyos kozmikus terheket emelgető titán, aki sok mondanivalójában idekapkod, odakapkod és végeredményben semmit sem fog. Belekap a mindenségben kifeszített húrokba, mint egy hárfába, de ebből a játékból nem zene és harmónia lesz, hanem zűrzavar. Mondani sem kell, hogy verselése ennek megfelelően ugyancsak modern, azaz «szabadvers». Nagyon fiatal ember lehet még Sziráky Dénes Sándor, mert versei közelállanak még az önképzőköri színvonalhoz. Mindössze egyetlen figyelemreméltóan szép verse akad a kötetben, a «Tea».

Legfurcsább a jelentkezési formája ötüik között Kiss Gábornak, mert a bátortalanabb, vagy — a legambiciózusabb. Előlről ugyanis egy nagytekintélyű egyetemi tanárra támaszkodva, hátulról pedig előző kötetéről szóló bírálatokba burkolózva toppan

elénk, mint aki már előre el akar háritani magától minden ezektől eltérő véleményt.

A «Majtény után» című kötet jó részét kuruckalok töltik meg, melyekben Kiss Gábor szerencsésen utánozza Rákóczi korának költői hangját és zamatát. Témaiban azonban már egyhangúság mutatkozik s így ezek a versek minden allegorikus célzatuk ellenére is kissé megkésettnek hatnak. Az idő különben is eldübörgött a kuruckodó költészet fölött, de Kiss Gábor ezen felül sem tudja hangját következatosan mai mondanivalóval telíteni. Korholó és tisztogató törekvésében, megirredenta vonatkozásában ez a költészet nagyon is erőtlen, mert a mult hangja fátyolozza értelmét. A ma mondanivalója világosabb kifejezéseket követel, mint amilyen például irredenta területen Végvári költészete, vagy a purifikálásban Mécs Lászlóé. Így Kiss Gábornak ezek a versei inkább a műzeumi érdekességek közé kívánkoznak, mint az élet asztalára.

Többi versében vagy programosan dolgozik, vagy pedig játékosan. A szó, a rím és a verselés öncéllá válik bennük s ezek minden zeneiségük mellett is értelmetlenül hatnak. De hát a költészetnek a zenénél elsődlegesebb területe lévén az értelem, e fajta verseit nem is lehet kritizálni.

Zalai Fodor Gyula.

Elisabeth Barrett Browning: Portugál szonettek. (*Máté József fordítása.*)

A nagy és értékes lelkek közül kevesnek osztályrésze a beteljesedett szerelem. A költők pedig legtöbbször csak álmodják, vagy reménytelenül hordozzák magukban. A világirodalom nem sok példát mutathat föl, amikor két, csaknem egyenértékű költő, egymásra talál a szerelemnek nemcsak szavaival, hanem valóságos lényegével is. Elisabeth Barrett már

ismert és beérkezett költő, amikor találkozik Browning Roberttel, aki erőteljes és különös költészetével akkor kezd föltünni. És ezzel megindul a két nagy költő között a világirodalomban egyedül álló szerelmi levélváltás, amely alapja lesz a 46 szonettből álló versgyűjteménynek, amely nemcsak szépségével hódítja meg a világot, hanem a mögötte rejtőző különös sors is hozzá ad valami csodálatos, finom hangulatot, amely olvasás közben mindig ott kísért. Mert ezeket a szonetteket nem lehet elválasztani a valóságos élet ütőerétől, belőle sugárzott széjjel és csak akkor élvezhetjük teljes tisztasággal, ha ismerjük ennek a rendkívüli asszonynak a történetét.

Elisabeth Barrett tizenöt éves korában megbetegszik s ettől kezdve bezárul előtte a világ. De nemcsak szobája négy fala volt a börtön, hanem a családján zsarnok módra uralkodó apa is megnehezítette ezt a magányt. Egyedül a költészet volt a vigasztalása. Határtalan szabadságra vágyott egész életében a maga, a mások, a lelkek szabadságára és a legnagyobb megkötöttség volt a sorsa. Csak negyvenéves korában nyílt meg az ajtó, mely fogságából kivezetett. Mikor Robert Browning megismeri, azt hiszi, hogy örökre ágyhoz láncolt beteg. De a szerelem csodát mivel. Elisabeth talpraáll, meggyógyul, egy év múlva már asszony és megajándékozza a legszeretettebb férfit a szerelmi szonettek halhatatlan szépségével. — «Portugál szonettek» nevet pedig azért adta kötetének, hogy fordításnak higgyék, mert asszonyi érzékenysége nem akarta, hogy meztelen szívét lássák az emberek.

Már csak a halálra gondolt és egyszerre a szerelem ragadta el olyan magasságokba, amelyet sohasem álmodott. De még kételkedik benne, még nem meri hinni, hogy

őt magáért is lehessen szeretni, azt hiszi, már késő. Első verseinek viszatérő hangja az a könyörgés, hogy ne csak azért szeresse őt szerelmese, mert szavakba tudja önteni az érzéseit, mert lélekben rokon vele, hanem csak a szerelemért magáért: «Engedd, hogy lényem nőiessége lépjen eléd.» Egész asszony akar lenni a férfi szemében, fél, hogy csak a szájalom kapcsolja hozzá és ez a félelem végigkíséri verseit. Ezért kéri gyakran és nem tud betelni vele: «Mondd, hogy szeretsz s megújra és egyre, — ezüstön verd ki!» Nem fogom megenni, hisz a csillag se sok az égen és a sok virág is mind elfér a földön.

Ómaga teljes lényét feloldja a szerelemben és a férfi lába elé dobja: «... semminek tekintsd, s úgy menj, hogy lábad rátaposson.» Ez a női alázat legbensőbb forrása, szinte alaphangja verseinek: «...mily szegény vagyok, hiába bátorítsz.» Az örök nő alázata ez, a nőé, aki mindig maga fölött akarja tudni a férfit. Ezzel éri el, hogy nemcsak a kivételes asszony szerelmét énekli, hanem azt, amely minden asszony gyökere, lényé, sajátja: a teljes megadás, meghódolás a szeretett férfi előtt. Ez a teljessége az asszonyi szerelemnek. Elisabeth Barrett ezt nemcsak elérte, hanem a változó időben mozdulatlaná faragta.

Máté József szép és gondos fordításáért nemcsak dicséret, de köszönet is jár, hogy így hozzáférhetővé tette mindenki számára ezeket a halhatatlan szépségű szonettekét.

Nagy Méda.

Liam O'Flaherty: A celluloid istennő. (Athenaeum-kiadás.)

Kalandregény. A laikus, gyanútlan olvasót talán érdekelheti is, akár valami detektív regény, amelyből nem egészen sikkasztottak el minden írói értéket.

A celluloid istennő egy ír parasztleány, akiből filmsztárt akarnak csinálni. Körülötte fölvonulnak a kapitalizmus és a művészet dögmadarai: egy hollywoodi garnitúra, teljes alacsonyrendűségében. A magyar kiadó «megdöbentő, véres szatírá»-nak minősíti ezt a könyvet, mi hajlandók vagyunk valóságnak elfogadni a «biznisz» e skrupulustalan és lelkiismeretlen lovagjait, akik az üzleti siker lehetőségéért minden alávalóságra képesek, jöllehet a «világhírű»-vé kinevezett angol író a riportregény lihegésében ugyancsak a papíron felejtí alakjait. Gyári-üzemi irodalom ez, rokona annak, amelyet Hollywood is oly bőven produkál a tömegizlés kielégítésére. Miért kell erről így írni: «Vulkánikus erő földalatti robaja kíséri végig ezt a könyvet; olvasása megrázó, felejtethetetlen élmény». Hiszen ilyen kijelentésekkel a kiadó elértékteleníti azt a nemes irodalmat, amely csakugyan megérdemli a fémjelzést. Hol az az olvasó, aki, ha ezt a könyvet és kísérő reklámját elolvasta, hinni fog a kiadónak, amikor csakugyan remekművet harangoz be? Ami kevés hitele kritikának, könyvismertetésnek van, azt az ilyen hazugul alkalmazott bombasztok fogják lerontani.

A «Te jó Isten»-ekkel teletűzdelt fordítás nagy igekezettel próbálja elénk idézni azt a «mélyenjáró» szellemet, amelyet ez a hollywoodi garnitúra képvisel és csak ott lő túl a célon, amikor az «esőverte, hőlepte» szavak mintájára új jelzőt formál, ilyenformán: *trágyaszórta utak.*

M. Gy.

B. Nichols: Kertem. (Dante kiadás.)

Aki csak egyszer is figyelemmel kísérte azt a csodát, mint lesz egy majdnem semminek nevezhető magocskából, például a közismert petunia magjából, hosszúszerű virág,

amely egész nyáron át reánk nevet kedves tölcéses virágaival, vagy nap-nap után, hosszú heteken át, türelmetlenül hajolt a gumókat rejtő ládika fölé, hogy valamely tûhegyes levélke kibomlását lesse, mintha izgalmával behatolhatna a természet tûneményes titkaiba; aki egy tenyérnyi kertben valaha is fölérezte azt a nosztalgíát, amely a városhoz kötött embert eltölti a szabad természet imádatával, az sok örömet fog találni Nichols könyvében. Nem szakembereknek készült könyv, de nem is az a német-fajta, amely a kezdőnek még azt is megmagyarázza, hogyan térdeljen le, miként fogja kézbe az ásót és mint gombolyítsa föl a spárgát. Az lehetne mondani, semmi alaposság nincs benne, de annál több szeretet a virágok iránt. Azt írja egy helyütt: Ha bolondnak tartotok is, mindig azt hiszem, hogy a virágok tudják, mit beszélünk róluk. Ha egy ösztövére csillagfürtöt látok, szeretek hallótávolságon túl kerülni, mielőtt valami sértő megjegyzést tennék rá. Mert mit tudhatjuk, micsoda kínokat szenved?

A kezdő türelmetlen örömeivel és tapasztalatlanságával lát neki a kertcsinálásnak és kedves humorral közli csalódásait, bosszúságait. Lelkessége akaratlanul is Alphonse Karr világhírű könyvét, az «Utazás a kertem körül»-t, juttatja eszünkbe, de Karr a tapasztalt kertész útmutatásaival vezet végig bennünket a kertjén, míg Nichols a kezdő kísérleteinek izgalmait, a teremtés örömeit és meglepéseit írja le. Ingerlő jelzői vannak minden virágra és az olvasónak nyomban kedve támad, hogy maga is megpróbálkozzék valamilyen formában a kertészkedéssel.

M. Gy.

A halál himnusza. (Hungária nyomda.)

Mint a karácsonyi könyvpiac meg-

lepetéséről kell beszámolnunk erről a könyvről, amely a Magyar Bibliofil Társaság 1936. évi pályázatán «Az év legszebb könyve» címet nyerte el. A kiváló ízléssel kiállított könyv megrázó erejű szövegét Ráskai Lea domonkosrendi apáca, a Margit-legenda fordítója, másolta ki a Példák könyvéből és Beöthy Zsolt dolgozta fel.

Mintha középkori kolostorok borujában kongának el ezek a «De profundis»-szerű strófák, amelyek sorra vesznek mindenkit, királyt, pápát, gazdagot, szegényt s komor zengéssel, a földtől elszakadtan, a himnuszok ünnepi s mégis siri szavával ismétlik: Elmegyek meghalni... A kor szelleme az egész emberiség kétségbeesését egybefogta, elmúlt és eljövendő évezredek halálvágyát sugározta ezekben az elforgó időt is megálló, búcsúztató parafrázisokba, amelyek ma, egy véres világháború után s egy talán még véresebb előtt, szinte megnyugtatóan hatnak, amikor Krisztushoz ölelkezve, azzal végzik: Elmegyek meghalni, remélvén az örökké megmaradandó életet, kiért ez elmúló életet megutálom. Ezenképpen jól megyek meghalni...

Különleges papíron, ólomtömbökbe vésett gót betűkkel, színes iniciálékkal és a középkor stílusában készült többszínű rajzokkal, a legharmonikusabb elrendezésben jelenítette meg ezt a szöveget a Hungária nyomda. Az írásért és a rajzokért Bródy Maróti Dórát, az ólombavésésért és az ízléses kivitelért Kner Albertet, a nyomda művészi vezetőjét, azért az áldozatért pedig, amellyel a mai racionalizáló korban az üzletiesség elvét fölfüggesztve, csupán a művészi szempontoknak hódolva adta ki ezt a könyvet, magát a Hungária nyomdát illeti a legteljesebb elismerés.

Majthényi György.

S Z I N H Á Z.

A szűz és a gödölye.

Zilahy Lajos színműve a Magyar Színházban.

Három nemzedék történetét kapjuk, valóban olyan benyomásunk marad felőle, mint hogyha hatalmas terjedelmű családi regényen haladtunk volna át. De a szálak a színpadon mesteri biztossággal futnak össze drámai erejű és távlatú jelenetekbe. Egy előkelő üzletház falai közt él együtt a népes család, a tisztesség és munka hagyományához hű, öreg Huben körül. A régi nemes erkölcsök jelképéül megőrizte a család kincsét, egy gyöngéd ihletű quattrocento-festményt, babonás hittel, hogy ennek sorsától függ ivadékainak boldogulása. De fiai már lecsúsztak a biztos talajról, «korszerű» érvényesülés szédülete kapja el őket, alig várják, hogy rájuk szálljon a kép, melynek ők már palládium voltát nem érzik, csak anyagi gyümölcsöztetésére áhítoznak. Az öreg a ház vagyoni összeomlásának elhárítása végett kénytelen megválni képétől, de ezt nem vallja meg gyermekeinek, a megrázkódtatásba belepusztul, titkát csak halála után három évvel fedí majd fel az a levele, amelyet végakarátával addig felbonthatatlannak nyilvánít. Hadd forrják ki magukat a jellemek és ösztönök a titokban eladott kép helyén függő másolatnak *vélt* öröksége körül. A valódi kép egy talpig becsületes kanadai farmerhez került, az igyekvésnek és becsületességnek új, a régihez tökéletesen méltó otthonába, a hamisítvány pedig a méltatlan örökösökre nézve oltalmazó szimbolum helyett Eris almájává változik. Az apa makulátlan erkölcse csak fiatal özvegy leányában él tovább, a két férfitestvér előbb az ő kisémmizésére szövetkezik, azután egymást emésztienek el az örökséért. Az idősebb fivér felesége, aki sógorával régi bűnös viszonyt folytat és sógornője fiát is megrontja, mint valódi «Dritte im Bunde» segít a kárhozat felé sodorni a lejtőre került családot. Csak a leari sorsra jutott nővér áll rendületlenül és tisztán ebben a szennyes kavargásban, valamедdig eljön érte a megváltás annak a derék ültetvényesnek személyében, akihez a csodatevő kép került. Ők a boldogság várományosai, a romlottak és züllöttek pedig — fejük felett a leselkedő végzettel, a három évig még néma hamisítvánnyal — hazug cinkossággal rendezkednek be hiénaerkölcsű «családi» életük folytatására.

Véres könyörtelenséggel mutat rá Zilahy az *up to date* erkölcsök kétségbeejtő fertőjére. De azért meglátja a csillagot is, a jók és tiszták homlokán. Egészséges az undora és acélos a hite. Színpadon eddig ez a legnemesebb mondanivalója s technikailag is ez a legbiztosabb, leggazdaságosabb és legművészebb munkája. Mindenekfölött pedig dialógusának írói sugallatossága, a lényegre irányuló diszkrécioja, művészi életvalóságot teremtő plasztikája emeli a valódi színházi élmény magasába. Szerepei nem garasos hatásokat kínálnak a színészeknek, hanem a jellem és lélekrajz gazdag lehetőségeit. A minden tekintetben elsőrangú előadás meg is hálálja ezeket. Törzs Jenő öreg kereskedő-patriciusa feledhetetlenül mély, egyszerűségében grandiózus

alkotás. Makay Margit a szív, lélek és értelem tisztaságának elragadó szépségével gyönyörködtet. Titkos Ilona a vakmerő erkölcsönkívüliségnek éles, de biztos rajzát adja. Földényi és Hajmássy nemcsak mint fivérek, hanem mint művészi feladatuk kitűnő betöltői is méltók egymáshoz. Szakáts megnyerő egyénisége helyén van a becsületes amerikai alakjában. Bilicsi, Pethes Ferenc, Bárony Erzsi, Pataky az epizódban jeleskedik. A fiatal Somogyváry igen biztató ígért. A rendezés nagy munkáját Törzs Miklós elismeréreméltóan végezte.

Hódítás.

Bónyi Adorján vígjátéka a Nemzeti Színházban.

Helyet a nőknek! A jelszóból szerte a világon jelentős mértékben megvalósulás lett, mai nap már nem ritkaság a szoknya a közélet parancsnoki hidjain. Bónyi Adorján nem is lázadozik ez ellen, darabjában éppen azt bizonyíttatja, hogy hivatása magaslatán a nő túltehet a sablonokban elkopott férfiak egész légióján. Csakhogy — veti fel a kérdést vígjátékában, melyet különben először regényül fogalmazott meg — mi vár ily körülmények közt bármily tehetséges nőnek *magánéletére*? A szép, okos Valéria, aki egy vidéki városkának esze a tanácsnoki székben, azzal áztatja magát, hogy hivatásában bőséges kárpótlást talál a szerelmi boldogságért. E meggyőződésében könnyűszerrel lemond egy rokonszenves, ú. n. «jó parti»-ről, akit becsül, de nem szeret. De — villámütésszerűen jelentkezik a «nagy érzés» egy jóképű fiú alakjában, aki pedig olyan körülmények között hullik be életébe, hogy eleinte egy cseppet sem látszik becsülnivalónak, de akit viszont — megszeret. Bónyi emberszerető, melegszívű író, mi sem természetesebb tehát, mint hogy kalandorálarchan jelentkező fiatalemberéről kideríti, hogy dehogy is kalandor, sőt talpig derék férfiú, s még hozzá véletlenül ő is «jó parti», sokkal jobb, mint az elszalasztott. Kisül, hogy a furcsán induló szerelem a csávába került és a férfikartársainak rosszindulatát ezzel nyomban magára zúdító tanácsnoknőt éppen azzal az olajfejedelemmel boronálja össze, akinek megnyerésére a közigazgatás szépének buzgólkodása irányult. Ezek után: ásó, kapa... Valériára nézve előáll a hivatali összeférhetetlenség, hiszen házasságra lép az olajérdekeltséggel, viszont beköszönt a családi boldogság ígérete.

Rokonszenves ennek az írónak érzékeny lelke, a fordulatokban megnyilvánuló kedvessége és izléses mértéktartása. Néhol egy kicsit kényelmeskedő, néhol egy kicsit Marlittosan ártalmatlan, a nőproblémát, ha felveti is, állásfoglalásában tartózkodik bármily irányú erősebb hangsúlytól. Tárgyilagossága, amivel a férfiak értéktelenebb voltát mutogatja, másfelől a kiváló nőnek is természetadta gyengeségeit leleplezi, tagadhatatlan. De ebből nagyobb izgalom nem is támad, csak egy enyhe és kellemes vígjáték.

Ódry Árpád avatott játékmesteri irányítása mellett a színház igen szép előadással örvendezteti meg a szerzőt és a közönséget. Bajor Gizi mélyebbre itt nem igen áshat, de finomságának, beszédének, mozgásának tékozló árnyalatosságával minden színpadi pillanatának megszerzi az érdeklődést. Játéktársa, Jávor, kissé rikitóan buzgólkodik a hódító szerepében, ki szakmájának megfelelően a szerelemben is híve az — olajozott tempónak. A többi közreműködők is teljes odaadással szolgálják a rájuk bízott feladatokat, Matány pedig egy parányi szerepben az aprószeres remeklés magaslatáig emelkedik. Varga Mátyás tetszetős színpadi keretről gondoskodott.

Szülők lázadása.

Jens Locher vígjátéka a Nemzeti Színházban.

Ez olvasható a színlapon: «Fordította és átdolgozta: Aszlányi Károly». Az ilyen óvatosság, mely bevallja azt, ami a fordított színdarabokkal bevallatlanul is többé-kevésbé meg-esik, óvatosságra inthet abban a tekintetben is, hogy az újdonságból messzemenő következtetéseket vonjunk le a «dán» szellemre nézve. Itt a beavatkozás mértéke alighanem igen jelentékeny volt, ha pedig nem: akkor úgy látszik, a kabarészínvonal az egész világon körülbelül ugyanaz.

Egy dúsgazdag és előkelő család léha és erkölcstelen fiataljai kapnak leckét ebben a rövid és zajos darabban az erélyes nagymamától meg a gyöngemamától, akik megelégedik a jeles csemetéknek már-már a zsarolásig menő önzését és olyan skandalózus «ellenjáték»-ba fognak, hogy ezekben megbédre a jobb érzés, leszámolnak kisdéd kilengéseikkel, rákapnak a legitim szerelem izére, s mindezzel — anyagi járandóságuk további zavarlatanságát is biztosítják.

Rikító színei vannak a szerzőnek, a lélektant hírből sem ismeri, jellemek helyett jeleneteket lát, szereti a színpadi csoportos izgulásokat, ha két szereplő magára marad, abból mindjárt baj lesz, mert ilyenkor kiviláglik ijesztő banalitásuk, mint pl. a harmadik felvonás párbajelőtti jeleneteiben. De tagadhatatlan az ügyessége, s főleg szabad utat enged a színészek mókázásának.

Mindezt azonban szívesebben méltányolnók valamelyik magánszínház játékkrendjén. A Nemzeti mégis csak külön feladatokra hivatott. Talán közönségében találkoznak olyanok is, kik az effajta mutatványokat bájosnak és szellemesnek ítélik. Jól tudjuk, annak idején Knoblauch *Faunja* is remekül «beütött» ezen a színpadon.

De az igényesebb kritika, az Ambrus Zoltánoké, akkor sem volt hajlandó magát a sokaság ítéletével azonosítani.

Még a kitűnő együttest is féltjük, hogy az ilyen olcsón boldogulás lassankint lefaragja komolyabb becsvágyát. Remekül perog az előadás Nagy Adorján játékmesteri keze alatt. Főekessége Márkus Emilia szereplése. Vele ma is az egyéni jelentékenysége és a színjátszói előkelőség lép be a színpadra, hol szebb, izlésebb feladatokat is meg lehetne ajándékozni művészetével. «Tiszteletbeli» tagsága a színházat ennél valamivel kétségtelebber tiszteletre kötelezhetné. Tasnády Ilona meg-megszeppenő hősködése izléssel szolgálja a mulatságosságot. Somogyi Erzsé és Rápolty Anna egyéni kedvességével takargatja el a harmadik felvonás lélektani lehetlenségeit. A férfiak közül Lehotay keresetlen melegsége és Pethes Sándor jóleső mértéktartása tesz jó szolgálatot a nem túlságosan érdemes ügynek.

Nem adok hozományt!

Földes Imre vígjátéka a Vígszínházban.

Nem ritka eset, hogy vékonypénzü színdarab esélyeit a színészi rész csillogásával iparkodnak megjavítani. De úgy látszik, van egy bizonyos határ, amelyen alul az ilyen igyekezet kockázatos, sőt egyenest reménytelenné válik. Ilyenkor a játszókbuzgólkodása és hangulatteremtő elszánt-sága még kirívóbbá teszi az aléptmény silányságát, ürességét és tétova bizonytalanságát. Sajnos, ezúttal is ebből kaptunk meggyőző leckét. Az az «omlett», amiért Földes Imre megkísért némi vidám zajt csapni, annyira izetlen, annyira ügyetlen ve-gyítésű konyhatermék, hogy az inyünet semmiféle tálalási művészetrel rá nem lehet kaptatni. Tündérmesét ír a nehéz boldogulás és siralmas há-

zasodási lehetőségek mai korának, de a könnyű színpadi boldogulás és jövedelmező szerzői lehetőségek ábrándjain túl szinte még a tulajdon meséje sem érdekli és izgatja. Fércel a készből, a rendelkezésreállóból, nem sokat gondol nemhogy a művészi realitásnak, de még a színpadi kábitgatásnak követelményeivel sem, megírta a darabját a lehető leghanyagabbul, a Vígszínház pedig előadja a lehető leggondosabban. Ami ezzel kapcsolatban kritikusi tollhoz méltó, az pusztán a közreműködők felé irányulhat. Jegyezzük fel Somlay Artur férfiás és meglelklű alakítását, Makay Margit hősiés odaadását feladatának megnesemesítése érdekében, Szombathelyi Blanka és az ezúttal bemutatkozó Ölvedy Zsófi gyermek kedvességét és Perényi László fiatalos simulékonyságát. Ráday Imre szerepének sablonossága elől a — saját sablonjához menekül. Ugyanezt cselekszi Kabos is, kinek szerepe tökéletesen kiesik a darabból (ez a szerző hibája), mire ő előáll egy kis önálló «kaboskodás»-sal (ez viszont az ő hibája, méginkább pedig a színházé, mely nem ügyel eléggé ennek a hangosfilm-népszerűség felé sodródó művésznének okos korlátozására, művészi becsvágyának ébrentartására). Az egész újdonság kevésbé méltó a Vígszínház tekintélyéhez, inkább úgy hat, mint valami felnőttek műsorára tévedt «Lakner bácsi színháza».

Vihar az Egyenlítőn.

Edith Ellis trópusi története a Pesti Színházban.

Egy angol hölgy drámát írt egy másik angol hölgy regényéből. A középamerikai Costa Rica egyik vidéki kastélyában játszatja le a történetet, az angolok szeretik ezt a forró égövi környezetrajzot. Feszült légkörben szenvedélyes fordulatok kerülnek elének, ez is megfelel az angol ízlés-

nek. Mindezen felül pedig családi érdekek és érzelmek, gyermekek és unokák sorskérdései vannak benne érintve: ez meg éppen különleges gyengéje az angolok érdeklődésének.

De a mi figyelmünket is sok minden lekötheti ebben a játékban, mely nincs híján a művészi életérettetésnek. Igaz, hogy az utóize igen emlekeztet a regények benyomására, jellegzetesen epikai hangulatemléket hagy bennünk. De azért színpadon is megvan a plasztikája, jelenetei élénkek, alakjai kézzelfoghatók és egyéni ízüek. Főleg pedig közölök egynek: a hatalmas erélyű, érdekek és érzelmek iránt egyaránt fogékony, gyakorlati eszü és melegszüvíű nagymamának alakja olyan, mely szerepnek is párját ritkítja. Ura és parancsolója mindeneknek, zsarnok, de olyan, akinek tevékeny szelleme és megértő humora mindenkire nézve balzsam és erőforrás. Valamennyi unokájának dolgát ő hozza rendbe, pedig néha életre-halálra megy a játék s még gyilkosság is esik az elsimíthatatlannak látszó válságok során.

Ezt a hatalmas méretű, gazdag árnyalású alakot Fedák Sári játssza a lehiggadt egyszerűségnek, emberábrázoló mélységnek, finom humornak és egyéni jelentékenységnek valóban ritka tökéletességével. Róla Jászai Mari ezt jegyezte fel emlékirataiban: «Sajnálom, hogy nem vagyok az ő korában, hogy még sokat lehetnék vele együtt. Természetes és friss, igaz, egyszerű és nagylelkű. Jól esik vele együtt lennem». Ezzel a szerepével másodszor foglal trónt, a korábbinál jó néhány lépcsőfokkal magasabban.

Szép, gondos, színes és lelkes az egész előadás, Hegedüs Tibor finom érzékű rendezésében, Zágon István jól hangzó fordításában. Valamennyi szereplő helyén van, de közölök is kiemelkedik a fiatal Tolnay Klári őszinte átérzésű drámaisága, Orsolya

Erzsi hiánytalan, művészi hitelessége és Dán Etelka megkapó közvetlensége. Ajtay, Beregi, K. Boócz, Greuss, Gellért egytől-egyik nagy erőssége a pompásan egybeavágó előadásnak.

Egymillió pengő.

Kollár Béla komédiája a Belvárosi Színházban.

Vad, csaknem képtelen ötlettel jelentkeznek ez az új szerző. Egy küszködő, elnyomorodott testű kisember, különben hadirokkant szatócs, halálosan beleszeret egyik vevőjébe s amikor váratlanul egymillió pengős örökség szakad rá, hajlandó volna az egészset feláldozni — egyetlen szerelmes éjszakáért. A fiatalasszony családjában elkezdi dolgozni ez a veszedelmes bomlasztóanyag, lassankint a «meggondolás» úrrá lesz a morálon, a fiatal feleség édesanyja jár elől ebben az utilitárista lelkesedésben, végül csak az menti meg az erkölcsi világszűret, hogy az adakozó kedvű szerelmes jobb belátásra tér, hozzáédesedik egy érette rajongó kis cselédlányhoz és lemond követelésének behajtásáról.

Ilyen ötlet inkább gyilkos szatíra gyújtópontjául kínálkozik, akkor lélekdermesztő kacagásba fúlhatna az egész. De a szerző szentimentális hűrokon játszik, ezzel sikerül is savatborsát elvennie a tulajdon ötletének s már csak inkább színpadi helyzetek érdekében iparkodik «kihozni» valamit belőle. Van is tagadhatatlan ügyessége, jóval több, mint művészi igazsága, vagy írói ízlése. Talán idővel megtisztul most még kétes értékű forrongásának sok salakjától.

Addig inkább csak az előadás jellességét dicsérhetjük. Páger ad legtöbbet: valódi, sokszor mély jellemrajzot, a szerelmi ámokfutóvá vadult jámbor invalidus alakjában. Bulla Elma a kis cselédet játssza. Ragyog a tisztaságtól és jóságtól, csak a mű-

vészi realitás hiányzik valamelyest belőle, de ez a szerző szemléletén múlik. Vízvári Mariska meleg humorral nemesíti meg a visszataszító «anyai szeretet» torzképét. Rózsahegyí kevés szóból is jelentékenyet alkot. Komár Júliának finomsága ebben a kényes szerepben különösen nagy érték.

Csak játék!

Balogh László komédiája a Bethlen-téri Színházban.

Fiatal drámaíró, aki munkájában elakadva összekerekül egykori műzsjával, az «időközben» nagy művésznővé előlépett színővendékkal s azután szerzőileg lendületbe jön, férjileg pedig egy kicsit megperzselődik, de végül győz a lemondó jóság szelleme, minden «csak játékká» minősítették s a szívek csak megdobogtatnak, de össze nem zúzatnak: jaj, mindez valahogyan némineműképpen — ismerős. Ami pedig ezen a *déja vu*-n felülkerekedhetnék: a fordulatok frissége, a dia'ózusok vivőereje — menthetetlenül hiányzik. Az első két felvonást némi tagadhatatlan ügyesség még csak megóvjaa az elvágódástól, de a harmadiknak konvencióba menekülése, lélektani botfűlősége visszamenőleg is igazolja a komédia hősét: igen meggyőzően mutatja, hogy a darabírásban valóban könnyű — elakadni.

Hont Ferenc rendezői lendülete, hangulat- és ütemérzéke menti a menthetőt: a veszedelmesebb pontokon valahogy mindig szerencsésen átsiklatja a darabot. A színészek is szívvel-lélekkel részen vannak. A főszerepben Tarnóczy Anna — ki olyan biztatóan jelentkezett legutóbb — ezúttal egy kissé túl is hajtja az igyekezetet, ezért egyéni sugallatosság helyett néha valóban «csak játékot» éreztet. Több mértéktartást a díszítőelemek alkalmazásában! Hollos Melittában erősebb az azonosulás

feladatával, még a banális fordulatokat is némi rangraemeléshez juttatta őszinte átélése. Lendvay Mártát más színpadról előnyösebben ismertük meg, most kelleténél hajlamosabb a túlzásra. Hámos Emmi graciózus mozgásával, üde hangjával

levegőt tud teremteni, neki csak az «üres percek» éberebb gondozását ajánljuk figyelmébe. Bihary Törzs Jenőnek a hangját utánozza, Havas meg a játékkétségét; de a két fél sem ad ki egy egéset.

Rédey Tivadar.

F I L M.

«*Arta: Shakespeare.*»

Most, hogy egyre-másra viszik filmre a nagy angol műveit, az ember kissé gyanakodva és bizonyos előlegezett rosszindulattal nézi mindezt. Tudatában annak, hogy film és irodalom két különböző dolog, film és színpad szintén. A mű és megjelenése, a film közötti viszony: itt nem a tartalom és a forma közötti viszony. Hanem egészen más. Bizonyos mértékig harc a tartalom: az irodalmi mű és a forma: a pergő filmkockák között. A két új Shakespeare-film után, is az az érzése a nézőnek, hogy a shakespearei mű harcbszállott a film követelményeivel. A film előtt hinné az ember, hogy a filmesek győztek. Az energikus rendezők, akik semmi hagyományi korlátozást nem szoktak figyelembe venni. Azok, akiktől meglehetősen idegen a halott költő tisztelete és az alázat az író műve iránt. Hinné az ember, hogy — amint lenni szokott — a mű csak anyag volt számukra, amit brutális kézzel gyúrtak át a maguk céljaira. De az előadás után kissé megdöbbenve és megilletődve jön ki a nézőtérrel. Mert érzi, hogy abban a párvialdában, mely a régi nagy író és az új és energikus filmiparosok között folyt le, az író győzött. A halott költő legyőzte az élő filmeseket. A remekmű legyőzte a filmipart. Shakespeare legyőzte a filmnek azt az alapvető követelményét, hogy a filmnek filmszerűnek kell lennie.

A két veronai

szerelmes, Romeo és Júlia, a filmnézők legtöbbszörének a képzeletében csak mint két fogalom él. Mint «a» szerelmes férfi és a nő. Bizonytalán nagyon sokkal többen vannak azok, akik a filmből ismerték meg a shakespearei tragédiát, mint azok, akik a shakespearei tragédiát csak újabb megjelenési formájában, újabb ruhájában élvezték a moziban. És ha fölteszük a kérdést, mit ismertek meg ezek a filmben, a költő művét-e, vagy csak a filmet, melynek a költő műve alapul vagy ürügyül szolgált, azt kell válaszolnunk: a költő művét magát. A film ragaszkodik a darab betűihez, a rendező nem avatkozik be az író dolgába. Nem töröl mondatokat és nem tesz be részleteket. A szerelmesek meghalnak, mint Shakespearenél és az irodalomban szokás, és nem lesznek boldogan egymáséi, mint a filmekben szoktak. A bonyodalmak nem azért vannak a filmben sem, hogy a néző boldogan lélegezzék föl elmúlásukkor. Hanem azért, hogy indokolják a tragédiát. A Romeoról és Juliáról készült film nem a mese magjának felhígított és célszerű felhasználása. Hanem maga a Romeo és Júlia, maga a darab és maga Shakespeare.

Ebből következik, hogy a szereplők állandóan beszélnek, és a költő mondatait mondják, mint a színpadon. Következik, hogy inkább a hang fon-

tos, a szó és a mondat, mint a film lehetőségeinek kihasználása. Következik, hogy a film értéke nem maga a film, hanem az, hogy Shakespeare szöveget kapott a vásznon. A két veronai szerelmes története azért egészen újszerű kísérlet a filmművészetben, mert nem akar igazi filmet csinálni abból, amiből nem lehet igazi filmet csinálni. Csak éppen messzebbre tágitja ki a színpad kereteit, a felvonuló Capuletek és Montaguek messzebből jönnek elő, mint a színpadon, ahol csak a színpalak mögül bújnak ki. A sok beszéd, a gyönyörű Shakespearei sorok és a tragédiához való aggodalmasan hű ragaszkodás sem teszik tönkre a filmet. Ez jelenti az író győzelmét az idegen anyagon, a filmen. A teremtő szellem győzelmét a pusztán materiális anyagszerűségén. A remekmű győzelmét a film-közönség vélt igényeivel szemben.

Következik ebből ezenfelül az is, hogy a Romeo és Júlia nem film, hanem csak Shakespeare filmbeli tolmácsolása. Ahogyan a legremekebb fénykép sem táj, csak a tájnak fénykép útján való tolmácsolása. Tulajdonképpen ez is történet: lefényképezték a tragédiát. A film, mint műfaj, ebben egyik új fontosabb szerepéhez jut. Széles rétegekhez közvetíti az irodalom kincseit, az olvasókénál és a színházbajárókénál szélesebb rétegekhez. «Népművelés» ez a szó legjobb és legteljesebb értelmében. Az egyetemes kultúrának óriási szolgálatot tennének a filmgyárak, ha a drámai irodalom remekeit, ilyen alázattal tennék többek számára hozzáférhetővé. A film egyik útja felé, e felé az útja felé, a Romeo és Júlia óriási haladást jelent. A film második útja felé, melyen ki kellene alakulnia az önálló és filmszerű művészetnek ugyanemiatt az ok miatt nincs jelentősége a Romeo és Juliának. Annak ellenére, hogy Leslie Howard nagyszerűen játszott és Norma Shearer játékát is élvezhette volna a néző, ha a körülötte ülőket nem elsősorban az foglalkoztatta volna, hangos viták formájában, hogy miként játszhat ilyen éltesebb színész nő ilyen fiatal Juliát és hogyan lehet, hogy Norma Shearer nem látszik a kora?

Ahogy tetszik,

mondja kedélyesen egyszer fiúruhában és egyszer leányruhában az ilyen címmel bemutatott másik Shakespeare-film végén Elisabeth Bergner. A film egyik főszereplője itt is Shakespeare, a költő művészete, de a másik Elisabeth Bergner. Kettőn teszik a filmet. Ami rajtuk kívül van, a többi színészek, a díszletek, a kiállítás, a kosztümök, gyöngé és ügyetlen. A ruhák olyanok, mintha nagy és nagypénzű gyerekek állították volna össze maguknak valami hercegesdi játék számára. A jó és száműzött, meg a rossz és uralkodó herceg játéka olyan, amilyent manapság főként vidéki színpadon lehet látni. De Shakespeare «szövege» és Bergner játéka mindent elfelejtet. A költő megmutatta, hogy ő tudott olyan bájosat írni a mai film számára is, amilyen bájosat a világ összes tehetséges filmírói együtt sem tudnának készíteni. A film összes eszközeinek birtokában sem, az összes lehetséges hatások kihasználásával sem. Bergner-Rosalinda-Ganyméd fiúruhában incselkedő nőalakja felejthetetlen és élmény. Ahogyan a hozzá írott és a fák derekára aggatott szerelmes verseket olvassa, ahogyan vár és ahogyan jár, ahogyan megjátssza a fiúruhába öltözött leányt: színésznői remekmű. A játék a mulya, de jóindulatú Orlandóval nagyszerű, a fák körüli kergetőzésekben lélek van és szinte minden mozdulatában jókedv. Boldog, fiatalos, bájos és megvigasztaló, szinte minden, amit a költő mondani akart, kifejeződik a mozgásában is. Rosalinda-figurájának szerelmes-pajkos-kacér mozdulataiban, szemvillanásaiban és

abban a bolond örömben, amely úgy árad Bergner Rosalindájából, hogy a néző elfelejti a ripacsosan mord többieket. Sokkal vidámabb és kicsit holdogabb az ember, mikor kijön a moziból. Ez egyike a legnagyobb ajándékoknak, amit egy film a nézőnek és egy színésznő a közönségnek adhat. A nézőnek fáj, hogy azt a jókedvet és vidám jóérzést, amit Rosalinda vidám históriája és Rosalinda vidám kis alakja láttára el kellett hogy fogja, nem köszönheti meg Shakespearenek és Bergnernek.

Szabó Zoltán.

K É P Z Ő M Ű V É S Z E T.

KIÁLLÍTÁSOK.

A képzőművészet közönsége ilyenkor, a szezon közepén, igazán nem panaszkodhat, hogy kevés a festői és szobrászi látnivaló. Hat állandó helyiségen kívül, melyek a művészi termelés folytonosságát, az élő művészek érdekeit szolgálják: vannak alkalmi tárlatok is, hol egy klub, hol valamelyik műterem falai közé szóló meghívással. Ahány hét, legalább annyi kiállítás. Sőt vannak hétvégi napok, mikor egyszerre három helyen sorakoznak frissen és reménykedve képek és szobrok, várják «a sajtó tisztelt képviselőit», a vernisage közönségét, a hivatali előkelőségeket, akik meglegedésüknek adnak kifejezést, a hajlongó művésszel kezet szorítanak s a kiállítást megnyitottnak jelentik ki.

Legfőképpen azonban, mindenki előtt egyet várnak ezek a képek, még árasztva a műhelyszagot s patimentes új keretben díszelve: a vásárlót. A műbarátot, akinek közreműködése, a művész ideális hevületekből születő munkáját a reális szükséglet visszhangjával sarkalló és alátámasztó szerepe nélkül, nem volt és nem lehet erőteljes és egészséges művészi élet. A műpártolót várja, sőt ma egyenesen lesi a művész, a lépcsőházba képes eléje menni. A műpártolót, akinek képekhez és szobrokhoz való viszonya egy-egy tárlati sétán nem merül ki a pusztá körültekintésben, aki nemcsak kerek mondatokat tud szerkeszteni a művészetnek, mint emberi és nemzeti életjelenségnek fontosságáról, hanem lelki szükségét érzi, hogy annak valamelyik termékével állandó kapcsolatba kerüljön, vele gazdagabbá és színesebbé tegye a saját és környezete világát, magához váltsa, mint tulajdont. A műbarát azonban ritka vendég, ünnepi látogató, olyan mértékben távolról sem mutatkozik, ahogyan szükség lenne rá.

Az a tény tehát, hogy a kiállítások egymás sarkába lépnek, csak addig kedvező jelenség, amíg valaki tisztán a statisztikánál maradva, a megnyíló tárlatok és katalógizált művek számát tekinti a művészeti viszonyok, az alkotó kedv megítélésénél. Mihelyt a szám mögé néz, mihelyt azt vizsgálja, hogy a sokféle szépség-közlés, amely a művészek műhelyeiből útnak indul, miként nyer elhelyezkedést a társadalomban: mindjárt más eredményre jut. A kép, amelyet így kap, a magyar képzőművészet évek óta tartó heroikus küzdelmének arca. Azé a küzdelemé, amelyről — okait most mellőzve — csak nagyon kevesen mondhatják el, hogy nincs részük benne, amely rég elismert művészeket is érint, de elsősorban azokra nehezedik, akik új formanyelv, új ideálok jegyében dolgoznak.

Van aztán a kiállítási élénkségnek, az ily irányú statisztikának más

sebezhető pontja is, amelynél a műbarátot már nem lehet emlegetni. Értjük ezalatt azt a kiállítást, amely minden szabályos megrendezés, nyomtatott meghívó és tárgymutató mellett csak a kiállító számára esemény, a művészet számára érdektelen. Szabad magánügy.

* * *

A FŐVÁROS A NEMZETI SZALONBAN rendezett bemutatót legújabb művészeti szerzeményeiből.

Az a többévtizedes gyűjtőtevékenység, amelyet a főváros folytat, kettős irányú: Budapest multjára, várossá alakulásának különböző fejezeteire vonatkozó, kultúrtörténeti jellegű s másrészt tisztán művészeti természetű. A kultúrhistoriai gyűjtés a *történeti múzeum* fejlesztését szolgálja, amely a török hódoltság korának alkonyától kezdve foglalja magában a XVIII. század végén még falusi méretezésű s száz év múlva már világvárosi lendületű Budapest fejlődésének, eltűnt utcáinak és házainak, civilizációs állapotának emlékeit. Festmények grafikák, ódon domborművek, térképek, portálmaradványok, nagypecsétű okiratok, cégtáblák és céhládák s egyéb, kuriózumszámba menő holmik vannak együtt ebben a múzeumban, amelyhez hozzátartozik a Buda középkori köemelekeit felölelő gyűjtemény a Halászbástya traktusában s a római uralom nyomait őrző Aquincumi múzeum. Együttvéve a három gyűjtemény: a Pestből és Budából lett Budapest nagy regénye, emberi kéz alkotta tárgyakon illusztrálódva.

A Fővárosi Múzeumba, amelynek gazdag és tanulságos anyaga a Stefánia-úton egy nem neki való épületben szorong: kép, metszet és könyvnyomat, szobrász és iparművészeti holmi természetesen nem azon alapon kerül, hogy önmagában van-e művészeti értéke. Ha van ily tulajdonsága, annál jobb, de nem feltétel, hogy legyen. Főszempont a budapesti vonatkozás. Valamilyen kapcsolat a főváros multjával, egykori karakterével, nevezetes eseményeivel és szereplőivel, vagy az, hogy a kép alkotója működésével Pest-Buda letűnt világához tartozik. Kezdetleges, szerény ábrázolásokat is fontossá tehet ez a szempont, a helytörténeti érdekesség, mely persze sokszor számottevő művészi értékkel is együtt jár. A távoli multból ugyanúgy, mint a közelebbi időből és a jelenből, a főváros egész sorával rendelkezik ily műveknek, amelyeknél, sőt mesteri ecset, grafikai szerszám rögzít meg budapesti motívumot.

A negyvenhárom darabot számláló anyagban, amelyet a múzeum legújabbban szerzett, művészi kvalitás dolgában egy bécsi és egy magyar festő képvisel külön rangot. *Alt* Rudolf és *Barabás* Miklós. A bécsi *Alt* egyenesen szerelmese volt a reformkorszak Pest-Budájának. Egész kis galériát festett össze az akvarell nyelvén a negyvenes évek magyar fővárosáról. A múzeum most négy vízfestményét szerezte meg, amelyek hű felvételek a Magyar király szállodáról és környékéről, a valamikor híres Angol királyné fogadóról, a mai főkapitányság régi épületéről, a Császárfürdőről s a tárgyi megbízhatóság mellett finom festői zamat, *biedermeyer* kedvesség ömlik el rajtuk. *Barabás* Miklós négy vízfestménye is, köztük a *Lánchíd zseniális építőművészenek*, *Clark* Ádámnak arcképe, igen szerencsés gazdagodás. Ugyanez áll *Lieder* Frigyes önarcképére, aki a XIX. század első felében volt pesti delnök és urak kedvelt portretistája. *Ramfl* Johann osztrák festő színpadias elrendezésű, «vészt és borzalmat» éreztető olajfestménye a nagy pesti árvízről, mesterségbeli fogyatkozásai mellett is érdekes. Itt van aztán *Forray* Iván gróf, akinek nevét most halljuk először. Három akvarellje szintén az 1838-as árvizet dokumen-

tálja, de az utcákat embermagasságon felül is előntő áradat ellenére nem drámai oldalról, hanem a régi életképek joviális stílusában. Egyik képének címe és tárgya például: Úri társaság szállítása csónakkal egy előntött pesti utcában s az emeleti ablaknál tényleg hölgyek és urak várnak az elszállításra, de a köcsögkalapos úr előbb egy borjút visz le a létrán a csónakba. Forray gróf műkedvelő festő volt, ez meg is látszik tudáskészégén, akverelljei mégis valami üde naivitást s a «kor levegőjét» árasztóan beszédek.

Az újonnan szerzett többi kép és rajz, ha a művészet jelenléte elhálványul, vagy bajosan található fel rajtuk, azért kultúrhistoriai nézőpontból, mint «adalék», jellemzően gyarapítja a Fővárosi Múzeumot. Az intézmény, amely tudományos rendeltetésén kívül arra szolgál, hogy a budapesti polgár lokálpatriotizmusát nevelje és öntudatosítsa: igazán megérdemelné, hogy problémája végre megoldódjon, vagyis az alkalmatlan (télien fűtetlen) épületből megfelelő hajlékba s hozzáférhetőbb helyre kerüljön. Annál inkább, mert *Horváth* Henrik dr. személyében mindenképp hivatott új vezetője van.

A másik irányú, tisztán a képzőművészet területén mozgó, hangsúlyozottan művészi értékeket kereső gyűjtés eredményeinek befogadója a *Fővárosi Képtár*. Ez a gyűjtőtevékenység egyik főpontja annak a programnak, amelylyel a főváros — mecénási kötelezettségét felismerve — már a múlt század végén maga elé tűzte a magyar művészet pártolását. A tárlatokon történő vásárlásokon kívül, ennek a célkitűzésnek követése volt már a háború előtt iskolák díszítése falfestményekkel, a Ferencz József-ösztöndíj alapítása, művészi kutak, szobrok elhelyezése parkokban és tereken. A plasztika felkarolása különösen a háború után, az újabb években vált élénkké s elmondhatjuk, hogy a főváros az intímabb, tisztán szobrászi elgondolásból születő alkotásokkal jólesően ellensúlyozza az elhízázott emlékszobrok riasztó hatását. A festmények és grafikai művek, amelyekhez a főváros a rendszeres vásárlások útján jutott, idők folyamán fölötté megsokasodtak s különböző hivatalokban kaptak helyet. Minthogy a vásárlásoknál gyakran és bizonyára elkerülhetetlenül is inkább érvényesült a kép festőjének támogatása, mint a kép művészi erénye: a Fővárosi Képtár létesítésénél megfelelő rostálásra volt szükség. Az elit-anyag került aztán a Károlyi-palotában berendezkedő Fővárosi Képtárba, amelyet inkább neveznénk a főváros szépművészeti múzeumának, miután képeken kívül szobrokat is felölel.

Elsősorban a modern művészet otthona akar lenni a Fővárosi Képtár, de igyekszik megszerezni oly műveket is, amelyek a mához vezető úttal függnek össze, festészetünk korábbi fejezeteinek termékei. Aki azt mondja, hogy a főváros ennek az intézménynek keretében oly muzeális gyűjtőmunkát folytat, amely a Szépművészeti Múzeum modern és XIX. századbeli magyar képtárának feladata: az kétségtől igazat mond. Az sem vitás, hogy a Szépművészeti Múzeum modern osztálya, a Petrovics-éra következtében oly reprezentáló gyűjteménye az utolsó negyven év magyar festészetének, amellyel a Fővárosi Képtár nem kelhet versenyre s még kevésbé teheti ezt a Munkácsy-, Paál-, Székely-, Szinyei-termeket magában foglaló gyűjteménnyel. Az állam oly előnyben van, amit a főváros nem hozhat be. De nem is erről van szó, hanem először arról, hogy a főváros kulturális rangját csak emelheti, ha az állam nagy közgyűjteménye mellett még egy másik közgyűjteményben jut szóhoz a magyar művészet. Arról van szó, művészetünk oly gazdag értékekben, hogy ha a Szépművészeti Múzeum válogat benne, a Fővárosi Képtár számára még mindig marad válogatni való. Szamba kell

venni azt is, hogy az érlelő idő távlatába még nem került, új törekvések jelentőségének biztos felismerése nem egyszer késik, megítélése ingadozik, téved. Csak egyetlen példát említünk, Ferenczy Károlynak «Józsefet eladják testvérei» c. kompozícióját. Ezt a modern remekművet a század elején, amikor a nyilvánosság elé került, az állami művásárlóbizottság is feltétlenül látta. Megszerezhetette volna, de a főváros vette meg, mostani értékéhez képest fölülte olcsón s a dolgot az állam magáé sajnálhatja.

* * *

Ha mai festészetünk legkülönb neveiből valaki antológiát szerkesztene, a tárgyilagos és hozzáértő külföld számára mintagyűjteményben adná kivonatát pikturánk leszűrt, teljes és vitamenteres eredményeinek: nem hagyhatná ki *Kosztá* Józsefet. Annyira nem, hogy ha ez az antológia kiszélesedne, a mából visszafelé haladva ölelné fel mindazokat, akik az ecset magyar remeklői voltak: *Kosztá* helye ebben a nagyobb körű, rég fényesedő neveteket magában foglaló társaságban is biztosítva van.

Kosztá József egyike azoknak, akiknek művészetében a festészet európaisága, magas kultúrája a magyar lelkiség prizmáján keresztül jelentkezik s kap egyéni arcú. Képeinek bizonyos erőnei, az eszköz technikai fejlettsége, az előadás tömör volta, a szín szerepét előtérbe toló festői elve olyasmí, ami másutt is található. De ami e képstílust kitölti, ami belső ritmusát, színeinek feszültségét adja, ami a párisi vagy londoni műértő számára egyaránt érthető nyelvnek mégis külön hangsúlya és verete: ez egészen *Kosztá*é. Ezt senki máséval össze nem téveszthetően ő formálta ki, *Kosztá*t pedig a föld, amelynek fia, s amelynek aromája úgy érződik képein, mint a tavaszi virágzásba borult alföldi utakon az akácillat.

Számos év után az Ernszt-Múzeumban most újra láthatjuk *Kosztá*t, «tanyai visszavonultságának» hat termet betöltő, régebbi munkákat is tartalmazó, de nagyrészt új művészi termésével. Ez az új termés a magas életkorban levő művészt az alkotóerő oly friss és töretlen ruganyosságában mutatja, annyira tartjaouevre-jének elért szintjét, mentes a megmerevedő ismétlések veszélyétől, ami a szellemi fronton, hetvenhárom éves fejjel valóban nem mindennapi látvány. Újabban a virág-csendélettel bővült *Kosztá* festői témaköre, a vezetőszólam azonban ma is az, ami ezt a szentesi határban letelepült s ott gyökeret vert erdélyi magyart legjava festőink közé emelte: a tanya. Az a természeti és emberi világ, amely nála nem leíró, vagy néprajzi érdekességű tolmácsolásra talál, hanem benső élmények forrása, amely a fehér és fekete szélső fokai között a színeknek különös izzást adó *Kosztá*-képeken áttevődik egy költői világ síkjaira, a forma és tartalom egymást fedő egységében valami balladai borongású, mély és férfias lírával telik meg.

A kiállításon *Urumoff* Péter szófiai festő is szerepelt s *Szentgyörgyi* István új szobrai mutatva be. *Urumoff* a bolgár piacok, a vásári mozgalmasság, ódon kisvárosi utcák festője. Biztos alapozottságú rajztudásra támaszkodva, gyorsjárású ecsettel fogalmazza képeit, amelyek szín dolgában viszont szűkszavúak, gyakran csak illusztratív természetűek. A «belga iskola» előnyeinek kamatoztatója, *Szentgyörgyi* István arcképszobrokat s néhány aktszobrot állított ki. Arcképszobrain hűvösen előkelő nyugalom ül, akt-figurái elsősorban a vonalvezetés, a mozdulat biztonságával hatnak.

Dömötör István.

MIGUEL DE UNAMUNO.

Irta: Kállay Miklós.

A SPANYOL irodalmat — régít és újabbat egyformán — ugyancsak elhanyagolják nálunk. Nem is csoda hát, hogy olyan kevesen és olyan keveset tudtak nálunk Miguel de Unamunoról, aki pedig nemcsak nagy spanyol író, hanem hatalmas, átfogó erejű egyetemes szellem is volt. Amilyen tipikusan és jellegzetesen spanyol, éppen olyan mélyen és általánosan emberi. Általánosan emberi, mint a renaissance nagy szellemi titánjai és ugyancsak annyira sokoldalú és az eszme legkülönbözőbb birodalmaiban egyformán otthonos, mint azok. Sohasem specializálta magát, mint az ügyes író-professionisták. Akár Michelangelo, aki egyformán lángelme volt szobrásznak, festőnek és építésznek, Unamuno is a legkülönbözőbb szellemi tevékenység terén tudott meglepően nagyot tereíteni. Egykép kiváló volt tanárnak és cselekvő politikusnak. Korának egyik legnagyobb nyelvésze, eredeti gondolkodó, mély filozófus, essayista és szépíró. S a szépirodalomban is otthon van minden műfajban a lírai költeménytől a novellán és a regényen át egészen a drámáig. Valóban megzavaró ez a sokoldalúság azok szemében, akik műfajokban és kategóriákban gondolkoznak, de annál vonzóbb azokra, akiknek a szellem egyetlen óriás terület, amelynek közös humuszából a virágok legképrázatosabb sokfélesége sarjad pompába.

Amilyen sokrétű volt tulajdon szelleme, olyan gazdag és változatos volt szellemi érdeklődése is. Miguel de Unamuno, ami mai irónál a legtrikább, szinte teljes egyensúlyban támaszkodott két különálló, nagy szellemi alapra az antik és modern klasszicizmusra. Egészen kivételes hellén kultúrája mellett, megtanulta az európai kontinens minden jelentősebb nyelvét, hogy eredetiben olvashassa Pascalt, Shakespearet, Dantét, Leopardit, Goetét, Kierkegardot és Dosztojevskit. De csodálatos egyetemessége mellett tele volt lelke furcsa belső ellenmondásokkal és ebben is hasonló Michelangelo géniuszának forrongó, vajudó nyugtalanságához. Ő, akinél alig volt századunknak európaibb szelleme, meggyőződéssel hangoztatta, hogy nemzete afrikai és a spanyol félsziget csak véletlenül ragadt az európai kontinenshez, különben minden jellegzetességével, száraz és sivár földjével, égető napjával, tiszta és mozdulatlan égmezőivel, óriási meztelen síkságaival már lényegében Afrikához tartozik. Legtöbbször kétkedőnek tetsző és mindent a relativitás szempontjából szemlélő lelke, olykor a legnagyobb megértéssel közeledett nemzete mély misztikusaihoz. Tele volt progresszivitással, alig akadt Spanyolországban buzgóbb magvetője a legújabb eszméknek, de ugyanakkor halálos gyűlölettel viseltetett a mai, mechanikus, önző és érzéki civilizáció iránt. Nem volt nála elkeseredettebb ellensége Primo de Rivera diktatúrájának; évekig ette ezért a száműzetés keserű kenyerét, a királyságot megdöntő köztársaság mint hőstét és vértanuját diadalmenetben hozta haza, mégis ellene fordult ennek a köztársaságnak, mert nemzeti érzése éppen a legnagyobb spanyol értékek veszedelmét érezte meg a nemzetköziség kegyetlen rohamában.

Ez a belső paradoxon különben legcsodálatosabb jellemvonása a spanyol

léleknek, amelynek így Unamuno csakugyan markáns megtestesülése volt. Egész természetes így az is, hogy lelkének sok tragikus kettőssége közt benne is fájdalmasan küzdött az a szellemi hasadás, amely főproblémája a spanyolságnak, mióta öntudatára ébredt annak, milyen egyedülálló helyzete van Európa nyugati népei közt s ez a probléma a szellemi protekcionizmus veszedelme.

Spanyolországban a századforduló előtt heves lökőerejű mozgalom indult meg, hogy a századokkal elmaradt nemzetet mennél gyorsabban kapcsolják be Európa új ütemű vérkeringésébe. Politikában, irodalomban az úgynevezett «98-as nemzedék» volt ennek a mozgalomnak az előharcosa és ehhez tartozott Unamuno is, aki úgy a politikai, mint a kulturális küzdelmekből ugyancsak kivette a részét. Unamuno azonban csakhamar érezte, milyen kimondhatatlan veszedelem a spanyol irodalomra, ha szolgailag behódol a modern európai irányok vezetésének, hogy elszintelenedik, milyen jellegtelenné válik, ha elszakad régi nagy tradícióitól. Az az ellentét, amely már a krauseisták européersége (Kraus német filozófus spanyol hívei) és Menendez y Pelayo nacionalizmusa közt már előbb élesen jelentkezett, Unamunoban belső harccá vált, amelyből azonban a nagy hagyományok ereje került ki győztesen s visszavezette őt a nemzeti irodalom dús virágzásának korához, a XVI. századhoz. Ezeket a politikai tevékenysége mellett meglepő eszméket Unamuno «En torno al Casticismo» című essay-gyűjteményében fejt ki. Már itt hangoztatja a multhoz való visszakanyarodást, amiben különben a következő nemzedék még fokozottabb mértékben követte. Sokan azt tartják, hogy Cervantes óta nem volt Spanyolorzágnak nagyobb írója, mint Unamuno, akinek műve tartalmaz, formában és elgondolásban is szinte közvetlen folytatója az övének. Talán ezek a közvetlen kapcsolatok feledtetik el Lope de Vegát és Calderont, a két nagy spanyol drámaíró, akiket Unamuno, meggyőződésem szerint, aligha szárnyalt túl. De az bizonyos, hogy Unamuno egyik művével egyenes kapcsolatba került Cervantes-szel s olyan örökidőkre szóló tükörképét adta a spanyol léleknek, mint a Don Quijote szerzője. Ez a «Vida de Don Quijote y de Sancho», amelyben Unamuno fejezetről-fejezetre követve Cervantes regényét, újra elbeszéli a Búsképű Lovagnak és rusztikus csatlósának történetét. Ennek ellenére Unamuno Don Quijote-ja egészen és gyökerében más, mint Cervantesé. Bármennyire az örület kinövésének és súlyos megtévelyedéseknek látszának is előző tekintetre a manchai lovagalandjai és hőstettei, jobban szemügyre véve, mély értelmük van és egy más dimenzióban és magasabb rendű síkon teljesednek ki. Unamuno Don Quijotejában új modern hősiesség testesül meg, amely nevetségessé válik ugyan, de tetőpontját éppen abban éri el, hogy vállalja még ezt a nevetségességet is, sőt szembeszáll vele, hogy ezzel a tompa, lélektelen és ostoba világ ellenállását megtörje. Sancho Pansa éppen ennek a közönséges, alantas gondolkodású, stupid köznapi világnak megtestesülése a nemes lovag mellett.

Don Quijoteben Unamuno a maga emberi ideálját testesíti meg s ez az unamunoi ember két véletlet hordoz magában. Lénye alapján a valóságban gyökeredzik, de a valóságon túlnőtt, magasabb értékekért, halhatatlanságért és örökkévalóságért küzd. Lába a földön áll, de feje egy magasabbrendű eszményi világ transzcendens égmezőit szántja.

Ugyanennek a kettősségnek nagy tragikumát fejt ki reprezentáns filozófiai művében a Sentimiento tragico de la vida-ban (A tragikus életérzés).

Az életérzésnek a komorsága nála azoknak az ősellentéteknek tragikus feszültségéből fakad, amelyek közé az ember prédaul bedobva, mint két malomkő között őrlődik. Ezek az ellentétes fogalom-párok: végesség-végtelenség, múlandóság-örökélet. Unamuno szerint az ember lelke ez ellentétek küzdelmének csatateret. Ennek a küzdelemnek végtelen feszültsége kimeríti az embert és mégis maga ez a küzdelem az élet. Ebben a küzdelemben az embernek le kell ráznia magáról minden fátylat s olyan mezíttelenül kell állnia önmagával, tulajdon Énjével szemben, mint egykor majd Teremtőjével szemben áll. Akármilyen komor is Unamuno világszemlélete, végeredményében nem pesszimista és ebben a művében a szkeptikus eljut már abba a stádiumba, amelyben a megrendült lélek istenkereső tisztulása kezdődik.

A mi közönségünk csak mint regényíró ismeri Unamunot. Magyarul egyetlen regénye jelent meg, a *Köd* (Niebla). Mint minden regénye, ez is filozófiai alapokon nyugszik. Hőse egy kisvárosi gazdag agglegény, de még javakorában, aki szerelmes lesz egy szegény árvalányba, akit egy állástalan szegény fiatalember szeretne nőül venni. Ez az agglegény különös ingatag jellem, egészen a házasság előestéjéig habozik a fiatal leány és más nők közt, akik szintén vonzák. Végül is a leány megszökik régi szerelmével, mire a hős annyira elkeseredik, hogy öngyilkos akar lenni. Unamuno azonban természetes halálra ítéli. Csupa drámai fordulat közt tele van ez a regény finom humorral, ami Unamuno egyik legjellegzetesebb írói tulajdonsága.

Paz en la guerra című regényében az utolsó carlista háborút írta meg. Egészen különös könyv ez, amelyben nem élő emberek, hanem az író politikai és kulturális eszméinek megtestesülései szerepelnek. Az Abel Sanchez-ben két barát karrierjét állítja párhuzamba; az egyik istenáldotta művész, boldog ember, akinek minden sikerül, a másik köznapi átlagember, aki elég közepesen érvényesül hivatásában és szenvedélyesen irigyli barátját, akit magánál felsőbbrendűnek tart. Ez az irigység állandóan küzd benne a barátság eszméjével. Elnyomja magában és százszor is feláldozza. Végül mégis csak az keríti hatalmába úgy, hogy egy szenvedélyes pillanatában megöli barátját. Mély emberi dráma a *Tia Tula* magva is. A regény hősnője látja, hogy az a férfi, akit szeret, nővérét részesíti előnyben. Ettől kezdve minden erejét ennek a szerelemnek elősegítésére fordítja.

Unamunonak egész életében az volt a vágya, hogy a tömegekhez szóljon. Valami magasabbrendű demagógiáról ábrándozott. Katedráján nemcsak a tudományra akarta megtanítani a fiatalságot, hanem a szellem egész birodalmában való tájékozódásra is. Ez a vágya soha nem teljesült s ebben talán éppen óriási erudíciója akadályozta meg. Mindvégig a legmagasabb értelmiség szűk körének kedveltje maradt. Külföldi népszerűségének pedig az állta útját, hogy olyan jellegzetesen és a multban gyökeredzőn spanyol volt, hogy igazán csak az élvezhette, aki jól ismerte a nagy spanyol nemzeti multat és annak irodalmát.

Mauriac: Fekete angyalok. (Franklin Társulat kiadása.)

A regény főhőse, Gabriel Gradère alacsony sorból küzdi fel magát. Angyali arcával és ügyes szélhámoskodással kitaníttatja magát a papokkal és a liogeats-i földesúrral. De

később otthagyja a szemináriumot és a bordeauxi egyetemre megy, ahol tanulás helyett egy Aline nevű félvilági nővel él együtt. A háború alatt visszamegy falujába és feleségül veszi a földesúr csúnya és koros lányát, akitől már fia is született, noha szebb

és fiatalabb hugába, Mathilde-ba szerelmes. Mathilde férjhez megy és magához veszi Gradère fiát, Andrèst is. Férje lassan megvásárolja Gradère földjeit, hogy mindent leányára, Catherine-re hagyhasson. Már csak két birtokrész van a fiú nevén, de azt is el akarják adni, mert a fiú ki akarja segíteni apját, akit Aline tart hálójában. Ezek a cselekmény előzményei.

A regény elején Gradère megérkezik Liogeatsbe, de csak azzal a feltétellel akarja eladni a birtokot, ha megtörténik Catherine és Andrès esküvője. Catherine apja, Desbats színelég belemegy a megállapodásba, de mikor a földvásárlás megtörtént, Catherine kijelenti, hogy nem lesz Andrès felesége. A dráma itt kezd bonyolódni és itt bontakozik ki Gradère ördögi gonoszsága. Észreveszi, hogy volt szerelme, Mathilde és fia viszonyában — legalább az asszony részéről — más is van, nemcsak anyai szeretet, ezért Catherine helyett az anyával akarja összeboronálni Andrèst. Az asthmaticus Desbats-t pedig halálba akarja ijeszteni: így mégis csak fiáé lenne a birtok. Mathilde hajlik is a tervre, de fia visszaborzad és megundorodik apjától. Desbats nem tudja, mi készül ellene, de nem nyugodt addig, míg Gradère házában van. Ezért Aline-nak ír, hogy a kezében levő adatok segítségével kényszerítse Gradère-t Párisba való visszatérésre. Erről Gradère Mathilde révén értesül és megöli Aline-t. Ez a büntett visszavezeti Istenhez és a plébános házában megbékül sorsával.

Amikor az ember így leírja a regény tartalmát, akkor érzi, hogy milyen sokszínű és mély maga a regény. Ezek a külső események, de Mauriacnál ezek egészen harmadrangúak. Nála elsősorban az alakok élnek, ezért a tartalom csak annyiban ad képet a regényről, amennyire magát az életet lehet tartalomba foglalni. Szinte

tanácstalan az ember, mit emeljen ki inkább: a több regényben visszatérő gonosz öreg rajzát-e, vagy a többi alak éles körvonalait, melyek olyan finoman bontakoznak ki.

Képzelnék el ezeket a robusztus embereket, akik a francia vidék föltelt, de termékeny levegőjében élnek, valamelyik jobb német író művében: mennyi őserő és energia tobzódna bennük. Mauriacnál ennek nyoma sincs, megfinomodnak az évszázados ízlés és a keresztény meggyőződés szelidsége által. A rémregénybe illő téma, a «kastély» beteg, titkokkal tele élete, az elhajlásra hajlamos női lelkek, a főszereplő sántái gonoszsága megtisztul az önismeret vizében, amelynek forrásai mélyen, a francia irodalmi multban erednek, épp ezért hat mesterkéletlenül. Ha emberábrázolásának mélységét és valóságát akarja mérni az ember, a világirodalom legnagyobb nevei jutnak eszébe: az oroszok, de a görög tragédiák is. Megvan Mauriacban az oroszok hallatlan szuggesztivitása, amely a lélekrajz mélységével és hangulatosságával szinte lenyűgözi az olvasót, de megvan a görögök tiszta vonalvezetése és világos emberábrázolása is.

A fordítás Illés Endre munkája, aki elég sokat vissza tudott adni a francia Mauriac sűrű levegőjéből és sokat jelentő szavaiból. Kár, hogy nem nézte meg valamelyik jobb szótárban, hogy a «choeur» nem csak kórust jelent, hanem szentélyt is, mert akkor nem kellett volna a gyónót a kóruson keresztül a sekrestyébe küldeni.

Fábián István.

Willa Cather: Árnyak a sziklán.
Budapest, 1936. Franklin.

Nem nagyigényű történet. Egyszerű, könnyen elemeire bontható lelkeknek képe, akiket az a körülmény tesz érdekessé, hogy hazájuk-

tól távol, megszokott életkereteikből kiemelve kell tovább folytatniok mindennapi apró tevékenységeiket. A gyarmatokon ezek a szürke kis cselekedetek hőstettekké magasodnak. S így lesznek történelmi személyek a derék nyárspolgár patikusok, a nagyhangú tengerészek, a durva prémkereskedők, a nemzeti közösség nagy célkitűzéseinek és törekvéseinek megannyi kifejezői, véghezvivői. De a francia polgároknak Kanadában tovább folytatódó hétköznapijai csak olyan történések, melyek a szerző minden tehetsége ellenére sem tudnak regénnyé sűrűsödni. Cselekmény-mozsaiok sorozata csupán ez a könyv, de az igazi nagy regénycselekmény hiányzik belőle. Az olvasó érzi, mint igyekszik a szerző műve írása közben e nagy cselekmény felé, de az előkészítés egyre tart — száz lapon, kétszáz lapon, a könyvnek már-már a végére értünk s az író még mindig nem jutott el ahhoz az izgalmas, döntő jelenethez — a regény-magaslatra. Úgy kell tehát vennünk ezt a munkát, mint a XIV. Lajos korabeli Kanada és közelebről a sokat emlegetett, szikrázó «fehér szikla» helyzetképét. S e nézésből már inkább megmutatkoznak Willa Cathernek és művének értékei.

Sok jóra való törekvése, kedves elbeszélőkészsége és alakjai iránt érzett közvetlen rokonszenve első pillanatra szembetűnik. Az igazán becses azonban nem Willa Cather lelki finomságában és stílusában van, hanem abban az oknyomozó történelemírásfélében, amit Quebec városáról, topográfiai helyzetéről, lakosságának kialakulásáról, épületeiről, templomairól, szobrairól a széppróza nyelvén kapunk. A kanadai, vagy

Kanadát megjárt olvasó lelkesedéssel ujjonghat, valahányszor a városkép egy-egy darabját kapja: Valóban ilyen lehetett a régi városszél, a szent püspök szemináriuma, a kormányzói vár, a gőgös udvari püspök pazar palotája, a kikötő, a király sok rak-tára! S valóban ilyen lehetett az ősök élete, tele küzdelemmel, az életfolyamatot kitevő gondokkal! S ahogyan a csodálatos missziós apáca és a remeteségre vágyó gazdag montreali kereskedőleány legendakörének kialakulását érzékelteti, stílusa áttüzesedik s önkénytelenül is meg kell éreznünk Willa Catherben az írás művészetét.

Az olvasó, akinek nincs vonatkozása Kanadával és a színes helyzetkép kevésbé tudja megragadni képzeletét, inkább a könyvnek ilyesfajta értékeiben tudja örömet látni, mint a missziós apáca legendája, vagy a remete szütleány önmegtartóztatása. Mert ezekből a szerző világnézetére tud következtetni. Willa Cather világnézete pozitívum. Vitán és kétségeken felülálló hit, mit Isten állandó közelsége sugalmaz neki. Könyvének egészén is ez az Isten-közelség ömlik el. Talán a történelmi kor is magyarázza és indokolja ezt, melyben az emberek sokasága még fenntartás nélkül hitt Istenben, vagy félt tőle, de még inkább a szerző alázatos, majdnem problémáktól mentes életszemlélete az ihletője annak, hogy a fehér szikla fölött ott él az Isten és ha a városban vannak is megtévelyedettek és felfuvalkodottak, csak megtalálják azok is az utat a megbékéléshez. Így kell ennek lenni minden új honfoglaláskor!

A fordítás munkáját Boldizsár Iván végezte sok szeretettel.

Dénes Tibor.

A MAGYAR SZELLEM VILÁGFORGALMA

Mgr. Prohászka: Méditations pour l'Année Liturgique. I. (Avent-Noel l'Enfoncée du Christ.)

Újabbán mind sűrűbben jelennek meg kiváló magyar szellemek reprezentáns művei francia fordításban. A nagy francia katolikus renaissance óriásai közt is kimagasló hely jut a századforduló egyik legnagyobb magyar intellektusának és költőjének, Prohászka Ottokárnak, akinek most igen jellegzetes s ennek a kivételes tehetségnek minden szárnyaló erejét csillogtató kötete jelent meg francia nyelven. Az elmélkedések az Evangéliumról című mű egy részét M. Bacsza és M. Genthon lefordították s ez a fordítás jelent most meg igen impozáns kötetben *Méditations pour l'Année Liturgique* címen.

A kötethez nem kisebb ember, mint P. Sertilanges O. P., az Institut tagja írt emelkedett előszót, amelyben a többi közt ezeket mondja: «Prohászka nagy szónok, de amellett egészen kivételes író, gazdag és mélylelkű misztikus, amit ez a kötet is bizonyít. Prohászka igen nagy lírikus a szó emelkedett értelmében, aki meg akarja fejteni a szimbolumok erdejét, melyről Baudelaire beszél, hogy a jól megfejtt szimbolumokon keresztül behatoljon a világ és az élet titkába s természetfölötti értelemben Isten titkába is. De azért mindig érintkezésben marad a valósággal, a konkrétumokban él s úgylátszik, ellensége az egyszerű jelzéseknek és üres elvontságoknak. De a konkrétumokban is mindig meglátja a spirituálist.»

Sertilanges egész jellemzése mélyen bevilágít Prohászka csodálatos egyéniségébe, amelyben a régi spanyol misztikusok extatikus lírájának áhitatos eszményisége és mégis izzó realizmusa s a legmodernebb gondolkodás

egyesült. A bevezetést Louis Chaigne abbé rövid összefoglalása követi, amelyben Prohászka életrajzát és műveinek ismertetését adja. A franciákra bizonyára jó hatást tesz, menyire kedvelte és nagy becsben tartotta Prohászka Ottokár Charles Péguyt, akinek *Cahiers de Quinzaine*je eredeti kiadásban volt meg könyvtárában.

A francia fordítás igen sikerült gondos munka. A két fordító köszönetet mond dr. Schütz Antal professzornak, aki munkájuk közben tanácsokkal és hasznos útbaigazítással látta el őket és Louis Chaignenek a fordítás átnézéséért. A kötet Casterman kiadásában jelent meg Párisban, igen előkelő külsejű kötet s első oldalát az elhunyt nagy püspök jól sikerült arcképe díszíti.

Liszt emléke Buenos Ayresban. Liszt Ferenc, a nagy magyar zenei zseni, születésének 125-ik és halálának 50-ik évfordulója világgraszoló jubileummá nőtt, amelynek hullámai átsaptak az Óceánon. Buenos Ayres közönsége is különböző ünnepségeken hódolt Liszt emlékének a jubileumi év folyamán. Június 27-én Kada Jenő magyar származású zenetanár és növendékei bevonásával nagy jótékony célú hangversenyt és emlékünnepelet rendeztek. Ez alkalommal Liszt művei és magyar táncok kerültek előadásra igen szép számú és előkelő közönség előtt. Az ünnepségen Haydin Albert követ és meghatalmazott miniszter mondott nagyhatású beszédet spanyol nyelven. Beszédében különösen kiemelte Liszt magyarságát s a nagy művész életének és munkásságának különösen magyar szempontból jelentősebb mozzanatait méltatta, hangsúlyozva Lisztnek szülőhazája iránt érzett rendíthetetlen hűségét.

Azután Batisterra Angel egyetemi tanár tartott előadást Liszt Ferencről. Az előadás során számos budapesti látképet és a magyar zenei élet kiválóságainak arcképét vetítették le. Az est 560 pezós tiszta jövedelme a buenos-ayresi magyar orvosi rendelőnek jutott. Az esttel a sajtó is igen melegen foglalkozott.

Tila és John Montés, a kiváló zongorista pár, szeptemberben hangversenyt adott kizárólag Liszt-művekből. John Montés bevezető beszédében lelkesen méltatta Liszt magyarságát. A hangversenyen a buenos-ayresi magyar követség is képviselve volt.

A Liszt-jubileumba belekapcsolódott a rádió is. Október 22-én az összes rádió leadóállomások Liszt-kompozíciókat közvetítettek. Az egyik állomás stúdiójában a Délamerikai Magyarság szerkesztősége rendezett ünnepélyt. Itt Silvia Carranza, a Buenos Ayresben nyugvó Cetz János 48-as honvédtábornok unokája adott elő Liszt zongoradarabjaiból. Faragó szerkesztő spanyol nyelven méltatta Lisztet.

Az El Mundo nagy reggeli lap Castro karmester vezetésével, saját 60 tagú zenekarával egyik ottani színházban rendezett nagyszabású emlékünnepelet, amelyet saját rádióleadóállomásán Magyarországba is közvetített. Ennek a nagyszabású emlékhangversenynek védnökségét Haydin követ felesége vállalta és nagy propagandát is fejtett ki a fényes siker érdekében. A közönség körében, amely a hatalmas színházat teljesen megtöltötte, képviselve volt a diplomáciai kar is. Ott volt a francia és német nagykövet nevelő, az olasz ügyvivő és neje, a bolgár ügyvivő és mások s előkelő spanyol és magyar közönség.

Az ünnepségen Pedro Miguel Obligado, Argentina ismert költője tartott nagyszabású emlékbeszédet. Az egész sajtó nagy elismeréssel méltatta a sikerült ünnepséget.

Ugyancsak Buenos Ayresben a Politeama színházban egy olasz színház társulat október 30-án ünnepi előadás keretében bemutatta Heinz Reichart és Komjáthy Károly El sueno de amor de Liszt (Liszt szerelmi álma) című operettjét. Az előadáson a követség is képviselve volt.

Liszt-hangverseny Amsterdamban. Amsterdamban a Concertgebound zenekara Mengelberg Vilmos karmester vezetésével nagyszabású Liszt-emlékhangversenyt adott. A hangverseny impozáns társadalmi eseményévé nőtt, amelyen a holland főváros legelőkelőbb közönsége jelent meg s a magyar követség is képviselve volt. Az egész holland sajtó ez alkalomból terjedelmes cikkeket közölt Lisztről és Magyarországról. Sőt a folyóiratok egy része is foglalkozott a hangversenyyel.

Magyar-est Varsóban. A varsói vasútigazgatóság vezetője, a lelkes magyar barát Edward Zienkiewicz, szépen sikerült magyar estet rendezett a lengyel fővárosban. A vasúti katonai előképzés szervezetének kitűnő zenekara magyar darabokat adott elő. Stella Olgierd, az ismert lengyel írónő tartott előadást Magyarországról. Azután általános tetszés mellett a Hungária-filmet mutatták be. A filmet még egy felolvasás és néhány lengyel tárgyú magyar vers előadása követte.

Aranyérem jutalmazta Vadas Ernő magyar amatőrfotografust a Daily Record and Mail glasgowi napilap amatőrfénykép kiállításán. A kiállítás rendezője már el is küldte az érmet a nyertesnek.

A NAPKELET minden közliemenevert írója felel.
A szerkesztésért és kiadásért felelős: TORMAY CECILE.
Helyettes szerkesztő: KÁLLAY MIKLÓS.

Stephaneum nyomda r. t. — A nyomdáért felelős: IFJ. KOHL FERENC.